

Ба 49156

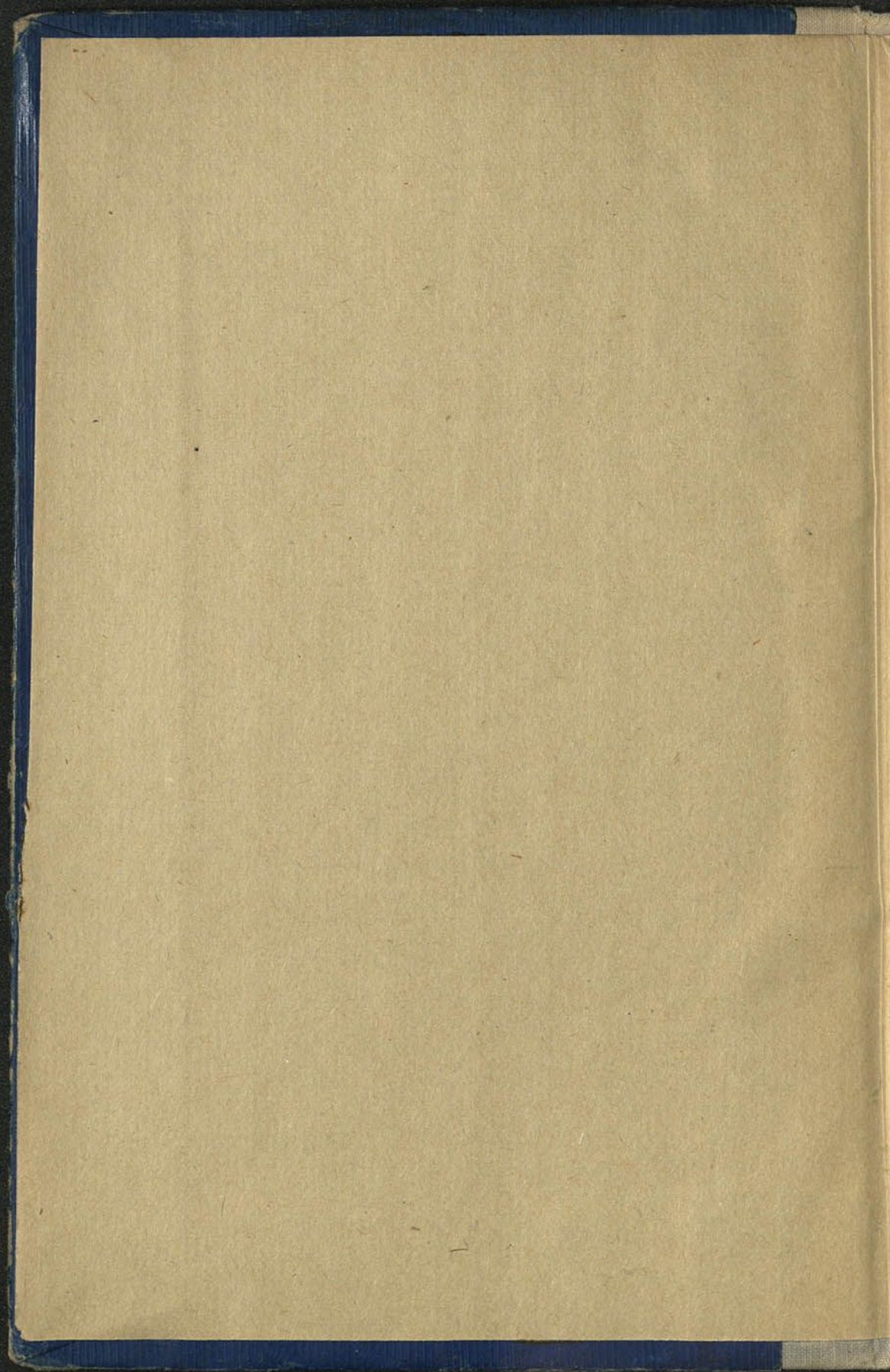
М. ЗАРЭЦКІ

ПАД СОЛЦАМ

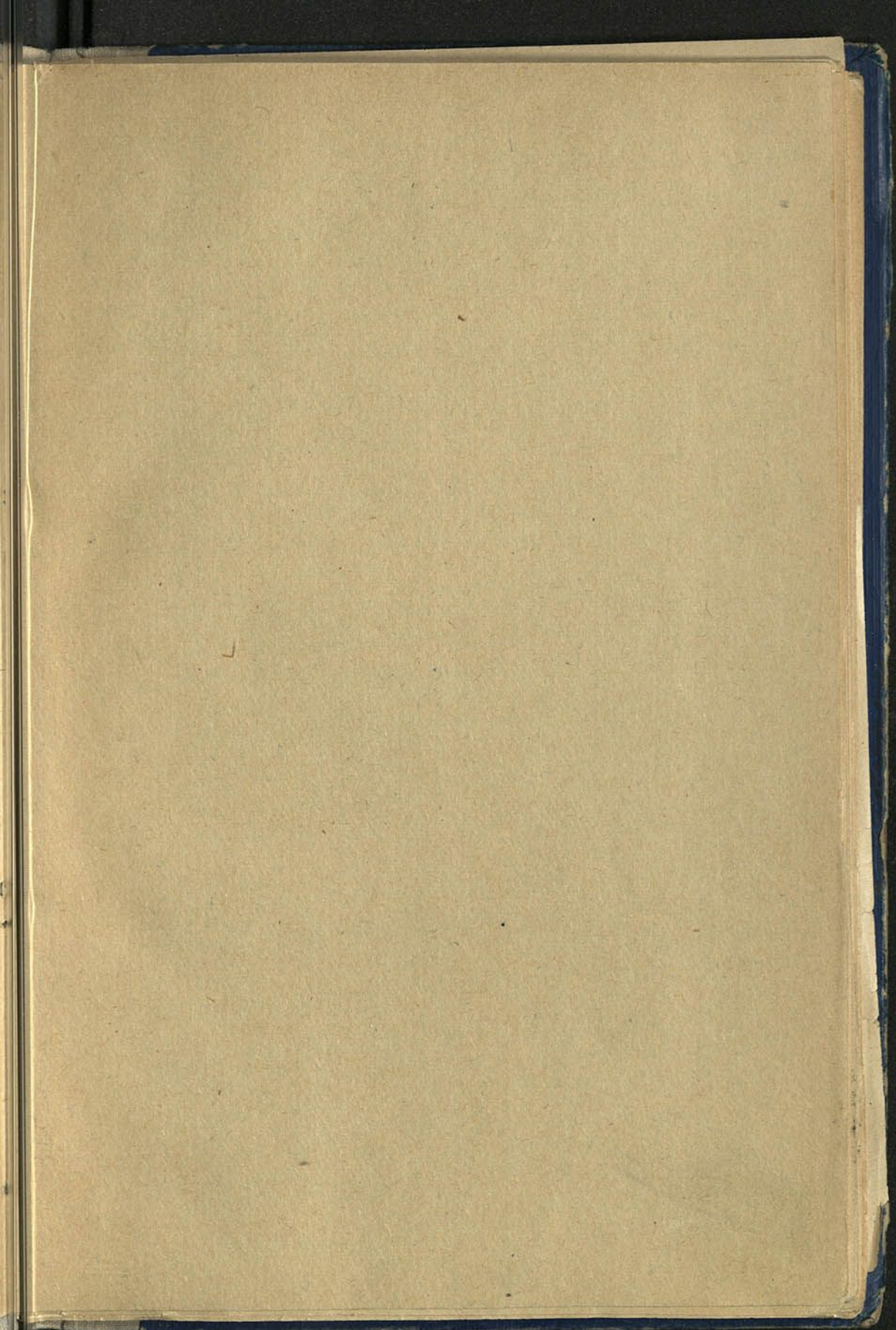
A stylized sun with a yellow face and radiating lines, set against a light yellow background.

Дзяржаўнае Выдавецтва Беларусі
Менск-1925 г.

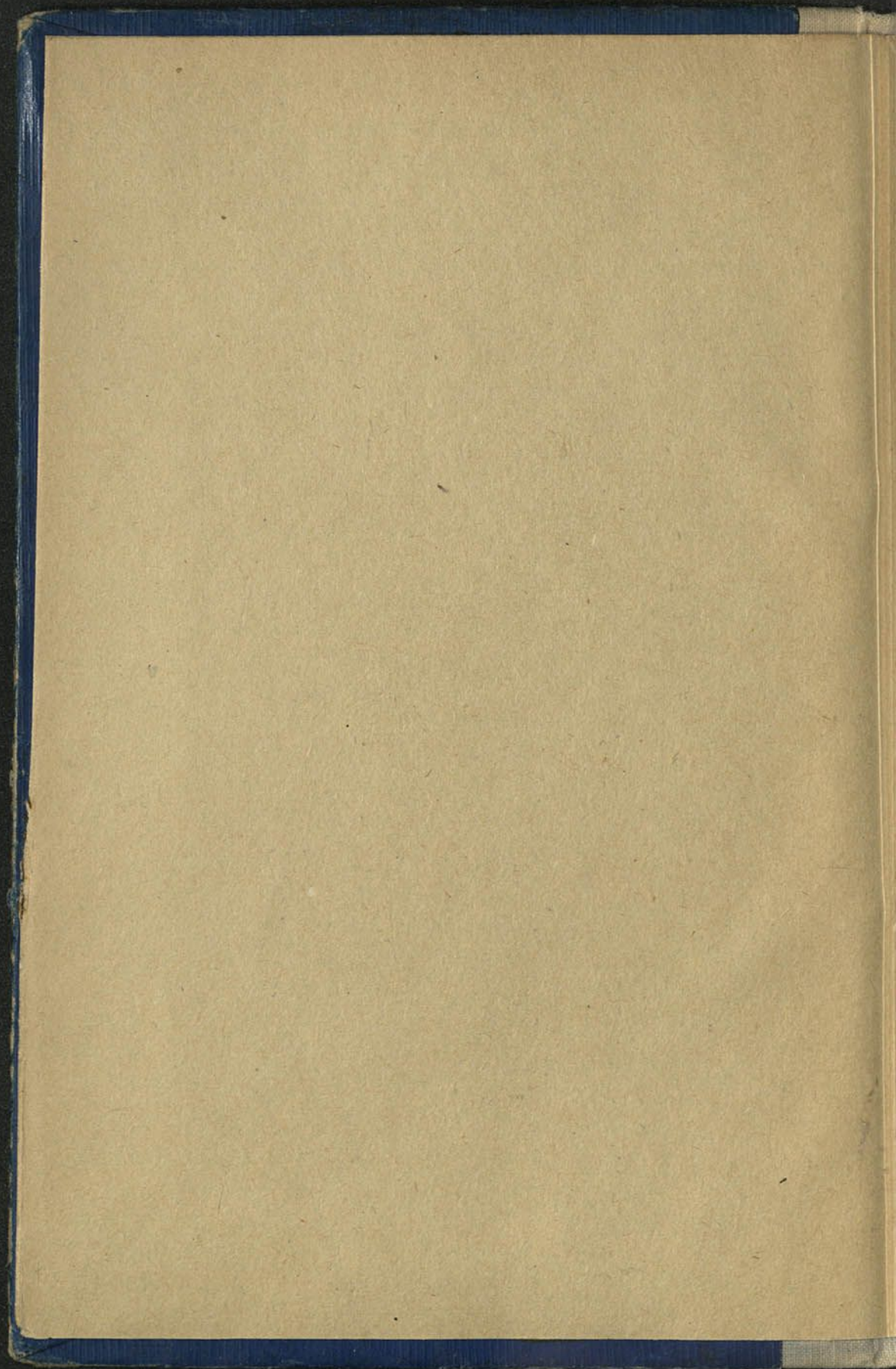

BA 49156

М. ЗАРЭЦКІ

¹⁵
ПАД СОНЦАМ

АПАВЯДАНЬНІ

BA 49156

Бел. сэдзел
1994 г.

ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА БЕЛАРУСІ
М Е Н С К—1926

Б. Д. В. № 20.

Галоўліт № 12741

1-я Дзярж. Друкарня. Заказ № 98. У ліку 4.000 экз.

25. 04. 2009

КВЕТКА ПАЖОЎКЛАЯ

1

Дзіўны гэты Арончык. Гэта-ж ён так назваў яе:

— Кветка пажоўклая...

Калі-ж Булановіч хацеў распытаць што пра гэту жанчыну, Арончык махнуў нецярпліва:

— Эт, кінь ты. Ня варта аб гэтым...

І не сказаў нічагутка.

А Булановіча яна зацікавіла. Яна перш за ўсё— прыгожая жанчына, з павабнай, трошку сумнай, ціхай усьмешкай. Нявысокага росту, стан досыць зграбны, з мяккай акругласцю формаў. На твары троху цьмяная бледасць і маршчынкі навокал вачэй—гэткія маленькія, празрыстыя. Як усьміхаецца, тады збіраюцца праменьчыкамі, ахінаюць вочы ціхай, ласкавай прыветнасцю. Тады ў вачох знікае тая дзіўная палахлівая маркота, якая часам халадзіць іх, робіць пустымі, далёкімі. Тады ў іх зеленаватыя агоньчыкі—вясёлыя, гарэзныя. І зірнуць тады ў іх, дык ня стрываеш, каб ня ўсьміхнуцца самому. Бо зеленаватыя агоньчыкі—яны пранікаюць дужа глыбока, соладка казытаюць сэрца і поўняць яго нейкім гульлівым уздымам.

Булановіч даўно чуў пра яе, але пазнаёміўся толькі нядаўна.

Так было. Хадзілі разам з Арончыкам дзіцячыя дамы аглядаць. Зашліся аж на саменькі край гораду, туды, дзе раскошнымі купамі сады разгарнуліся, дзе пачынаюцца дачы.

Дом № 30. На Чэрненскай вуліцы. Жоўценькі, сьвежы. Зьзяе вясёлымі вокнамі, задорна ўсьміхаецца зграбнымі высокімі ганкамі.

Як увашлі яны ў дом, плоймай абсыпалі дзеці, зазвінелі ў вушшу звонкім сьмехам—вясёлым, бязрупатным. Сярод іх выхавальніцы плаваюць зважна, напускаюць на твары ўсьмешку салодкую. Яе ня было, Булановіч адразу заўважыў.

Спыталіся:

— Дзе загадчыца дому?

Дзеці—хорам бязладным:

— У садзе... Цёця Марына ў садзе... Мы паклічам... зараз...

І пабеглі навывперадкі.

Праз хвіліну прышла. У простаі сукенцы, у хвартуху. Відаць, нешта ў садзе рабіла. З Арончыкам пасяброўску спаткалася.

— А!.. Арончык!.. Якім ветрам цябе прынясло?

Руку паціснула моцна, парыўчата. З Булановічам тож прывіталася. Зірнула з цікавасьцю, сказала выразна:

— Гарнова.

І затрымала погляд на ім. Але на момант адзін. Зараз-жа зьвярнулася да Арончыка:

— Ну, чаго прышлі? Рэвізію наводзіць?..

— Вядома, бо да вас, мусіць, ад самага стварэння сьвету ніхто ня прыходзіў...

— О, не, якраз памыліўся. Такого добра, як вы, заўсёды хапае. Надакучыла нават...

Булановіч усміхнуўся.

— А вы-б гэткіх гасьцей мятлой выганялі!

— Экономіка не дазваляе: на мётлы нам мала грошай даюць... Ну, але што ўжо з вамі рабіць,— хадзем, глядзеце нашае царства.

Як аглядалі дом, Булановіч увесь час сачыў за Гарновай. Думаў сабе:

„Няўжо гэта тая, пра якую калісь гаварылі так многа, якую ведаў блізка ўвесь горад?“

І дзвіўся. Здаецца, нічога асаблівага: прыемная жанчына, прыгожая, вабная. Столькі жаночтва ў ёй, столькі ласкі—да дзяцей асабліва...

І гэта тая, перад імем якое часам дрыжэлі нашыя ворагі? Гэта яна?..

Як агледзелі ўсё, зашліся ў пакойчык, што лічыўся канцэлярыяй дому. Там сядзелі, гутарылі. У часе гаворкі Булановіч спытаўся:

— Скажэце, калі ласка, ці здавальняе вас гэтая справа?

І ўбачыў тады, як вочы ў Гарновай холадам, пустай працяліся, як засьвяцілася ў іх нешта такое, што падобна было да спалоху або да нейкай журбы палкай, балючай. Загаварыла новым, ціхім і працяжлівым голасам.

— Ці здавальняе, пытаецца? Як вам сказаць... Усяк бывае. Бывае так, што й зусім здавальняе...

Яна змоўкла, задумалася. Булановічу прыкра стала. Каяўся, што аб гэтым пачаў. А Арончык бесцармонна лэпнуў яе па плячы.

— Ну, ты ўжо й насупілася. Яшчэ раскіселіся часам...

Арончык, відаць, добра ведае Гарнову. Дый ня дзіва. Булановіч тут новы зусім чалавек, а Арончык тут з самага свайго нараджэньня. І вядома яму ўсёчыста, што было ці што ёсьць тут у горадзе.

Гарнова, аднак, не зьвярнула ўвагі на Арончыкаў жарт. Праўда, усьміхнулася, але і ўсьмешка была ўжо ня тая.

Булановічу было не па сабе. Адчуваў сябе нібы вінаватым у тым, што настрой у яе сапсаваўся. Трэба было нешта сказаць, працягнуць гутарку. І ён пачаў гаварыць аб карыснасьці працы па выхаваньні дзяцей, аб новых кірунках у гэтай працы. Вышла яшчэ горш, бо ў голасе яго неяк міжвольна праточвалася асьцярожнае спачуваньне, быццам хацеў угаварыць, улашчыць. Ад гэтага ў вачох у Гарновай засьвяцілася дасада і злосьць. Слухала, а потым адрэзала раптам:

— Кіньце навукі чытаць, сама ўсё ведаю добра... Яшчэ часінку сядзелі, потым Арончык узьняўся.

— Ну, паехалі. Бывай!

Як разьвітваліся, Булановіч стрэўся поглядам з Гарновай. Ubачыў у вачох яе смутак і разам нейкае замяшаньне. Нібы стыдалася яна за свой дзівачны настрой.

Як ішлі назад, Булановіч думаў пра Гарнову. Тачыла думкі вострая назольлівая цікавасьць. Спытаўся ў Арончыка:

— Што яна за жанчына?

Вось тады і назваў Арончык яе:

— Кветка пажоўклая...

А чаму? Адкуль узяў гэта ён? — не разумеў Булановіч.

А Арончык больш не хацеў гаварыць. Сказаў толькі:

— Эт, кінь ты... Ня варта аб гэтым...

2

З таго часу ў Булановіча з думак ня сходзіла Гарнова. Часам сам сабе дзіваваўся: чаму гэтак моцнай глыбока запаў у душу яе вобраз? Ды так упарта, станоўка думкі гняце, мігціць заўсёды ў ваччу плямай нязводнай — не пазбыцца ніяк.

— Мо' закахаўся?

Сьмешна робіцца самому пры гэтай думцы. Закахаўся... Ды не, гэта ня тое, гэта бывае ня так. Ён жа ведае добра, што значыць — кахаць: было калісь гэта. Тады — лятуценні, парыванні, кроў агнём бушуе, бурліць непакойна. А тут — не. Тут проста цікавасьць нейкая. Але цікавасьць глыбокая, моцная, якая пераходзіць у назольлівую, дакучлівую патрэбнасьць. Хочацца выведаць усё, разгадаць. Хочацца бліжэй падыйсьці да яе, прыглядзецца, у самае нутро пранікнуць, каб пазнаць, што дзеецца там, глыбока-глыбока, пад гэтым халодным, нібы палахлівым бляскам зеленаватых вачэй.

Булановіч яшчэ раз хацеў распытаць у Арончыка. Злавіў яго неяк на дарозе і затрымаў.

Арончык сьпяшаўся, як і заўсёды. Бег некуды на якуюсь нараду ці пасяджэньне. Сьпініўся, як Булановіч яго затрымаў, сказаў, дасадліва зморшчыўшы лоб:

— Ну, што табе? Справа якая? Некалі мне!..

Булановіч ня знаў, як пачаць. Хацеў, каб як неўзаметку, а тут ён адразу пытаецца. Хацеў нават змоўчаць, але так моцна жадалася пачуць што-якое пра Гарнову.

Пачаў проста:

— Ведаеш, Арончык, мяне дужа зацікавіла тая загадчыца дому, ну... гэта... Гарнова... Скажы, што ты ведаеш пра яе?..

Арончык яшчэ больш зморшчыў лоб.

— Ды кінь ты, Булановіч! Што гэта табе закарцела? Ці ня ўлюбіўся ты часам на старасьці?..

— Ды не, проста цікава. Скажы, дзе яна працавала раней?

— Ну, слухай. Працавала ў надзвычайнай камісіі, займала ладную пасаду, добра працавала, была вядома ўсім тутэйшым „контрам“, як спрытная чакістка з пільным вокам і сталёвай цвёрдасьцю. Ну, а потым нешта зьмянілася, страціла свой запал, сваю энэргію ўпартую. Цяпер—сам ведаеш—закапалася ў дзіцячым доме, гатуе нам моладзь на зьмену... Ну, годзе?.. Бывай, бо мне, да-душы, няма часу...

І пабег. Пакінуў у Булановіча яшчэ большае незадавальненьне. Аж раззлаваўся ён на Арончыка.

— Чорт нейкі... Бегае, нікае, ніколі сталага месца ня мае. Нават пагутарыць часу няма.

А думкі, як і раней, гняло цяжкае дакучлівае пытаньне, і ў ваччу лунаў бледны твар з вачмі загадкава-халоднымі, поўнымі смутку.

Праз колькі дзён была агульна-гарадзкая партыйная сходка. Булановіч прышоў у тэатр яшчэ тады, як жоўтыя рады крэслаў бяздушна блішчэлі сухой пустатой і толькі дзе-ні-дзе самотна чарнелі невялічкія купкі людзей, парушалі гулкую цішыню бубнявай гаворкай.

Булановіч сеў адзаду на самым праходзе, сачыў пільна за дзвьярмі, якія што далей, то часцей і часцей расчыняліся, прапускаючы новых людзей.

Чакаў яе, Гарнову. З дасадай адводзіў вочы ад незнаёмых людзей, зноў і зноў упінаў іх у дзверы.

Прабег Арончык угрунь з портфэлем пад пахай. На хаду прывітаўся з ім, нібы задзівіўся:

— Ты тут ужо?

— Тут,—адказаў Булановіч і рад быў, што Арончык пабег. Чамусьці прыкра было, не хацелася з ім цяпер гаварыць.

Заля ўсё напаўнялася, гудзела гоманам аднамерным, бурлівым. У ім разбаўляліся, танулі усе паасобныя зыкі, блыталіся ў дзівосным бязладзьдзі. Толькі часам сьмех звонкі жаночы ўзьлятаў рэзкім зыкам і вызначаўся сярод агульнага гуду.

Булановіч усё пазіраў непакойна на дзверы. Ужо пачало мітусіцца балюча ў вачох, ужо—ня людзі, а плямы аднастайныя, прыкрыя. Хацеў адварнуцца, але раптам угледзеў Гарнову. Яна яго пазнала, заўважыла. Падышла да яго.

— Добры вечар! Ці пазналі мяне?

— Вядома, пазнаў. Добры вечар! Сядайце.

Яна села побач. Раптам чагось засьмяялася, зірнула на Булановіча вясёлым іскрыстым поглядам. Вочы бліскучыя тонкай сеткай прыветных маршчынак убраліся, працінаюць гарэзным агоньчыкам.

Булановіч здзівіўся.

— Чаго вы?

— Успомніла, як вы былі ў нас. Помніце, вы мне гэтак сур'ёзна тлумачылі, быццам угаварвалі?..

— Ды не... Я проста выкладаў сваю думку. Я-ж ня ведаў, што вам не падабаецца, калі чалавек сур'ёзна гаворыць...

— А вы, мусіць, любіце сур'ёзна гаварыць? І заўсёды вы так?..

— Таксама, мусіць, як вы заўсёды жартуеце...

— Не, я часам тож сур'ёзна магу...

Булановіч хацеў штось сказаць, але ў гэты момант узнялася заслona і пачалася сходка. Нейкі час сядзелі моўчкі, слухалі ўважна, што гавораць. Булановіч заўважыў на сцэне Арончыка, паказаў Гарновай.

— Глядзеце, ён і там ня ўседзіць спакойна, круціцца, як верацяно.

Яна ўсміхнулася, не адказала нічога. А праз хвілінку нахілілася да яго, спыталася ціха:

— Слухайце, ці любіце вы сходкі?

— Як гэта—ці люблю... Я нават ня ведаю, як гэта можна сходкі любіць. Можна справу любіць, часткай якой і сходкі зьяўляюцца...

— Не, я дык люблю сходкі. Асабліва, калі вялікія, дзе многа людзей, дзе ў бурлівым уздыме выўляецца агульная згода, дзе чалавек разбаўляецца ў масе, дзе ён губляе сябе, забываецца на сваё асабістае, а жыве, поўніцца гэтым агульным магутным уздымам. Там неяк робішся сьмелым, адважным, пазбаўляешся ўсякіх сумненняў, усякай жудасці жыцьцёвай.

Яна троху змаўчала, падумала.

— Калісь было многа такіх пекных хвілінак. Цяпер ня тое, цяпер неяк шэрае ўсё. Нудна часам...

Булановіч зірнуў на яе з цікавасьцю. Але сказаў нібы зусім бязуважна:

— Усяму свой час. Цяпер, вядома, мінуліся гэтыя, як вы кажаце, пекныя хвіліны. Затое працы цяпер ня менш і нудзіцца часу няма.

Яна быццам ня чула яго слоў. Угледзелася некуды ў прасьцяг задуменым поглядам. Потым зноў загаварыла:

— А дрэнна аднаму, цяжка. Думкі розныя, пустата... Моцы няма, бо моц толькі ў грамадзе, калі так зьліешся з усімі, калі гарыш захапленьнем магутным. Эх, было калісь!..

Яна нават уздыхнула. І ўсё глядзела некуды ў пустату. А на твары смутак глыбокі сьвяціўся, адбіваўся ў вачох ціхім зеленаватым бяздоньнем.

Булановіч глядзеў на яе і чуў, як аднекуль з глыбі ўспывае ў яго нейкае няяснае, непакойнае пачуцьцё, нейкая зыбучая хваля салодкага суму. Быццам перадаваўся яму настрой Гарновай, быццам той смутак, што халодным бяздоньнем спавіў яе вочы, быццам ён і яго захапляў, блізіў да яе, навяваў глыбокую сымпатыю да гэтай жанчыны.

Булановіч зрабіў над сабой патугу і абярнуўся да сцэны. Гвалтам прымушаў сябе слухаць прамоўцу, стараўся ўкласьці ў мазгі кожнае слова, кожную думку, каб толькі развезьць гэты непатрэбны настрой.

І выходзіла так: словы запаміналіся, сказы ўкладзіся цалком у галаву, біліся там, гудзелі гудам траскучым, а недзе ў глыбі ціхенька, але ўпарта вілася асобная думка—дакучлівая, настойная, сьвідравала нутро цурочкам ціхага суму.

Як злавіў сябе Булановіч на думцы на гэтай, узлаваўся і на сябе, і на Гарнову. Рашыў:

— Калі так, дык пайду.

І хоць нешта цягнула астацца, нешта прыкоўвала да месца,—перамог сябе, узяняўся.

— Ну, я пайду. У мяне ёсьць надта пільная справа. Бывайце!..

Стараўся не глядзець ёй у твар, ня бачыць вачэй яе смутных. Яна затрымала яго руку. Сказала шчырым прывіцельскім голасам:

— Слухайце, заходзьцеся вы калі-небудзь да нас. У нас, да-душы, няма ніводнага чалавека, з якім пагаварыць можна-б было.

Ён усміхнуўся.

— Дзякую за комплімэнт.

— Не, сапраўды. Калі будзе час вольны, прыходзьце.

І калі ён ужо завярнуўся ісьці, дадала:

— Буду чакаць.

— Добра. Можна калі і прыду.

І вышаў. Па вуліцы пасігаў шпарка, размашыста, бубнеў сабе пад нос:

— Ого! Іш, ты, як яна. Так часам і сапраўды ў гісторыю ўлезеш. Так і вабіць, так і зацягвае, быццам якое бяздоньне таемнае... Не, брат, пачакай, не паддамся. Ня хлопчык маленькі... Во толькі сход прапусьціў нізавошта...

Гэта так ён казаў, запэўніваў сам сябе ў гэтым, хацеў, каб так думаць. Але думкам хіба загадаеш? Хіба прымусіш сваё ўяўленьне не маляваць таго смутнага твару, тых вачэй выразлівых, ахінутых зеленаватай пялёнкай таемнага суму?..

3

— Дзядзька Булановіч! Вам дзеця Марына запіску прыслала.

Булановіч няўцямна зірнуў на дзяўчынку маленькую. Адразу нават ня ўспомніў, не зразумеў, у чым справа. Потым схпіўся:

— Гарнова...

Узяў невялічкі кавалак паперы, разгарнуў.

„Тав. Булановіч! Прашу вас прыйсьці сёньня ў вечары да мяне, маю сказаць нешта важнае. Гарнова“.

— Нешта мае сказаць, просіць прыйсьці... Што за штука?

І ён пачаў рабіць розныя здагадкі. Углыбіўся ў думкі і на дзяўчынку забыўся. Тая пра сябе напамянула.

— Дзеця Марына прасіла, каб адказ далі.

— А...

Адказ... Які-ж адказ? Пайсьці ці не?.. Але — чаго-ж там... Баіцца ён хіба, ці што? Вядома — пайсьці. Нават цікава, што скажа яна.

— Перадай, што — добра.

— Бывайце!

У Булановіча думкі роілам завіхрыліся, зблыталіся ў зыбучы бязладны клубок. І толькі да болю яскрава, выразна стаяла ў галаве турбуючым гнётам:

— Што яна скажа?

Цэлы дзень мардаваўся сярод плоймы напружанных думак, здагадак. А як горад ужо захінуўся ў душную вопратку летняга вечару, пашоў да Гарновай.

Дзіўна бывае ў вечары на ўскраіне гораду. Па завулках крыўлястых, вузенечкіх, па куточках прытульных змрок нікае неяк старошка, цікуючы. Хавае ў сябе пад палой усё-чыста, на абрысы прадметаў воўну накладае густую, робіць іх акруглымі, мяккімі. Абымае, сыціскае будынкi чарнатоў непрагляднай, цалуецца з вокнамі—бліскучымі засланкамі.

І ціха, бязлюдна ў завулках глухіх. Як ідзеш, толькі гукі крокаў уласных раскідаюцца гулкай чаргой, прабіваюць пухкі застоў цішыні. Ды часам насустрач пераборам блытаным прыляцяць з-за рогу нечаканья крокі нейкай кампаніі, і дружная гутарка, сьмех раптам абудзіць напружны спакой. Выбухне ўраз з маўклівае цемры, празычыць над вухам і неўзабаве сыціхне недзе адзаду. Здалёк яшчэ раз адгукнецца гульліва-прарэзьлівым сьмехам.

Булановіч ледзь адшукаў той дом, дзе калісь быў разам з Арончыкам. А знашоўшы, часінку стаяў, уваходзіць ня важыўся. Зьбіраў думкі да ладу, апошні раз меркаваў, як яму лепш абыйсьціся з Гарновай. Потым узняўся на ганак, таргануў моцна званок.

Вышла незнаёмая жанчына, мусіць, з выхавальніц тутэйшых. Яго, пэўна, пазнала, бо запрасіла адразу:

— Заходзьце!

І павяла некуды ў задні пакой.

Перад дзвярмі Булановіч спыніўся, азірнуўся зьдзіўлена, недаўменна. З-за дзвярэй няслася жвавая гутарка, сьмех. Відаць, сышлася нейкая вясёлая кампанія.

Але ўжо позна было разважаць. Увашоў сьледам за жанчынай, што яго прывяла. Перш-на-перш убачыў Гарнову. Сядзела на крэсьле каля стала і глядзела на яго ўпартым гарэзьлівым поглядам. На твары—вясюлосьць, задорнасьць гульлівая, з вачэй пра-

меньнем іскрыстым пырскае сьмех. А вакол яе—
колькі дзяўчат, хлопцаў таксама.

Адзін асабліва яскрава адбіўся ў ваччу ў Була-
новіча. Сядзеў ён воддаль, асобна. Яшчэ малады, але
лысы,—лоб закаціўся на самае цёмя. На папяляста-
шэрым твары разьліта сумная лятуценнасьць, журба
ціхамірная. Здавалася—нейкае ціхае гора яго ахінула,
прыціснула, налажыла на твар сваю цяжкую пячатку.

Як увашоў Булановіч, сьціхлі ўсе на хвілінку.
Вітаючыся з ім, шчупалі прыкрымі цікавымі погля-
дамі. А потым зноў загаварылі, зарагаталі, не зва-
жалі больш на яго.

Булановіч сеў воддаль і ня знаў, што рабіць.
Расло ўнутры незадавальненне. Лаяў у думках сябе,
што прышоў, і меркаваў, як-бы хутчэй уцячы.

Гарнова падышла да яго, села поплеч.

— Я думала, вы ня прыдзеце... Я чакала вас
дужа... сапраўды...

Булановіч зірнуў на яе з задзіўленьнем.

— Я не разумею ўсё-ткі, што можа ў вас быць
такога, аб чым пільна трэба сказаць мне.

— Ёсьць нештачка. Ня надта пільнае, праўда...
Але не, не... дужа пільнае, такое, з чым нельга чакаць,
з чым я не магу, ня ўмею чакаць.

Вочы яе напружна загарэліся шчырым агнём.
Булановіч адварнуўся, ня мог глядзець у гэтыя вочы.
Цягнулі яны да сябе чароўным магнэсам, абуджалі ў
грудзях бурлівае, палкае.

— Дык, я спадзяюся, вы скажаце зараз гэтае
„нештачка“?

— Зараз? Не, гэта ня можна... не, не скажу...

— Дзякую. Дык нашто-ж я цягнуўся сюды вяр-
сты дзьве. Хіба на тое, каб пабачыць гэтую вашу
кампанію?

Яна нібы засмуцілася. Праказала пакрыўджаным
голосам:

— Няўжо вам так цяжка прыйсьці да мяне? Дык
ня варта было сябе турбаваць, не пашлі-б і годзе...

Булановіч падумаў і прызнаўся самаму сабе, што схлусіў, што йшоў ён сюды ня толькі затым, каб пачуць гэтае „нешта“. Проста цягнула, каб пабачыць яе, каб пабыць з ёй, пагутарыць. І сорамна троху зрабілася. Праказаў, нібы ў замяшаньні:

— Не, ня ў тым... але многа работы, час дарагі...

— У, падумаеш—многа работы... Хлусіце вы, во што...

— Не, выбачайце, вы ня маеце права мяне дакараць за гэта, бо ня мелі яшчэ часу пераканацца ў тым, што я здольны гаварыць няпраўду.

— Ат, ведаю я вас усіх...

Маўчалі хвілінку. Яна ўтаропіла вочы ў падлогу, думала аб нечым, церабіла нэрвова сукенку. А Булановічу чамусьці весела стала, захацелася гаварыць. Аб глупстве якім, аб драбноце, абы не маўчаць. Ён запытаў жартаўліва:

— А гэта ў вас, мусіць, вялікі сакрэт, трэба гаварыць пры зачыненых дзвярах?

— Вядома. Затым я вам сёння і не скажу нічагутка... Слухайце,—раптам пачала яна сур'ёзна і шчыра.—Вы, выбачайце, але гэта вышла зусім неспадзявана. Я сапраўды хацела пагутарыць з вамі. Мне хочацца многа чаго сказаць вам. Але сышліся вось гэтыя... прынясла іх нялёгкая... Во што, дайце мне абяцаньне, шчырае, сяброўскае, што вы прыдзеце да мяне калі-небудзь пасья. Самі, ведаеце, без запрашаньня... Добра?

Булановіч троху падумаў.

— Добра, прыду. Ня думайце, што мне так ужо прыкра прыходзіць да вас...

— Ну, вось і добра. Тады я скажу вам „нештачка“... Абавязкова скажу.

Яна зірнула на яго ваблівым, хітраватым поглядам, які ў Булановіча ўзьняў у нутры прыемнае, лёгкае абурэнне, прымусіў яшчэ раз сказаць:

— Добра, прыду.

Потым гаварылі аб чым-пападзя. Між іншым Булановіч спытаўся:

— Хто гэта той лысы, з вачмі гэткімі сумнымі?

— А гэта настаўнік адзін, Абшарскі. Мой абажанец. Вельмі кахае мяне...

— І ня мае ўзаемнасьці?

— Вядома. Але нішто, не дакучае, больш моўчкі глядзіць сумнымі вачмі ды ўздыхае. Я ўжо прывыкла...

Булановіч уважна паглядзеў на Абшарскага. Стрэўся на момант з яго нярухомым поглядам і адварнуўся міжвольна з пачуцьцём нейкай грэблівай жаласьці. Так адварочваюцца, калі стрэнуцца з ліхаманкаванаружаным поглядам хворага.

А Абшарскі быццам застыгнуў, упяўшы ў іх бок свае адзервянелыя вочы. І ўвесь час, пакуль не пашоў, Булановіч адчуваў на сабе гэты ўпарты, ліпучы погляд.

Прыкра было. Затым і не сядзеў доўга. Устаў, разьвітаўся з усімі. Гарнова яшчэ раз шапарнула:

— Дык прыходзьце калі. Мо' ў нядзелю ў дзень... пойдзем гуляць куды-небудзь. За горад, далёка-далёка...

Абшарскі таксама ўзняўся.

— Нам па дарозе, здаецца. Пойдзем разам.

Булановіч звярнуў увагу на яго голас. Якраз такі, якога ён і чакаў: ціхі, марудны, працяты нейкай зморай цяжарнай.

Адказаў:

— Калі ласка. Весялей будзе ісьці.

Пашлі. Ладны час абодва маўчалі. Потым пачаў гаварыць Абшарскі.

— Скажэце, калі ласка, вы даўно знаёмы з Гарновай?

— Не, усяго толькі з тыдзень ці два.

— Толькі?—быццам здзівіўся ён.

Троху змаўчаў.

— Ну, як яна ўпадабалася вам?

Булановіч не чакаў гэтага запытаньня. Ня знаў, што адказаць.

— Выбачайце, але я не разумею—як, з якога боку ці ўпадабалася...

— Наогул, з усіх бакоў: як жанчына, як чалавек, ну... як працаўніца...

— Так сабе...

Булановіч наўмысьля так адказаў бязуважна. Чакаў, што будзе далей.

— Не, мусіць, вы мала яе ведаеце. Яна надта добрая жанчына. Гэткая харошая, ласкавая, ветлая. Я скажу вам ад шчырага сэрца, што такую жанчыну трудна знайсці... Колькі ў ёй жыцця, колькі прыгожых, чароўных рухаў душы! Яна быццам саткана ўся з дзівосных перажываньняў, з квяцістых мар, з характара нязвычайнага...

І пашоў, і пашоў. Пацягнуў сваім ціхім, аднатонна-п'явучым голасам. Здаецца, не зважаў ён ні на Булановіча, ні на ўсё, што навокал яго. Углыбіўся ў сябе, сам сабе гаварыў.

А Булановіч думаў:

„Ткі не на жартачкі ён закахаўся ў яе. Бедны поэта! Ці ведае ён, што трухляцінай нясе ад яго поэтычных дыфірамбаў, што сам ён выдае нейкім трухлявым пасьледкам даўно прамінулых гадоў“.

А Абшарскі ўсё гаварыў, усё выслаўляў сваю каханую. Урэшце, ужо надакучыла Булановічу. Расла дасада, злосьць на яго. Быццам ня мае аб чым гаварыць больш, як толькі аб ёй...

І дужа рад быў Булановіч, калі, урэшце, яго падарожнік спыніўся й сказаў:

— Ну, я налева.

— А я направа.

Разьвіталіся. Абшарскі зьнік у цемры неяк ціха, нячутна, быццам і ня было яго тут, быццам ня йшоў з ім Булановіч, а толькі думаў пра яго.

Булановіч пашоў сваёй дарогай. Думаў, ідучы:

„Дзіўны чалавек. „Не от мира сего“...“

І наогул было ўражаньне ў Булановіча, што акнуўся ён у нейкі асобны, дзіўны сьвет, у якім ён чужы і яму ўсе чужыя.

А Гарнова здавалася восеньскай кветкай, якая жоўкне сярод быльля сухога і яшчэ песьціць погляд сваім астатнім сумным хараством.

4

За горадам бесканцовай стужкай выпрасталася чыгунка. Стужка жоўтая з паскамі чорнымі, з дзьвюма жалезнымі, цвёрдымі жыламі.

А прайсьці з поўварсты па чыгунцы ў далеч, — там лес разгарнуўся абапал, на чыгунку ўсьпёрся, сьціскае яе, хавае зайздросна ў сваім гушчарным нутры.

Стромкі, сухі бор. Блішчыць сьвежай жоўдзю ствалоў, песьціць погляд сваёй цёмнай зелянінай прытульнай. І зьвініць звонам напружана-ціхім, празрыстым.

У гэты бор пашлі Булановіч з Гарновай. Ішлі па гладкім абрусе чыгункі, любаваліся шырокім, вольным прасьцягам.

У Гарновай твар сьвяціўся радаснай сьвежасьцю, вочы блішчэлі маладым захапленьнем.

Булановічу яна падабаецца сёньня. Сёньня ў ёй многа хараства, многа дзівоснай павабнасьці. Сёньня Булановіч ня зводзіць вачэй з яе твару, смагла ловіць тонкія рухі яго і адчувае, як нутро соладка растапляецца, расплываецца ў пачуцьці прыгожым, яскравым.

Як увашлі ў лес, Гарнова спынілася.

— Вы ня ведаеце, як люблю я чыгунку. Я бачу ў ёй нешта вялізнае, дужае. Мне часам здаецца, што гэта людзі пабудавалі сабе шлях да новага, невядомага жыцьця. Забудзешся часам на тое, што станцыі ёсьць, паўстанкі, разьезды, што канец ёсьць гэтай магутнай гадзюцы. І здаецца тады, што каб пашоў па ёй, пашоў далёка-далёка, ня спыняючыся, не азіраючыся,

дык-бы й прышоў у тое новае жыццё... А ячшэ мо-
гілкі я люблю... за іх спакой, цішыню... Бо часам
дужа хочацца гэтага спакою... Але чыгунка бліжэй
мне, больш захапляе... Ведаеце што, я памру на
чыгунцы...

Булановіч міжвольна здрыгануўся. Ня словы здзі-
вілі яго, а тон, якім былі яны сказаны. Так сур'ёзна,
так пэўна яна іх сказала, і ў вачох у яе Булановіч
угледзеў тую дзіўную, халодную пустату, якую бачыў
у іх у часе першага знаёмства. Ён хацеў нешта ска-
заць, але Гарнова не дала. Раптам ажывілася, пацяг-
нула яго па адхону.

— Пойдзем у лес, у самы лес... Далёка, глыбо-
ка, туды, дзе няма нікагутка, дзе толькі сасонкі адны...
Ну, хутчэй, хутчэй...

І яны блізка што ўгрунь пасігалі па лесе.

Пад нагамі мякка паслаўся маховы дыван. Як
ступаеш, угінаецца пухка, падатна. Запахла смалой.
Лес ахінуў цішынёй глыбокай, старошкай.

Булановіч затрымаўся.

— Дык куды-ж мы, слухайце...

— Пойдзем, пойдзем... далей...

Ішлі яшчэ. Зашлі ў самыя нетры. Урэшце, вышлі
на невялічкі прагалак. Там Гарнова спынілася, змо-
рана апусьцілася на мохам засланы дол.

— Сядайце!

Булановіч паслухаўся.

— Я вам зараз скажу... тое, што абяцала...
Толькі бліжэй вы... ну, бо гэта сакрэт...

І прашаптала на вуха:

— Я пакахала вас... чуеце, ну?..

І вышла так, што Булановіч зусім ня здзівіўся,
хоць і не чакаў гэтага, ня думаў пра гэта. Ён узяў
абедзьвюма рукамі яе галаву, упіўся поглядам у бліс-
кучыя вочы. Сказаў, выгаварваючы паасобку кожнае
слова:

— Ты... мяне... любіш?.. А я цябе?..

Яна весела засьмяялася.

— Ну, вядома...

Яшчэ раз абдала гарачым поглядам і потым схавала свой твар у яго на грудзёх. Шаптала:

— Ты дрэнны... Ты ня думай, што ты добры... Не, цябе ня варта любіць, бо ты мучыў мяне, ня прыходзіў ка мне, нават, як клікала я.

Ён узняў яе галаву, зазірнуў ласкава ў зеленаватыя вочы.

— Няпраўда. Я прыходзіў. І сёння прышоў...

— Так, праз цэлы тыдзень... Не, не, нядобры...

Ён ня даў ёй больш гаварыць. Пацалункам вусны закрыў. Абняў яе горача, сьмела.

Яна раптам страпнула, вырвалася.

— Не, пойдзем... Я ня хочу, каб было так... ня трэба... Лепш любіць, адчуваць заўсёды гэтае нявычарпанае, бурлівае пачуццё незадавальнення.

Ён хацеў затрымаць яе, але ўбачыў у іскрыстых вачох ціхую просьбу, смутны дакор. Пашлі тады.

Ішлі моўчкі. Булановіч быў пад уплывам таго, што толькі што адбылося. Правяраў сябе, сваё пачуццё і бачыў, што ня схлусіў ён там. Грудзі поўніла шчырая ласка, пяшчота. Гарнова была яму дарагая і блізкая.

Як вышлі на палатно чыгункі, Гарнова зазірнула гарэзліва ў твар яму, засьмяялася:

— Ну, чаго ты стаў гэтакі маўклівы? Мо' нездаволен? Дык бяры свае словы назад...

Ён то-ж усміхнуўся.

— Ня варта. Лепш няхай будзе так, як было.

Яна з пяшчотай прытулілася да яго, зірнула вачмі, поўнымі шчырай удзячнасці.

Далей да самага дому гаварылі аб усім усякім, жартавалі. Як падходзілі к дзіцячаму дому, Булановіч убачыў на ганку фігуру Абшарскага. Ён упяў ім насустрач свой сумны нярухомы погляд.

Булановічу неяк прыкра зрабілася. Быццам сорамна было перад гэтым чалавекам. А Гарнова—нібыта што... Падышла да яго, пасяброўску руку ціскнула.

— Вы ўсё сумуеце, мой рыцар няўцешны?..

Твар Абшарскага асвятціўся ўсьмешкай шчаслівай, а ў бліснуўшых раптам вачох Булановіч прачытаў усё тое, аб чым калісь так дакучліва пеў яму гэты незадачлівы палюбоўнік.

І Булановіч падумаў:

— Ці ёсць у каханьні маім хоць палавіна таго, што цвіце ў грудзех гэтага недалужнага чалавека!..

5

З таго часу заўладала Булановічам пачуцьцё. Ён доўга думаў аб тым, як назваць яго, як растлумачыць. І кончыў тым, што прызнаўся сам сабе—гэта любоў. Мо трэба-б было неяк іначай назваць яго, іншую даць яму назву, але слова такога няма.

І разважаў Булановіч:

— Якая бедная наша мова людзкая! Колькі розных разуменьняў прыходзіцца пакрываць адным словам. Любоў... І пяшчотная ласка маткі да дзіцяці свайго, і адважная, шчырая адданасьць барацьбіта сваёй справе, свайму колектыву, і гэтае агнёвае, бурнае, што кроў растапляе ў жылах, што грудзі віхурыць прагавітым жаданьнем... Усё—любоў...

І дзіўся Булановіч, чаму гэтка, зусім непадобныя пачуцьці адным словам названы.

А сэрца тымчасам рабіла сваё, сваё дыктавала. Яно поўніла нутро чароўным захапленьнем; думкі, настрой—усё чыста пакрывала адбіткам непазбыўнае смагі.

І цягнула туды, да яе, да тых прыветных, іскрыстых вачэй, у якіх гэтак дзіўна сплятаецца смутак з гульлівым агнём весялосьці, у якіх часам адкрываецца гэткае прыгожае, чароўнае бяздоньне. І цяжка цяпер Булановічу ўстрымацца, каб не пайсьці туды, на край гораду, дзе жоўценькі домік ветла ўсьміхаецца высокімі ганкамі, вабіць ружовай прытульнасьцю. Там, у маленькім пакойчыку, так шпарка, так радасна праходзяць хвіліны, так прыемна галаву засьцілаюць ап'яненьнем салодкім.

І ён ёй сказаў:

— Слухай, чаму ты такая няшчырая? Чаму ты ня ўсё мне гаворыш?

Яна зірнула на яго, не разумеючы.

— Як, што не гавару? Я нічога ад цябе не хаваю. Я нікому больш ня выказваю настрою свайго, думак турботных. Толькі табе ўсё адкрываю, бо ты гэткі дужы, цвёрды... І добры ты. Ты не сьмяешся над маёй слабасцю. Ты заўсёды хочаш зразумець, уцешыць. Я за гэта люблю цябе, за гэта ты дораг мне.

Яна памаўчала троху, потым ізноў пачала:

— Ведаеш, любы, мне часам сорамна бывае. Я не магу сабе дараваць таго, што сышла з табою... Я—эгоістка вялікая... Мо' дзеля таго, каб дастаць сабе нейкую ўдеху, падтрыманьне, я прынясу табе няпрыйемнасьць, няшчасьце. Я часам гневаюся на сябе за тое, што пакахала цябе і з твайго боку выклікала каханьне...

Ён спыніў яе.

— Чаму ты гаворыш так?.. Быццам табе ўжо ўсё згінула, пагасла ўсё ў жыцьці. Глупства гэта. Проста—часовы настрой. Мінецца ён, развеецца,—і ўсё будзе добра. І зноў сонейка заграе ў гэтых любых вочках.

Яна сумна ўсьміхнулася.

— Ды не, нашто абманваць сябе. Ня будзе так. Я ўжо асуджана. Я ўжо падышла да канца, да мяжы... Я многа жыла—поўным, бурлівым жыцьцём. Я страціла моц сваю, той невялічкі запас, што быў у мяне. А цяпер—няма чым жыць...

Булановіч не разумеў нічагутка. То яму здавалася, што словы гэта адны—пустыя, сэнтымэнтальныя,—і тады прыкра было, незадальнасьне раджалася, гаснула добрае пачуцьцё. А часам праўдай жывой выдавала ўсё гэта, палохала страшэннай жудасцю, паліла трывогу вострую, непакойную. І тады бушавала, буяла ў грудзях пачуцьцё дзіўнай пяшчоты. Хацелася не адхадзіць ад яе, быць з ёй кожную хвілінку, няўпынна глядзець на яе, любавалася.

Трывога тачыла грудзі чарвяком атрутным. Здавалася, што калі пойдзе ён ад яе, дык на век страціць яе. І згасне тады тое ружовае, сьветлае, што цяпер дрыгаціць гэткай чароўнай краскай у сэрцы.

Ужо позна было, а Булановіч яшчэ сядзеў у Гарновай. Ня мог пайсьці, ня мог кінуць яе—сіл не ставала. А яна тож—калі збіраўся ісьці, калі гаварыў пра гэта—сьціскала яго сударгава, тулілася да яго палахліва.

— Не, ня йдзі... Пачакай яшчэ... Ня кідай адну... Страшна мне, цяжка аднэй...

У пакойчыку прытульным цурочкам цякла цішыня, навявала чароўную згоду. Здаецца, век-бы сядзеў вось так удваёчку і адчуваў, як сэрца з сэрцам вядзе бясслоўную ціхую гутарку.

Раптам Гарнова ўзнялася.

— Пачакай, Алесь, я пакажу табе нешта.

У шуфлядзе сярод груды розных паперак знашла адну пісульку маленькую і дала яму. Ён прачытаў:

„З гэтага часу будзь ты праклята. Няхай табе жыцьцё будзе горкаю доляй. Бацькава пракляццё спасьцігне цябе на тваім ганебным шляху“.

Булановіч зірнуў на яе дапытлівым поглядам. Яна, мусіць, зразумела яго нявыказанае запытаньне і адказала:

— Гэта так... маленькая ілюстрацыя да жыцьця да майго... Цікавая рэч, сапраўды? Такіх дакумантаў я маю даволі...

Булановіч гарэў упартым жаданьнем узнаць усё чыста, узнаць пра ўсе драбноты яе жыцьця. Здавалася, што толькі ўзнае ён, і зараз-жа знойдзецца тое, што дасяць выхад з тупіка, у які яна трапіла, што зьнішчыць яе глыбокі адчай.

Мо' тады ўсё гэта здасца нікчэмным і сьмешным? Мо' разляціцца, як дым, гэты дзіўна-сплецены, незразумелы клубок адчайнага смутку?

Булановіч узяў яе за руку, ахінуў яе поглядам, поўным шчырай, глыбокай пяшчоты, сказаў:

— Марына, родная... Раскажы мне ўсё чыста пра жыццё пра сваё. Мне ўсё здаецца, што хаваешся ты, што ня хочаш выказаць мне свае патаёмныя думкі... Ведаеш, мне дужа крыўдна і цяжка робіцца, калі аб гэтым падумаю.

Яна ўсьміхнулася ласкавай, добрай усмешкай.

— Ды не, Алесь. Я не хачу хавацца і не хаваюся. Я табе ўсё гавару, аб чым думаю. А раскажы пра жыццё?— Доўга гэта і непатрэбна... Але вось што... я раскажу табе. Раскажу тое, што дасць табе магчымасць многа чаго зразумець. Слухай...

— Перш-на-перш—гэта табе, пэўна, вядома—я дачка памешчыка з Віленшчыны. Ты ня ведаў гэтага? Так, так... Самага сапраўднага пана з тысячамі дзесяцін зямлі. Рэволюцыянеркай я рана зрабілася, як толькі навучылася глядзець на жыццё крытычна, разьбірацца ў ім. Ну, вядома, эсэркай спачатку была. А жыла ў бацькі і часам карыстала яго асаблівую любоў да мяне на нашу справу. Бацька й ня знаў, што тыя гасьцінцы, якія дае дачцэ, ідуць на змаганьне з такімі, як ён. Ну, як там было—ня цікава... Галоўнае пачынаецца ўжо пасля Кастрычніка. Я ўцякла з дому з адным чырвонаармейскім атрадам у той час, як савецкае войска адступала з нашай мясьціны. Уцячы мяне прымусіла многа прычын. Былі й асабовыя чыста... каханьне было. Але гэта глупства... Вось з гэтага часу і пачалося маё жыццё. Я да вас далучылася, увабрала ў сябе тыя парываньні, той запал, што гарэў тады полымем буйным у сэрцы паўстаўшых работнікаў. Я тады пачула тую магутную волю колектыву, аб якой я калісь табе гаварыла. Я зьлілася з ёй, у ёй растапілася, працялася наскрозь агульнай думкай сталёвай, агульным бурлівым пачуцьцём...

— І як лёгка, добра было тады! Ведаеш, Алесь—я ўвесь час была тады быццам у нейкім хмелі чароўным, я не прыкмячала, як ляцеў звар'яцелы час. І як

добра тады працавалася! Ніколі ня чуваць было зморы. А працаваць многа прыходзілася... Дзе, на якой справе я працавала—ты ведаеш... І вось нешта раз я атрымала ліст ад бацькоў. Тады нішто яшчэ: лаяліся, вядома, заклікалі вярнуцца назад. Я адказала ім. Напісала вось так, слова ў слова: „Ня лічэце мяне вашай дачкой“... Мне тады проста сьмешна было з усяго гэтага. Між упартае працы гэта была нібы забавка маленькая. А яшчэ троху пасья здарылася тое страшнае, што, мусіць, навекі адбілася на маім нутры...

— Да мяне прышоў брат. Ён працаваў у вадняй патаёмнай контр-рэвалюцыйнай арганізацыі і ў той час быў прыціснуты да сьцяны. Яшчэ колькі дзён і ён павінен быў трапіць у нашыя рукі. Ён прышоў да мяне шукаць абароны, ён спадзяваўся, што я, як сястра, выратую яго. Ах, як прасіў ён мяне, каб я пасабіла яму ўцячы заганіцу, як ён кляўся, прысягаў, што ня будзе больш вясці сваю контр-рэвалюцыйную працу. Бедны, ён так спалохаўся небясьпекі, што думаў толькі аб тым, каб выратаваць сабе жыцьцё. Мо' каб хто чужы так прасіў, я-б ня ўстрымала, дала яму ратунак. Але гэта быў брат, а ў той час нікога я ня лічыла такімі ворагамі, як сваю радню...

— Яго расстралялі. Так. Я сама падпісала сьмяротны прыгавор... А ўсё, такі я многа тады змагалася сама з сабой. Шавалілася троху кроўнае пачуцьцё. Мае рукі дрыжэлі, як у ліхаманцы, калі я падпісвала гэтую страшную паперку... Хутка пра гэта дома прачулі. Тады вось і пераслаў мне бацька гэту пісульку. І, ведаеш, цяжка мне стала, як я прачытала яе. Быццам нешта навалілася на мяне, прыдавіла страшэнным, жудасным цяжарам. Праўда, я хутка пазбылася гэтага пачуцьця, я затапіла яго ў моры напружанай, ліхаманкавай працы. Але сьлед застаўся. Я пачала часам задумвацца, чагось сумавальна. І пачула, як ліпучай павуцінай пачынае абвязваць мяне страшэнная змора. А разам раджалася пачуцьцё адзіноты, нездальнасьці...

— Апала навальніца бурлівая, жыцьцё пачало ўкладвацца ў сталыя рамкі. Пачалася другая работа— руплівая, нудная. Я лішняя пачула сябе, не магла прыстасавацца да гэтае новае працы. І зазьзяла чорным бяздоньнем у душы пустата. Холад ахінуў. Сумна так стала.

Гарнова змоўкла, задумалася. Была такая ціхая, смутная. Потым схаянулася раптам, прыціснулася сударгава да Булановіча, задрыжэла ўся.

— Алесь, любы мой... Я табе ўсё... усё чыста скажу аб сабе... Мне ўночы часам дужа страшна бывае. Нейкі сьмяртэльны спалох надыходзіць... Крычаць тады хочацца, зваць каго, каб прышлі, каб быў хто са мной.

Зноў сьціхла. Ціша ў пакоі старожкай, злавеснай зрабілася. І раптам гэтую цішу працяў зазыўны прарэзьлівы гудок цягніка. Ён быў поўны дзіўнага, сьмелага задору, у ім воклікам бурным зычэла магутная вешчая воля.

Гарнова ўсхапілася. Загаварыла быццам зачараваная, быццам у сьне:

— Во... ён кліча мяне... Ён вабіць мяне сваім настойлівым крыкам. Ён знае, што я прыду да яго, што ў яго буду шукаць ратунку сабе... Алесь, ты ня ведаеш, як я люблю чыгунку... Яна будзе магілай маёй...

Булановіч маўчаў, апанаваны цэлай бурай розных пачуцьцяў. Жаль ціснуў сэрца, ахіпаў яго агнём балючай пяшчоты. І разам давіла мазгі нешта цяжкае, незразумелае, нешта такое, што поўніла нутро напружным непаразуменьнем...

А ноч усё цякла, усё пасувалася.

У вокнах ужо зашарэла...

6

Сягонья замардаваўся Булановіч. Цэлы дзень упартай, рупатлівай работы падарваў сілы. Як прышоў, урэшце, дамоў, паваліўся на ложак зняможаны.

Па целе прыемнаю хваляй расьцяклася цягучая мля-
васьць, а ў галаве туман захістаўся зыбучай пялёнкай.
Сон цяжарна зьвесіў павекі.

Ужо ледзь не заснуў Булановіч, але раптам нехта
ў дзьверы паляпаў.

— Увайдзіце!

Памалу адчыніліся дзьверы і ўсунуўся сваёй доў-
галыгай нязграбнай фігурай Абшарскі.

Яго Булановіч ніяк не чакаў. Надта здзівіўся.
А Абшарскі прывітаўся, сеў ля стала і пачаў маўчаць.
Булановіч тож нічога не гаварыў, сачыў за ім моўчкі.
Чуў, што не здарма Абшарскі прышоў, што мае не-
шта сказаць. І дужа карцела пазнаць гэта „нешта“,
але ня добра было запытацца. Чакаў, каб сам ён пачаў.

Урэшце, Абшарскі пачаў сваім ціхім, маркотным
голосам:

— Т. Булановіч, я прышоў да вас пагаварыць
аб надта важнай справе...

— Калі ласка.

— Я ведаю, вас дужа здзівіць тое, аб чым я
скажу вам, але... усё роўна... я павінен гэта зрабіць...

Ён ізноў памаўчаў, быццам падбіраючы словы.

— Во што, т. Булановіч, я хачу з вамі пагаварыць
аб Гарновай...

— Калі ласка. Я слухаю.

А сам падумаў:

„Прэтэнзіі хіба хоча свае заявіць“...

Ахапіла цікавасьць. З нецярплівасьцю чакаў, што
скажа далей.

— Т. Булановіч... я ня ведаю, як вам гэта лепей
сказаць... Я хачу прасіць вас, каб вы... жаніліся на
Гарновай...

Булановіча нібы варам абдалі. Усяго ён чакаў
ад Абшарскага, толькі ня гэтага. Глядзеў на яго,
няўцямна выпяўшы вочы.

Абшарскі неяк замятушыўся, заварочаўся на месцы.

— Вас гэта дужа здзівіла? Я знаў, што так
будзе... Мне цяжка было гаварыць аб гэтым... Але,

вы паслухайце... Я вам скажу ўсё... Бачыце, я люблю яе, дужа люблю... Мо' гэта якая асаблівая любоў, не такая, як зазвычай, ня ведаю... І я не магу бачыць, калі яна мучыцца, калі пакутуе гэтак...

— Выбачайце, а чаму вы думаеце, што калі я з ёй ажанюся, дык яна ня будзе мучыцца?

— Я знаю, я пэвен у гэтым. У яе гэта з адзіноты. Ёй трэба такі чалавек, які-б быў каля яе, які-б яе падтрымаў, памог пазбыцца таго адчаю, які часам яе ахапляе...

Булановіч яго перапыніў.

— Выбачайце яшчэ раз... А чаму вы думаеце, што гэтакім чалавекам павінен быць я? Чаму вы, напрыклад, самі ня будзеце такім?

Абшарскі ціха ўздыхнуў.

— Я не магу... Яна не захоча, бо яна ня любіць мяне. А вас яна любіць, я знаю, я бачу...

Колькі хвілінак маўчалі абодва. Потым ізноў Абшарскі пачаў:

— Т. Булановіч, вы павінны зрабіць гэта. Я вас дужа прашу... Ратуйце яе, ня дайце ёй загінуць... Яна-ж гэтка добрая, гэтка любая...

Голас дрыжэў у Абшарскага, а ў вачох бліснулі сьлёзы. Булановічу шкода было гэтага недалужнага чалавека. Хацелася ўдешыць яго, заспакоіць. І дзіўнай, незразумелай здавалася гэтка шчырая самаахвяра, гэтка знявага да самога сябе, гэтка адданасьць другому. Ён сказаў яму ласкава:

— Слухайце, т. Абшарскі, вы ўгадалі, што мяне дужа здзівяць вашыя словы. Вядома, што я пэвен у іх шчырасьці. Я надта дзякую вам за вашу даверлівасьць... Але сказаць вам што-небудзь я цяпер не магу. Я буду думаць аб гэтым...

Абшарскі яшчэ сядзеў колькі хвілінак. Ужо выходзячы, сказаў Булановічу:

— Я ўчора ў яе рэвольвэр знашоў... Я адабраў яго...

Булановіч здрыгануўся міжвольна...

— А яна што?

— Яна сьмяялася... Кажа—гэта я так, для забавы дастала, а страляцца ня маю замеру...

Як пашоў Абшарскі, Булановіч яшчэ доўга ня спаў. Думкі павадкай біліся ў галаве, у ваччу мітусіліся пярэстыя вобразы. Твар Гарновай ня сходзіў з вачэй, усё лунаў—смутны, прыгожы, будзіў у сэрцы пачуцьцё шчырае. І часам ужо гатова была скласьціся пастанова, часам гаварыў сам сабе:

— Так, я павінен ратаваць яе, я павінен з ёй жыць, быць заўсёды пры ёй, я павінен памагчы ёй пазбыцца яе згубнага настрою, вярнуць яе да жыцьця...

І маляваліся вобразы новага супольнага жыцьця—вобразы пекныя, але поўныя нейкай атрутнае млявасьці, таго, што мякчыць чалавака, што падцінае яго волю. І вось гэта палохала. Пролі гэтага паўставала нешта ў сярэдзіне, перасьцерагала. Нейкі голас шаптаў:

— Зацягне, завалачэ ў багну бязволья. Сам тады прападзеш...

Так цэлую ночку змагаўся з сабою. Заснуў пад самае раньне з пастановай пайсьці заўтра параіцца з Арончыкам. Ён добры хлапец, разумны. Не памыліцца, дасьць добрую раду.

Прачнуўся Булановіч гадзіне а 10. Насьпех выпіў чаю і пабег шукаць Арончыка.

Знайсьці Арончыка ня так было лёгка. Гэта-ж такі чалавек, што ня можа пабыць на адным месцы. Ён-жа проста кіпіць ад навалы бурлівай энэргіі, ён у клопотах, у працы знаходзіць сабе асаблівую асалоду.

Булановіч злавіў яго недзе на пасяджэньні. Чакаў з поўгадзіны, пакуль кончыцца, потым пашлі разам.

Вуліца млела ў паўдзённай сьпякоце. Сонца быццам прыхілілася да зямлі, прыціснула горад сваім густым, душным зьяньнем, усклала на ўсё адбітак санлівай нярухомасьці.

Было цяжка ў гэтым вары пякельным. Зморана спыняліся ногі, цела ўсё нібы распускалася, сьцякала бяссьільна ўніз. Хацелася сесьці, адпачыць.

Булановіч з Арончыкам у сад гарадзкі завярнулі. Там абабралі мясьцінку прытульную, селі на лавачку ў засені.

Арончык на гэты раз не сьпяшаўся. Ці мо' нейкім дзівам час вольны меў, ці мо' й яго гарачыня троху прабрала, троху зьменшыла нявычарпаны запас яго энэргіі. Сядзеў спакойна, уважна слухаў, аб чым апавядаў Булановіч. А той расказаў усё папарадку. Прызнаўся Арончыку ў тым, што паміж яго і Гарновай было, расказаў і пра Абшарскага. Як скончыў расказваць, запытаў Арончыка:

— Скажы мне цяпер—шчыра, папрыцельску: што я павінен зрабіць? Толькі сур'ёзна скажы, не жартуй, не аднеквайся...

Арончык насупіў свае густыя поўкругам бровы, надуўся, напружыўся. Відаць, моцна, станоўка думаў. А потым бровы высока ўзьняў, пакрывіўся паважна і пачаў:

— Слухай, што я скажу табе, Булановіч. Зірні ты сам сабе ў нутро, падрахай свае сілы і дай адказ самому сабе: ці здолееш ты яе ратаваць? ці здолееш выцягнуць яе з гэтае процьмы? Калі так, дык жаніся. А калі не—лепш не пачынай, бо часам сам можаш трапіць у багну. Ты-ж ведаеш, што гэта за штука каханьне, гэта-ж слабасьць... так, слабасьць. Гэта такое зельле, якое многа дужых людзей паламала, зьвярнула іх з пэўнага шляху... Ты добра падумай аб гэтым.

І, памаўчаўшы, дадаў:

— А ёй трэба-б было памагчы. Яна многа чаго нам зрабіла і можа-б яшчэ сякую-такую карысьць прынесла. Трэба-б было памагчы...

Булановіч Арончыка шчыра падзякваў. Больш ня пытаўся, нават кінуў гаварыць пра гэта. А як разышліся, пачаў упарта абдумваць справу, пачаў правяраць сам сябе.

— Ці хопіць сілы? Ці здолею?..

Ня мог адказаць, бо ня было яснасьці ў думках, бо ў галаве ружовы, душны туман хваляваўся. І больш увагі прыцягвалі апошнія словы Арончыка:

— Трэба-б было памагчы...

Яны мацней заселі ў мазгох, бо адпавядалі настрою, пачуцьцю. І хацелася на іх адных грунтавацца, толькі іх мець на ўвазе.

Трэба памагчы... Вядома, трэба... Ён павінен гэта зрабіць. Ён зробіць гэта...

Пастанова крэпла, расла, пераходзіла ў імкненьне магутнае. А вобраз Гарновай сьмела ўставаў у ваччу, вабіў, цягнуў да сябе, абураў грудзі нецярплівасьцю прагнай, жаданьнем як найхутчэй зрабіць тое, што стала ўжо канчатковым, пэўным рашэньнем.

7

Ціха, паволі асядае на горад цёплы ласкавы вечар. Ахінае прытульнасьцю ціхай, шэпча на вуха санлівым шолахам дрэў.

Аб чым шэпча?

Мо' аб тым, як добра палаць агнём прамяністым каханьня, як добра адчуваць непазбыўную душную смагу, жаданьне нязведаных радасьцяй, палкіх уцех? Мо' аб тым, як прыемна млець у чароўнай зьнямозе, у дзівоснай напружнасьці ўстурбованых нэрваў?

Мо' аб тым так соладка шэпча ласкавы вечар? Мо' аб тым пяюць ціхую песьню таёмныя дзіўныя шолахі?..

Булановіч з Гарновай знашлі сабе ў садзе цудоўны прытулак. Добра тут—у самым глухім куточку, пад ветлай разложыстай яблыняй! Тут так ціха, што чуваць, як сэрца б'ецца ў грудзёх. Тут адны яны, адмежаваныя ад усенькага сьвету, цалком адданыя свайму пачуцьцю.

Гарнова прытулілася шчыльна да каханка свайго, схавала галаву ў яго на грудзёх. Сядзіць нярухліва, быццам прыслухваецца да ўцехі, да шчасьця свайго,

быццам баіцца, каб лішнім рухам, лішнім словам ня спудзіць гэтага чароўнага, салодкага настрою.

А Булановіч неспакойны. Турбуе назольлівая, упартая думка, не дае спакою. Сёння ён павінен сказаць Гарновай аб тым... Сёння ён павінен прапанаваць ёй тое, на што рашыўся колькі дзён назад. Кожную хвілінку хоча пачаць ён, хоча выказаць усё. Але нешта спыняе. І стыгнуць на вуснах нявыказаныя словы.

— Што яна на гэта? Як адкажа?..

Нібы страшна чагось, сіл не хапае сказаць.

Але, урэшце, адважыўся.

— Ведаеш, любая, я хачу нешта сказаць табе, слухай...

Яна ўзьняла галаву, упялася ў яго чакаючым поглядам.

— Марынка! Я надумаў нешта зрабіць. Я хочу змяніць нашы адносіны. Мы пакахалі адзін аднаго — шчыра, моцна... Мы адзін аднаго разумеем... Чаму нам ня жыць разам, ня стаць мужам і жонкай?..

Чуў Булановіч, што неяк нязграбна, карузла выходзіць. Дасадліва моршчыўся, ждаў, каб хутчэй яна што сказала, каб разьвеялася гэтае прыкрае ўражаньне.

А яна маўчала. Доўга маўчала. Мабыць думала, як лепей яму адказаць. Потым пачала:

— Алесь! Ты выбач мяне, але я табе проста скажу: не хачу я гэтага... і не зраблю. Я ня хочу псаваць сабе апошнюю ўцеху. Я ведаю, як гэта будзе: шэрасьць, нуда, беспрасьвецьце. Усё тое прыгожае, што ёсьць цяпер, што захапляе, хвалюе, — усё гэта зьнікне... Не, я ня хочу так... ня трэба... І ты, Алесь, не настайвай. Кінь гэту думку...

Булановіч не чакаў такога звароту. Гэтыя словы здзівілі яго. І разам яны падлілі ў агонь масла. Замест таго, каб згадзіцца, каб кінуць пра гэта, ён ахапіўся цяпер упартым жаданьнем дабіцца свайго. Ён увесь гарэў пачуцьцём, ён у палкай пяшчоце

галубіў яе, цалаваў ёй у рукі. Ёна настойна, упарта прасіў, каб згадзілася. А калі яна адмаўлялася, ён яшчэ больш захапляўся, яшчэ з вялікай сілай настойваў.

Ёна тады толькі схапянуўся, як заплакала Гарнова, затрапяталася ў моцным сударгавым рыданьні. Тады змоўк, ня ведаў, што рабіць. Не разумеў, чаму Гарнова заплакала.

А яна парывучата гаварыла скрозь сьлёзы:

— Дрэжны ты, злы... Ты мучыш мяне, ты псуеш мне настрой, здзекуешся над пачуцьцём над маім. Ёна толькі затым, што табе хочацца так... Усе вы такія... бяз сэрца, эгоістыя...

Ёна ўсё плакала бесьперастаньня. Булановіч ледзь сусцешыў, заспакоіў яе. Пагадзіліся на тым, што ён даў слова ніколі нават не гаварыць аб гэтым. Гарнова тады заспакоілася, зноў прытулілася да яго і толькі раз-по-разу ўсхліпвала, быццам пакрыўджанае дзіцянё. А як расставаліся, Гарнова сказала яму з ласкавым дакорам:

— Алесь, любы мой... Ты ніколі ня крыўдзі мяне... Ты-ж знай, што наша каханьне—гэта астатняя ўцеха мая, гэта прыгожая акраса астатніх дзён...

Ён перапыніў яе:

— Што ты гаворыш усё—астатняя, астатняя... Марына, кінь ты настрой гэты свой. Навошта гэта? Адно, мучыш і сябе і мяне...

Яна не адказала нічога. Толькі глыбока-глыбока ўздыхнула.

Праз колькі дзён пасья гэтага Булановічу ўсё-ткі прыйшлося яшчэраз гаварыць з Гарновай на гэтую тэму.

Было так. Ён неяк позна ўвечары вяртаўся з чыгункі: ездзіў на вёску па службовых справах. Проста з вакзалу накіраваўся ён да Гарновай.

На галоўнай вуліцы яшчэ гарэлі агні, яшчэ сноўдаліся гаварлівай гурмай начныя гулякі. А ў завулках, куточках глухіх ужо ўсё сьціхамірылася. Ёна вокны ня сьвецяць ужо тупа-бліскучымі засланкамі, не ца-

лююцца з цемрай чарнільнай. Схаваліся, зьніклі, быццам і званьня іх ня было ў гэтых мізэрных хібарках, што палахліва адступілі з дарогі цьмянымі плямамі.

У дзіцячым доме, куды падышоў Булановіч, тож было цёмна. Але тое вакенца, якое Булановічу добра знаёма, якое заўсёды спыняе на сабе яго погляд, — гэта вакенца яшчэ сьвяцілася прыветным агоньчыкам.

„Значыць, ня сьпіць“ ...

Дзьверы чамусьці адчынены. Мусіць, ёсьць нехта чужы, бо звычайна іх запіраюць.

Булановіч прашоў проста да пакою Гарновай і, не папытаўшы дазволу, адчыніў дзьверы. І ўбачыў ён: Гарнова на ложку сядзіць, а перад ёй на каленях Абшарскі.

Асалапеў Булановіч. Хацеў адразу назад павярнуцца, але Гарнова спыніла.

— Алесь, пачакай! Што ты спалохаўся?

Абшарскі памалу ўзьняўся, сеў у кутку, вінавата ўтупіўшы лысую галаву. Булановіч не разумеў нічагутка. Глядзеў дапытліва ў вочы Гарновай, чакаў тлумачэньня.

Яна засьмяялася.

— Ну, ты чаго глядзіш так? Быццам цябе аглушылі... Ці мо' цябе здзівіла гэтая сцэна, га? Я табе зараз скажу: мой паважаны рыцар сёньнека чэпіцца да мяне цэлы вечар. Усё просіць... і, ведаеш, аб чым? Згадай... Аб тым, каб я за цябе замуж пашла. Ты, пэўна, і ня знаў, што маеш гэткага добрага свата...

Булановічу прыкра неяк стала. Дасада ўзьнялася на Абшарскага. Што яму трэба? Чаго ён гэтак турбуецца? Чаго ён назалея вечна? Лезе з сваімі паслугамі? І ведае ўсё, гэты нязначны, недалужны чалавек, усё прыкмячае, аб усім дазнаецца! Быццам ценё нейкі, сочыць усюды, за ўсім...

Булановіч нічога не адказаў Гарновай, і наколькі хвілін запанавала маўчанка цяжарная. Потым Абшарскі загаварыў. Гаварыў вінаватым голасам, быццам хацеў перапрасіць Булановіча, выпраўдацца перад ім.

— Я гаварыў, аб тым, аб чым калісь вам казаў, т. Булановіч. Я жычу толькі добра. Я хачу, каб Марына Паўлаўна была шчаслівая, каб яна не пакувала...

Раптам Гарнова ўзлавала, абурылася.

— Якое вам дзела? Хто даў вам права аба мне клапаціцца? Я маю сьвядомасьць і сама знаю, што трэба рабіць...

Яе голас дрыжэў. У вачох гарэлі, пераліваліся аганькі гневу.

Абшарскі моўчкі ўзьняўся.

— Марына Паўлаўна! Паверце мне, што я ніколі не хацеў вам зрабіць што благое. Усё, што мучыць вас, мучыць ня менш і мяне... а мо' яшчэ больш, бо я...

І не даказаў. Вышаў шпарка з пакою—высокі, сутулаваты, нязграбны. Пакінуў за сабой уражаньне нейкай напятасьці, нялоўкасьці.

У Булановіча цяпер ня было ўжо ані крушыначкі злосьці. Замест таго жаласьць зьявілася да беднага Абшарскага. Ён сказаў Гарновай з дакорам:

— Нашто ты так з ім. Ён-жа так любіць цябе. Яму ты даражэй за ўсё...

— Я знаю гэта, Алесь. Але-ж часам не хапае цярплівасьці. Назаліе гэта каханьне маўклівае, нуду наганяе... А часам злосьць возьме. Тады й пакрыўдзіш яго ні за вошта... Але глупства. Пасьля ўлашчыцца.

У той вечар ня было паміж Булановічам і Гарновай звычайнай бліскасьці, звычайнай ласкі. Гарнова была далёкая нейкая, чужая. Увабралася ў сябе, адгарадзілася ад яго халоднай, сухой пустатой сваіх глыбокіх вачэй. І сама ўся была халодная нейкая, ціхая.

Булановічу здавалася, што вінаваты ў гэтым Абшарскі з яго недарэчным учынкам. Зноў востра тачылася ў сэрца прыкрая злосьць. Разам з ёй унутры бязладнасьць раджалася нейкая, раскіданасьць. Ня знаў, як падыйсьці да Гарновай, як разагрэць яе холад лядзяны.

І даў тады сам сабе слова ніколі больш не гаварыць з ёй аб жаніцьбе, ня кратаць больш гэтага пытання.

8

Прашло два тыдні. Булановічу яны праляцелі бліскавіцай-маланкай. Увесь час быў нібы ў чадзе і не прыкмячаў, як чарадой аднамернай мігаюць гадзіны. Адаўся цалком пачуцьцю, утапіў у ім усю істоту сваю, ачмуціў сьвядомасьць ружовым туманам.

Часам схапянецца, зірне сам на сябе з задзіўленьнем. Падумае:

„Што-ж гэта? Чым гэта кончыцца ўсё?“

І з жахам адчувае, як глыбей і глыбей уцягваецца ў атрутнае дрыгвяное бяздоньне, як губляе моц сваю, волю. А спыніцца, вярнуцца—ня змога.

Гарнова дзіўнай стала ў апошні час. Рэдка цяпер весялосьць маладая асьвеціць яе сумныя вочы. Рэдка калі зазьвініць яе задорны, гарэзьлівы сьмех. Больш усё ціхая, смутная. Задумленьне маўклівае ня сходзіць з паніклага твару.

І з Булановічам яна дзіўная нейкая. То халоднай няўважнасьцю яго сустракае, быццам далёкі ён стаў ёй, чужы, быццам ужо зьнялюбеў. А то раптам закіпіць пачуцьцём бурным, парыўчатым, агарне яго ласкай нястрымана-гарачай.

Булановіч бачыць гэта і думае часта аб гэтым. Напружвае розум свой, хоча згадаць, зразумець, што робіцца з ёй. І ня можа. Толькі трывогу няясную ў сабе распальвае, прымушае сэрца балюча зьнібець у нейкім нявыразным прадчуваньні.

Была субота. У гэты дзень Булановічу заўсёды бывае многа работы. Толькі к самому вечару зволіўся і адразу пашоў да Гарновай. Засьпеў яе ў дварэ. Сядзела ўпацёмку, не паліла сьвятла. І як Булановіч прышоў, нейкі час у змроку сядзелі. Так больш чароўнасьці ціхай, прытульнай, калі вакол змрок снуе сваю шэрую павуціну, калі мякка загортвае абрысы

прадметаў, сьцірае рубы, усё робіць такім павеўным, расплыўчастым. Тады прыемна напінаюцца нэрвы, і пачуцьці асабліва глыбокімі робяцца.

Булановіч у змроку зусім ня бачыць Гарновай. Толькі мяккімі контурамі рысуецца пляма няясная.

Але блізкасьць яе адчуваецца моцна, настойліва. Будзіць, уздымае непакойнае пачуцьцё, казытае сэрца гарачай пяшчотай. Хочацца яшчэ большай блізкасьці, хочацца зьліцца зусім, патануць у захапленьні глыбокім.

А Гарнова сёньня чамусь вынікае ласкі яго. Быццам баіцца яе, быццам палахліва стрымлівае сябе. І Булановіча ахапляе незадавольненьне смаглае, турбуе нутро палкім жаданьнем. Незадавольненьне пераходзіць у нейкую крыўду, у гнеў. Здаецца, ня любіць ужо, надакучыў ёй, зьнялюбеў. Каб сілы хапіла—устаў-бы і пашоў. Нашто назаліць, набівацца дарэмна сваім пачуцьцём!

Але замест гэтага бярэ яе рукі, сьціскае, гладзіць пяшчотна, абымае нясьмела любы, падатлівы стан.

— Марынка, галубка мая. Чаго ты такая маркотная? Чаму маўчыш усё, мяне старанішся? Мо' ўжо ня любіш, мо' назалію табе?

Яна адказвае нібы з нейкай дасадай, але ласкава:

— Ды не... Кінь ты, як табе ня сорамна! Ну, проста настрой такі. Думаю я... Я, Алесь, многа думаю цяпер. Мо' затым часам і мала ўвагі табе аддаю... Калі-ж галава крышыцца з думак. Ведаеш, Алесь, я баюся, каб не звар'яецца. Часам ужо няпрытомнасьць нейкая находзіць. Тады страх агнявы калоціць усю. Усё тое ў ваччу, што было калісь... Праходзіць перад вачмі гэткай выразнай, страшэннай чарадой...

Яна часінку маўчала.

— Слухай, Алесь, ці дужа ты любіш мяне?

Замест адказу, ён горача сьціснуў яе кволю, мяккую руку.

— А што-б ты аддаў за мяне? Што-б ты мог ахвараваць, каб было патрэбна для мяне?

— Ня ведаю. Здаецца, што я не пашкадаваў-бы для цябе нават жыцця...

Яна ўсьміхнулася.

— Уга... Як многа!.. Але дарма ты гаворыш так. Гэта звычайна кажуць усе, як сядзяць з любай дзе-небудзь у ціхім, прытульным пакоі... Ну, скажам, так: я-б памірала і сказала табе, што хачу, каб і ты памёр разам са мной. Ну вось, скажы: ці згадзіўся-б ты? Толькі шчыра адказвай. Ну?

Булановіч троху падумаў.

— Ведаеш, Марына, гэта-б залежала ад моманту. Вось цяпер, мне здаецца, я-б ня спыніўся перад гэтым...

Яна не дала яму кончыць.

— Глупства ты кажаш. Ніколі-б ты не зрабіў гэтага. І ніхто-б у сьвеце так не зрабіў.

Булановіч падумаў і ў думках з гэтым згадзіўся. Чамусь разлаваўся сам на сябе.

„Дашоў да чаго ... да чаго раскіселиўся. Не разумею ўжо, што гавару“...

Устаў і нэрвова засігаў па пакоі. Быў унутры нейкі разлад. Нейкі нутраны голас узьнімаўся, паўставаў проці тае ўлады, якую забрала над ім пачуцьцё, проці бязволья, слабасьці, што ўсяго спавілі ланцугамі ліпучымі, што аплялі, акруцілі павуціньнем атрутным.

Гарнова тож узьнялася, запаліла сьвятло. Булановіч зірнуў на яе і здрыгануўся міжвольна. Ubачыў твар, працяты адчайнай, бязьмернай мукай. Здалося Булановічу, што гэта страшэнная мука пратачылася ў кожную рыску яе твару, у кожную рыску ўклала яскравы адбітак душэўнага болю.

Яна села за стол, застыгла ў нярухомасьці ціхай. Быццам сама прыслухоўвалася да болю свайго, быццам аддалася ва ўладу свайго пачуцьця.

А Булановіч гарэў непакойным агнём глыбокага жалю. Сэрца дрыготна сыціскалася. Хацелася суцешыць, згладзіць з люблага твару гэты страшэнны ад-

бітак мукі душэўнай. Але слоў ня было, ня знаў, што сказаць. І моўчкі стаяў, глядзеў на яе з спачуваньнем, з жалем глыбокім.

Яна раптам устала. Загаварыла ціхім, парыўчатым голасам:

— Не магу я тут быць... Цяжка чамусьці. Быццам гэтыя сьцены душаць мяне, грудзі сьціскаюць. Я пайду, Алесь.. К прыцельцы сваёй схаджу... Мо' разьвеецца настрой. А ты, Алесь, ня йдзі нікуды. Мне хочацца, каб ты тут быў, каб я кожную хвілінку знала, дзе ты, уяўляла цябе. Ты тут будзь... Я хутка прыду... Толькі прайдуся... А калі спазьнюся, ты ўсё роўна чакай... Я хачу так, Алесь. Чакай, пакуль ня прыду.

Яна стала апранацца. Булановіча скрабанула трывога нейкая нявыразная. Ён зьвярнуўся да Гарновай:

— Марына! Ноч цяпер, куды ты адна? Лепей я таксама пайду... Я правяду цябе, там пачакаю...

Яна нібы страпянулася.

— Не, не... ня трэба... я адна... я зараз вярнуся... Ты пачакай тут, Алесь...

А як выходзіла, падышла да яго, узяла абедзьвюма рукамі яго галаву, зазірнула ў вочы гарачым, кахаючым поглядам.

— Любы ты мой! Апошняя ўдеха мая!..

І пацалавала доўгім-доўгім пацалункам...

Булановічу пацягнуліся нуднай чарадой хвіліны чаканьня. Плылі яны так аднамерна, марудна. Так дзіўна закалыхвалі, наганялі тупую, млявую нярухомасьць. Думкі ў галаве быццам спыніліся, закам'янелі. Толькі па ўсёй істоце ціха, паволі перабягалі лёгкія хвалі пачуцьця нявыразнага, краталі кволым павевам нейкія балючыя, чулыя струны. Была нейкая нявымоўная асалода ў гэтым дзіўным пачуцьці. І прыемна было чакаць так, у ціхай маўклівай самоце, у нярухомасьці млявай.

Плылі, цягнуліся хвіліны марудныя, грамазьдзіліся ў грузка-паўзучыя гадзіны.

Гарнова ўсё ня прыходзіла. Булановіча памалу пакінуў спакой, зьмяніўся вострай турботай. Цяпер хадзіў па пакоі, узрушаны, спыняўся раз-по-разу і пільна прыслухоўваўся да начной цішыні, шукаў гуку знаёмых крокаў. Ахапляла нецярплівасьць, да-сада, калі вуха не лавіла ніякага зыку, калі званам маўклівым пела ў вушшу глухая цішыня. І хадзіў, усё хадзіў па пакоі.

Чыліва У вакно зазірнула шэрым, падсьлепаватым вокам раніца. Палахліва кранула сваёй празрыстай рукой бяздушны сьвет лампы, і зрабіўся ён нейкі мутны і цьмыня. І чым далей, тым больш урываўся ў пакой сьвежы сьвет раніцы, гарэзьліва варушыў па куткох пасьледкі ночнага змроку, накладаў на ўсё адзнаку дзённай цьвярозасьці.

Булановіча агарнула трывога. І расла, усё расла ў грудзёх, білася ў сэрцы боем няроўным, балючым. А думкі цяпер празрыстай яснасьцю працяліся, рэ-залі галаву ліхаманкавай работай. Без канца сьвід-равала мазгі:

„Што з ёй? Куды яна пашла? Чаму так за-бавілася? Чаму яго прымусіла чакаць?“

Не знаходзіў адказу і мучыўся ў палкай трывозе. І быццам наўмысьля, каб павялічыць тую трывогу, прыляцеў знадворку доўгі, гулкі гудок цягніка. Быў ён сьвежы такі, сакавіты, быццам памыўся ў золкай вільгаці раніцы. Зычэў молада, сьмела, нібы выхва-ляўся задорам сваім, нібы дражніўся сваёй веся-лосьцю гульлівай.

Гэты гудок працяў Булановіча сударгавай дры-готай. Ён пачуў у ім злавеснасьць нейкую, нейкае страшнае напамінаньне.

Жудаснай хваляй апанавала новая думка, абяр-нулася ў здагадку страшэнную.

Схапіў шапку й пасьпешна вышаў на двор.

Паветра ахінула ядранай золью. Было яно шэра-сталёвае, цьмянае, бо золак толькі яшчэ пачынаўся.

Ціха было. Але ва ўсім адчувалася жывая напружанасьць нейкая. Быццам ночны спакой працінаўся памалу яшчэ стрыманай энэргіяй, і пад нава-лам яе во-во ўжо гатоў быў рассыпацца ў сумятлі-вую дзянную рухавасьць. І застыгла ў шэра-сталёвым паветры маўкліва-трывожнае чаканьне.

Булановіч шпарка пасігаў па вілаватых завулках. Сьвежасьць раніцы не заспакоіла, а яшчэ больш нэрвы зайстрыла. Трывога жудаснай хваляй паласкала нутро, халадзіла сэрца лядзянай пустатой, па целе ўсім пускала дрыготу нэрвовую. У ваччу плямай жывою стаяла Марына, такая, якою была ў апошнюю хвіліну. Твар сьвеціцца мукай пякельнай, вочы — бяздоньне пустое, халоднае. І быццам чакае яго, быццам кліча, просіць спагады. А ў вушшу няўпынна словы зычаць яе:

— Любы ты мой! Апошняя ўцеха мая!..

Чаму яна зноў так сказала — „апошняя ўцеха?“ Няўжо яна што надумала?

І пажарам бурлівым расла ў грудзёх упэўненасьць у самым страшэнным. Штурхала яго, прымушала бегчы ўгрунь. Куды? Аб гэтым нават ня думаў. Само сабой цягнула туды, дзе гадзюкамі ўюцца сталёвыя рэйкі, адкуль часам ляціць гэты зазыўны прарэзьлівы вокліч.

Чыгунка спаткала яго мёртвай цішынёю. І гэта здзівіла. Як бег, думаў чамусьці, што тут павінна быць рухавасьць, жыцьцё, што тут няўпыннай чарадою павінны грымець жалезныя волаты, што тут няма ночы, няма спакою. Аж — маўкліва ляжаць чорныя, мокрыя рэйкі, быццам пацягваюцца ў перадра-нішнім сьне. У абодва бакі хаваюцца, точацца ў воўну туману бялясага.

І ўспомніў тады Булановіч, што заўсёды бывае так, што чыгунка тож мае сабе адпачынак. І сьціхамірыўся троху. Але ня зьнікла трывога. Бо цішыня на чыгунцы здалася чамусьці таёмнай, старожкай. Быццам здрадліва сочыць за ім, хціва хавае ад яго нешта пад палой туману паўзучага.

Стаяў троху, думаў.

„Што-ж цяпер? Куды? Хіба туды, дзе лес, дзе хадзілі калісь?..“

І пашоў, акунуўся ў золкі туман. Як к лесу падходзіў, ужо дзень расплыўся поўным сьветам. Сонца чырвонай мятлой маханула па макушках сасонак, уліло ў паветра нешта прыветнае, цёплае.

У лесе птушкі рознагалосьсем пярэстым з цішой застыглай спрачаюцца. Льюцца іх песьні дурочкамі пекнымі, мітусяцца, блытаюцца ў вецьці, снуюць жыцьцё раніцы—сакавітае, радаснае.

А Булановіч ня чуе гэтых сьпеваў чароўных, ня бачыць таго хараства, што навокал раскідаецца малюнкамі пекнымі. Ён упяўся вачмі ў бесканцовую йстужку чыгункі і йдзе, углыблены ў сябе. Ён ня знае, што можа быць там, за туманам. Ён не ўяўляе нават, што можа жадаць яго там. Але здаецца чамусьці, што во-во, яшчэ колькі крокаў—і будзе нешта страшнае, жудаснае.

Булановіч і ня прыкмеціў, як зашоў далёка ў лес, і толькі тады спыніўся, як насустрач вылецеў цягнік. Прамчаўся, прагрымеў, ашаламіў сваім рухам магутным і зьнік за зваротам, вільнуўшы жалезным хвостом.

Тады Булановіч схамянуўся. Завярнуў назад і падаўся на станцыю. Думаў ідучы:

„Што-ж гэта я, як звар’яцелы? Калі й здарылася што, дык-жа напэўна заўважылі... Туды трэба, на станцыю. Ды мо’ й нічога ня было? Проста, стварыў сабе дурацкі настрой“...

Ён стараўся заспакоіць сябе, пераканаць, што няма нічога трывожнага, што дарма ён узрушыўся толькі. Ён азіраўся наўкола і бачыў, што ўсё наво-

кал такое звычайнае, простае. Сонца, як і заўсёды, залаціць пожно вясёлым праменьнем. Птушкі цвьіркаюць прыветна, бязрупатна. А вунь — і людзі насустрэч. Мужчына з кабетай. Сьпяшаюцца некуды, захапіліся жвавай гаворкай. Як з ім параўняліся, зірнулі на яго абое з цікавасьцю і, прамінуўшы, зноў пачалі сваю гутарку.

К вакзалу падышоў Булановіч зусім заспакоены. Прашоўся разы два па пэрону бязлюднаму, потым пашоў у пакой дзяжурнага агэнта. Як уваходзіў, зноў пачуў неспакой у сярэдзіне, але стрымаў сябе, зьвярнуўся да агэнта звычайным спакойным голасам, быццам яго мала цікавіла тое, аб чым хацеў запытацца.

— Скажэце, калі ласка, у вас сёньня ўночы нічога ня здарылася на чыгунцы?

Агэнт зірнуў на яго вострым, дапытлівым поглядам, і гэты погляд спалохаў Булановіча.

— А вас чаму гэта цікавіць? — запытаўся агэнт.

— Я маю на гэта прычыны, аб якіх вам сказаць не магу.

— Хто вы такі?

Булановіч сказаў. Агэнт здаволіўся, мусіць.

— Так, у нас было сёньня здарэньне...

У Булановіча пахаладзела нутро.

— Якое здарэньне?..

І мімаволі голас яго задрыжэў.

— Сёньня а 3 гадзіне ўночы цягніком зарэзала адну жанчыну.

Булановіч міжвольна абапёрся аб стол, бо слабасьць — цягучая нейкая, ліпкая — паплыла па ўсім целе, падкасіла ногі. Быццам гнёт наваліўся цяжарны, прыдушыў, прыціснуў, скомчыў пачуцьцё ў балючы, даўкі клубок. Але яшчэ шавалілася слабая надзея. А мо' не яна? Ці мала-ж выпадкаў бывае?..

— Слухайце, а яе не пазналі? Невядома, хто яна такая?..

Чакаў адказу, як свайго сьмяротнага прыгавору. А агэнт адбіваў роўным спакойным голасам. І ўсё дапытліва ўглядаўся ў яго.

— Так, яе пазналі. Гэта — Гарнова, адна камуністка тутэйшая.

Тады быццам парвалася нешта ўнутры ў Булановіча. Быццам адкрылася бяздоньне страшэннае і згінула ў ім усё тое, што поўніла жыцьцё, што ўдеху давала. Заныла ў грудзёх пустата, холадам атуліла сэрца, выціснула сьлязу скупую, балючую.

Потым захацелася ўбачыць яе, зірнуць апошні раз. Здавалася, што тады палягчэе, што тады ня будзе гэтай даўкай пустаты ў сэрцы.

— Дзе яна?

— Тут, у пакгаўзе. Вартуюць яе, але вам можна будзе паглядзець.

Як ішлі, Булановіч рыхтаваў сябе да самага страшнага, бо добра ведаў, што можа зрабіць з чалавекам волат жалезны.

Вартаўнік прапусьціў іх. Булановіч убачыў на падлозе нешта накрытае бразэнтам. З краю кроў сочыцца.

Гэта яна! Гэта тое, што нядаўна было чалавекам!

Агэнт адгарнуў бразэнт. Адзін толькі момант глядзеў Булановіч. Ня мог глядзець, адварнуўся. Не пазнаў ён Гарновай, бо гэта ўжо была не яна: жалезны волат зрабіў сваё дзела.

Моўчкі вышаў Булановіч з пакгаўзу і ціха пасунуўся ў горад.

Вакол купалася ўсё ў палкім сонечным сьвеце. Усё зьзяла жыцьцём — вечна-маладым, вечна-прыгожым, усё пыхала маладосьцю і сілай.

Булановіч не ўважаў ні на што. Углыбіўся, утуліўся ў сябе, прыслухваўся к таму, што дзеецца там, унутры. Стараўся ўяўляць сабе Гарнову, будзіў у думках вобраз яе. І калі паўставала яна ў ваччу — прыгожая, смутная, — тады ахапляў пякучы жаль. Ня ве-

---

рылася, што няма яе. Здавалася, што яшчэ стрэнуща яны, што будзе яшчэ тое чароўнае, ружовае, што было дасюль, што аздабляла жыццё.

Сам таго не прыкмячаючы, Булановіч падышоў да дзіцячага дому. З сяродку яго вылучаўся вясёлы, бязрупатны гоман дзяцей. А на ганках сядзеў пануры Абшарскі. Ён спаткаў Булановіча сваім цяжкім, нярухомым поглядам. Булановіч дагадаўся адразу, што Абшарскі ўжо знае. Ён падышоў да яго, моўчкі прывітаўся. Абшарскі комчыў у руках нейкую паперку. Потым даў яе Булановічу і той прачытаў:

„Згубіла сваё месца ў жыцці. Дык навошта жыць?
М. Гарнова“.

Гэта яна напісала. Гэта яе апошнія словы. Але адкуль узяў гэту запіску Абшарскі? Як яна магла трапіць яму?

І злосьць узялася на Абшарскага. Дурная, прыкрая злосьць. Злаваў на Абшарскага за тое, што ён усё знае, што ён таксама, а мо' яшчэ больш, шкадуе яе, што ён таксама любіў яе. І сам адчуваў Булановіч, што злосьць гэта нядобрая, брыдка, але ня мог яе пераадаць.

А Абшарскі гаварыў яму з сумным дакорам:

— Вы не ратавалі яе, вы не здалелі... А якая яна была добрая!..

У вачох у яго Булановіч убачыў сьлёзы. Не адказаў нічога. Адварнуўся й пашоў. Ішоў усё шывчэй і шывчэй, быццам хацеў уцячы ад гэтага недарэчнага чалавека, ад гэтага дому, ад усяго таго, што перажыў тут, што асадкам гнілым асела на сэрцы.

Гарадзкі тлум канчаткова яго ацвярозіў, вярнуў да звычайнай жыццёвай сьведомасьці. І, побач з глыбокім жалем, зарадзілася ўнутры нібы здавольне нейкае.

А мо' так лепей? Для яго лепей, бо разарвала тыя ліпучыя путы, павуцінне тое атрутнае, што хмелем спавівала волю яго, што цягнула ў прыгожую, але грузкую, дрыгвяную багну.

І лягчэй рабілася на сэрцы. Узнімалася бадзё-
расыць, смага да гэтага сумятлівага, прэстага жыцьця,
поўнага здаровага, магутнага руху.

А тое, што было, адлятала некуды ў далеч,
здавалася даўно-даўно мінулым, ахіналася туманам
зыбучым.

Успомніліся словы Арончыка:

— Кветка пажоўклая...

Так. Кветка пажоўклая. І таму адляцела, адпала
ад дрэва жыцьця, зволіла месца здароваму, сьвежаму.

І нямала было такіх кветак, што прыцягнуліся
к сонцу Кастрычніка, што закрасавалі ў ім цвіетам
жывым, пышна-дзеіным.

Але глыбока ўрасьлі карані ў атрутна-гнілую
глебу, набраклую лёкам сьмяртэльным.

І ня вытрымалі палкага сонца.

Пажоўклі...

Д З І Ў Н А Я

1

Узімку гэта было. Пасьля дзяннай сумятні Блонскі сядзеў у сваім габінэце, атулены шэра-ваўнянымі згусткамі зроку. Вольна раскінуўся ў старасьвецкім крэсьле, погляд акунуў у аксамітную мякаць цёмнага кутку і з асаладай адчуваў ціхую нярухомасьць

Лёгка, ня турбуючы, варушыліся думкі, гарэзна спляталіся ў зыбучую чараду. Было прыемна, вальготна. Адпачывала цела, адпачывала змардаваная галава. Так сядзеў нярухома, слухаў, як маятнік на сьцяне ўпарта таўхае марудныя хвіліны.

У сумежным пакоі глуха раздаліся крокі, вывелі Блонскага з адзервяненьня. У габінэт, не папытаўшыся, жанчына ўвашла. Ля парогу спынілася, азірнула ўважна пакой. Угледзела Блонскага і падышла да яго рэзкім крокам.

— Вы старшыня выканкому? Добры вечар!..

На стол бесцарамонна партфэль кінула, села на-супраць. Блонскі не зьмяніў выгаднай позы.

— Я... Добры вечар!..

— Да вас прыехала, толькі што з чыгункі. Дзе прытуліцца?

Блонскаму не падабалася. Надакучылі гэткія. Мятушацца, ламаюцца, быццам хочуць здзівіць.

— Чаго прыехалі?

— Губкомам камандыравана на працу сярод жанчын... Ды што вы ў цемры? Сьвету няма?

— Ёсьць. Там, на сьцяне, выключачель.

Яна памацала, адкруціла. Балюча ўдарыў па вачох яркі сьвет электрычнасьці, вымеў за вакно мяккія цені зроку.

Блонскі зірнуў на жанчыну. Убачыў перш за ўсё вочы—яркія, вострыя, з шчырым вясёлым агоньчыкам. У іх—сьмелая, дапытлівая цікавасьць. Упадабаліся. Міжвольна ўсьміхнуўся, як спаткаліся поглядамі.

„Нішто“, падумаў.

Яна азірнула пакой.

— Вы заўсёды тут сядзіце?

— Не, часам не сяджу. Зараз пасяджэньне будзе, чакаю.

Глядзеў на яе з лёгкай усмешкай, чакаў, што далей.

— Я надта змарылася... Я працаваць люблю... ведаеце, так з захапленьнем, з запалам. Але я фізычна слабая і не магу вытрымаць. Дрэнна. Завідую вось гэтакім, як вы...

Апошнія словы яна працягнула задумённа. Спыніла ўважны, сур'ёзны погляд на яго фігуры. Ён таксама зірнуў на свае дужыя члены. Быццам сам здзівіўся сіле сваёй дубовай, быццам засароміўся за яе.

— Так. Я нішто сабе... так.

Яна раптам рассыпалася задорным іскрыстым сьмехам:

— Ха-ха-ха! Які вы сьмешны... вялікі які... Ха-ха!

І ўраз праглынула сьмех, затурбавалася.

— Добра. Як-жа мне быць? Дзе пакуль што прыхінуцца? Я да вас заўтра прыду. Вы, здаецца, і сакратар укому? Я заўтра зранку, пагаворым аба ўсім. А цяпер... я сапраўды ня ведаю, дзе прытуліцца. Парайце.

Блонскі раскажаў, дзе гасьцініца. Як выходзіла, чамусьці сказаў:

— Ня зранку заўтра, а гадзіны ў чатыры зайдзіцеся. Тады вальней будзе пагутарыць.

— Добра!—кінула яна з дзвярэй.

Як вышла, Блонскаму пуста стала ў пакоі. Заныла цягуча-едкая ціш старога каменнага дому, баюча напяла мазгі. Нецярпліва чакаў, калі зноў пачуюцца крокі, на пасяджэньне пачнуць прыходзіць

А ў галаве думкі тачыліся: старожкія, пудлівія, як цішыня навокал пустога вялізнага дому. Думаў аб гэтай жанчыне. Хацеў уявіць яе ў сваіх думках, ды чамусь не ўдавалася. Вобраз неяк пляміўся і разьвейваўся. Толькі вочы яскрава ўцяліся ў памяць. Задорныя, ясныя, з шчырым агоньчыкам.

Назаўтрага Блонскаму мінуты здаваліся за гадзіны, а гадзіны за вечнасьць. Чакаў чатырох. Не хацеў сам сабе ў гэтым прызнацца, не хацеў пагадзіцца з гэтым. Ахапляла дасада, злосьць на самога сябе.

А як падышло да чатырох, зусім узбурыўся. Хадзіў з кутка ў куток, поўны прыкрай нецярплівасьці. Часам спыняўся, аглядаў сам сябе, дзіваваўся:

„Што-ж гэта такое? Нэрвы, ці што?.. Вось дык гісторыя“...

Злаваў, абураўся і зноў хадзіў узад і ўперад.

Урэшце яна прышла. Пасьпешна прывіталася, села каля стала.

— Ну, давайце пагутарым, як тут у вас... З чаго пачынаць?..

Пачала гаварыць аб справе. Блонскі глядзеў на яе і дзівіўся яе сьціслай сур'ёзнасьці. Зусім ня так, як учора. Ніводнага староньяга слова, быццам, апрача справы, нічога няма ва ўсім сьведзе. Нават аганькі ў вачох—сталёвыя нейкія, цьвёрдыя.

Доўга гутарылі. Змрок разьліў па пакоі бязуважна-шэрую муць, згрудзіў у лахматую масу прадметы. Электрычнасьці не палілі, сядзелі ўпацёмку. І тады Блонскі неяк асабліва моцна, напружна стаў адчуваць гэту жанчыну. Затушаваная цьмяным валакном, змроку яна здавалася нейкай хваравіта-назольлівай плямай, якая ўпарта цягнула да сябе ўвагу. Ён пільна прыслухваўся да гуку яе голасу, напружна стараўся знайсці ў ім нешта, злавіць. Здавалася, што пад гэтым сухім, троху мітынгавым тонам ёсьць нешта схаванае, палахліва затоенае. Адчуваўся нейкі ледзь прыкметны фальш у гэтых цьвёрдых, энэргічных словах аб вызваленьні жанчыны, аб змаганьні з

іржавымі путамі сям'і, аб рэвалюцыі быту і г. д. А часам Блонскі выяўна чуў у яе голасе мімалётных ноткі няпэўнасьці, нейкага сумнага непаразуменьня. Гэтыя ноткі чамусьці выклікалі сымпатыю да яе, спачуваньне.

Блонскаму ўрэшце надакучыла гаварыць аб сур'ёзным. Ён раптам перапыніў яе:

— Слухайце... Я-ж дасюль ня ведаю вашага прозьвішча... Зусім з думкі сышло.

Яна засьмяялася.

— Бяда вялікая, падумаеш... прозьвішча... Але-ж і сапраўды, трэба як-небудзь зваць... Шумава — маё прозьвішча... А ваша я ведаю, бо вы-ж тут вядомы, на ўвесь павет...

Нейкі час маўчалі. Цішыня раджала напружную вострую блізкасьць. Гэта цяжарыла. Здавалася, што даўно-даўна знаёмы і ўжо надакучылі адзін аднаму.

Блонскі ўстаў, запаліў электрычнасьць. Зірнуў на яе. Яна сядзела ў задуменьні. Аб нечым цяжкім думала, бо вочы атуліліся цьмянай, сталёвай глыбінёй. Потым яна нецярпліва трахнула галавой, узьнялася. Усьміхнулася ні-то зморанай, ні-то сумнай усьмешкай.

Блонскі агарнуў яе ўсю ўважным поглядам. Залюбаваўся міжвольна. Яна вельмі прыгожай здалася яму.

Шумава быццам заўважыла гэта. Задорна кінула яму насустрачу адкрыты вясёлы погляд. У вачох аганькі заблішчэлі, зайскрыліся. Загаварыла жвава, пасьпешна.

— Заседзелася я... Гадзін дзевяць, пэўна, ужо ёсьць... Трэба ісьці ў свой палац... Ну, і ўдружилі вы мне, тав. Блонскі! Высока-высока і брудна. Адзін толькі й быў вольны нумар. Сёньня ўсю ноч ваявала з мышамі... Надта злосны вораг... Ну, я пашла. Бывайце!

— Я таксама пайду. Пойдзем разам...

Дарогай яна лапатала аб розных драбніцах. Блонскі маўчаў, не хацелася гаварыць. Думкі цяжарна, грузка перавальваліся, давілі мазгі.

На рагу вуліцы разьвіталіся.

2

З таго часу яны сустракаліся часта. Блонскі любіў глядзець, як працуе Шумава. Захапляў запал яе, упартасьць у драбніцах, у справах будзённых, марудных; упартасьць, якая пераходзіла ў азарт, ап'яненне. Гэтая ўпартасьць часам хваравітай здавалася, але заўсёды захапляла, заражала, абуджала і ў Блонскага нейкі востры апэтыт да работы.

Праз два тыдні Шумава склікала зьезд жанчын-дэлегатак. На зьездзе Блонскі сядзеў у прэзыдыуме. Глядзеў на белыя, чырвоныя, чорныя хусцінкі, на задумёныя застыглыя ў глыбокай сур'ёзнасьці твары. І адчуваў, як усе гэтыя твары — маладыя й старыя, прыгожыя й няпрыгожыя — зьліваюцца для яго ў адзін твар жанчыны-работніцы: змораны, сумны.

Шумава рабіла даклад. Яна была ўзрушана, гарэла жарам шчырасьці, веры ў тое, аб чым гаворыць. Яе словы зычэлі той непасрэднай, простай праўдзівасьцю, якая бывае звычайна ў тых, хто ня толькі ведае справу, але адчувае яе, хто звязаны з ёй арганічна, кроўна. Яе слухалі так, як рэдка калі дакладчыкаў слухаюць. Уся заля дыхала напружнай, глухой цішынёй.

А як скончыла, разгарэліся спрэчкі гарачыя, упартыя. Раскрыліся ў горы заледзянелыя грудзі жанчыны-работніцы, бурнымі павадкамі завіхрыліся, пырснулі крывавай пенай адвечнай пакуты.

Усё правільна Шумава выказала, толькі ў адным перабавіла, у нутро жаночае балюча ўрэзалася. Пасягнула на ядыную ўдзеху, шчасьце жаночае: сказала, што ня трэба матцы дзяцей сваіх гадаваць, што зло ў гэтым нейкае ёсьць. Прапанавала: адбіраць ад матак іхных дзяцей і дамы выхаваньня наладжваць. Каб

матка ня знала сына свайго, а сын маткі, каб агуль-
ныя, усіхныя дзеці былі. Проді гэтага жанчыны-мат-
кі агнём загарэліся. Казалі: жорстка гэта і крыўдна.

А Шумава на сваім стаяла, сваю думку з запа-
лам адстойвала.

Потым, як пасья пасяджэньня вярталіся з Блон-
скім у двор, усё яшчэ гаварыла, узрушаная:

— Гэта злачынства... так, злачынства. Гэта пса-
ваньне дзяцей... І сабе нахаба... Слухайце, гэта-ж
ясна, як дзень. Нам трэба тварыць новых людзей,
людзей колектыву, у якіх няма матак, бацькоў, у
якіх бацькі—усё чалавецтва. Да гэтага трэба ісьці.
І гэта магчыма... у невялічкай мерцы, але і цяпер
ужо магчыма... Ці-ж няпраўда?..

Блонскі любаваўся яе захапленьнем. Спрачацца
не хацеў. Дый навошта? Лепей вось так слухаць і
адчуваць моўчкі яе сьвежае сакавітае парываньне,
чыстату яе думкі—проста і шчыра.

А яна далей гаварыла:

— Мы псуем іх. Мы з дзяцінства навальваем на
іх лішнія прыхільнасьці, прывычкі, якія шкодны, якія
шмат для каго путамі будуць. Гэта-ж несправядліва.
За гэта яны клясьці нас будуць.

Яна доўга яшчэ гаварыла, даводзіла, пакуль не
заўважыла, што Блонскі маўчыць, адданы сваім дум-
кам. Тады змоўкла.

Падышлі да таго месца, дзе трэба было разь-
вітацца, пайсьці ў розныя бакі. Яна спынілася.

— Ну, бывайце!..

Але Блонскаму не хацелася ў двор. Ён наўмысьля
марудзіў. Часінку стаялі на рагу пад жорсткімі ўзьме-
тамі сьцюдзёнага ветру.

— А мо' да мяне зойдемся? У мяне цёпла на
новай кватэры.

Блонскі згадзіўся з ахвотай:

— Пойдем.

Была завіруха. Вецер з шалёным выцьцём віўся
па вуліцах. Падцікаўся з-за рогу і ўраз налятаў, шку-

матаў, сьцёбаў па твары жменямі калючага сьнегу. Хацелася барджэй перабегчы і схаватца ў цёмным прытульным пакоі.

Блонскі і Шумава ішлі шывка-шывка, часам застраваючы да калень у сумётах, спатыкаючыся. Хісталіся, быццам п'яныя, штурхалі адзін аднаго. Жарка стала і весела.

Шумава сьмяялася звонка, раскаціста. Сьмех дзіўна, нязграбна сплятаўся з злосна-трывожнымі ўзвывамі ветру. Здаваўся дзікім, недарэчным.

Спыніліся на рагу адной з акрайных вуліц. Шумава паляпала ў акно, узьбегла, тупаючы, на скрыпучы, адубелы ад марозу ганак.

Адчыніла бабулька нейкая. Усьміхнулася ветла. На кухні густа агарнула цяплынь. Загарэліся шчокі з марозу.

У пакоі Шумавай Блонскі здзеў паліто, з асалодай сеў на канапу.

— Добра ў вас. Проста, але прытульна. Падабаецца мне...

— Глупства. Гэта што цёпла, дык прыемна з марозу...

Яна села поплич. Уздыхнула глыбока-глыбока, адкінулася на сьпінку канапы.

— Замарылася. Не магу многа працаваць. А калі-небудзь зусім надарвуся. Дужа баюся гэтага. Тады-ж пуста стане, жыцьцё будзе бясьцвётнае, нуднае, як змрок.

Яна задумалася. Блонскі ўсьміхнуўся.

— Але-ж гэта няўхільна. Прыдзе старасьць калі-небудзь...

— Старасьць? Я чамусьці ня думаю аб ёй. Гэта далёка... Дый наогул—ну яго к ліху!.. Хопіць нас... Сіл шкадаваць ня варта. Пакуль ёсьць—будзем жыць, будзем браць жыцьцё, усё, цалком. Галоўнае—шырэй, глыбей, як мага глыбей. Ці праўда?..

Яна раптам зьмянілася. Згінула змора, загарэліся вочы бадзёрасьцю, палкай энэргіяй. Нешта бурлі-

вае, сьмелае сьвіцілася ў іх. Цягнула магутнай магнасавай сілай, як цягне да сябе бурнапяністае бяздоньне глыбокае.

У Блонскага ў сэрцы нешта новае зарадзілася, нешта вострае, салодка-пякучае. Прыемна было глядзець у пераліўчата-сьветлыя вочы, акунацца ў іх прамяністую чароўную глыбіню.

Гаварыць не хацелася: словы драўлянымі, карузылімі нейкімі здаваліся. Былі ўсе агідныя, брыдкія.

А яна дражніла гарэзнай, задорнай усьмешкай, казытала нэрвы абураючым поглядам. Нахілілася да яго, абдала жаркім дыханьнем.

— Мы будзем жыць... Праўда? Мы-ж маладыя, вольныя... Жыцьцё наша... усё наша. Мы будзем працаваць і цешыцца жыцьцём... Акунацца глыбока ў яго, браць яго... усё, да дна... Праўда?..

Ён марматаў нешта ў адказ. Адчуваў, як шумнай хваляй кроў к галаве прылівае, парыўчата б'е кляўцом у віскі. У ваччу спакусьліва акругліліся мяккія абрысы жаночага цела, абяцалі палкую ўцеху. Салодкім туманам муць разьлілася. Яшчэ момант—і схпіў яе, гарачую, слухмяную, сьціснуў у моцных абнімках...

А пасья—сорамна чамусьці было і няпрыемна. У галаве агідна скаўзанулася прыкрая думка:

„Як з простытуткай“...

Адварнуўся, не глядзеў на яе, баяўся глядзець. А калі скаса зірнуў, убачыў, што плача. У вачох рэзка мятнулася аголенае плячо, якое сударгава здрыгалася. Моцна застрала ў мазгох, прыкавала. Часінку толькі і бачыў, як дзівосна трасецца гэта назольліва-белае плячо.

Потым раптам нешта растала ў сярэдзіне, разьлілося цёплым, добрым такім. Шкода стала. Гэткай любай, дарагой здалася яна. Захацелася прыгалубіць, суцешыць. Падышоў да яе, сеў поплич. Хацеў сказаць нешта, многа сказаць—ласкавага, прыветнага,

але слоў такіх ня было; ня знаў, ці забыўся на гэту часіну. Зьлёгка прыткнуўся к яе галаве, паглядзіў пяшчотна, як дзіцё.

— Нашто ты, слухай... Ну, кінь... ня трэба...

Яна схаянулася, узняла галаву. Зірнулі на Блонскага распаленыя вочы з іскрыстымі расінкамі сьлёз, у самую душу праніклі. У іх — разам з глыбокай журбой ціхая дзіцячая радасьць. Яна скрозь сьлёзы ўсьміхнулася.

— Любы, ты ня думай... мне добра... Ты не зважай... гэта глупства... Бывае часам ні з таго, ні з сяго... Я такая... дзіўная, недарэчная... Ты не глядзі...

Яна сударгава прытулілася да яго, схавала галаву ў яго на грудзёх... Ён чуў, што плача яшчэ, і ня знаў, што рабіць. Раптам яна зноў ажывілася, загаварыла парыўчата, горача.

— Любы! Як добра так... як добра! Мы вольныя, нічым ня зьвязаныя... Шчасьця як многа — глыбокага, поўнага, нічым, нічым не абмежаванага! Ты адчуваеш, як гэта проста, натуральна... як гэта моцна!.. Ты згодзен, так? Ну, скажы, любы... добра так? Ты таксама шчаслівы?

Блонскі не разумеў яе хваравітага, бурнага захапленьня. Глядзеў на яе з ласкавым недаўменьнем, моўчкі абымаў яшчэ ахінутыя нэрвовай дрыготаю плечы.

Так сышліся яны. З таго часу ў Блонскага было шмат вечароў гарчай уцехі, шмат бюссонных начэй, шмат гадзін глыбокай развагі. Ён усёй істотай аддаўся каханьню, упіваўся ім. І каханьне яго асьвяжыла, зрабіла маладым, уліло ў кроў моцнае бушаваньне, аквяціла жыцьцё.

К Шумавай ён прывязаўся, прывык. Бачыў у ёй жанчыну і таварыша. Але не разумеў яе. Дзівілі яе раптоўныя ўзбурэньні, рэзкія пераходы ад незразумелай журбы да захапленьня парыўчата-бурнага. Чулася ў гэтым загадка, і многа гадзін Блонскі ламаў галаву над разьвязаньнем яе.

Аднаго разу ён засьпеў Шумава ў глыбокай развазе. Ён колькі дзён перад гэтым ня бачыўся з ёй, і за гэты час яна страшэнна змянілася. Блонскі падумаў адразу, што хворае: схудзела, змарнела, вочы глыбока-глыбока схаваліся, хваравіта зайстрыліся. Як убачыла яго, усміхнулася нейкай пакутнай нэрвовай усмешкай.

— Я якраз аб табе думала... І аб сабе... Я паехаць надумала. Хутка, можа заўтра...

— Зусім?

— Так, зусім.

— Чаму?

— Гэта трэба. Я растлумачу табе... Я моцна, глыбока к табе прывязалася... Ты ведаеш гэта. Больш, чымся трэба... І вось—я баюся... Сама сябе баюся... Ува мне можа абудзіцца жанчына... Не наогул жанчына, а такая... ну, слабая, адданая, бязвольная... Жанчына—раба, такая, якой не павінна быць, якая—зьнявага для чалавека... Я спалохалася гэтага і пастанавіла паехаць...

Блонскі маўчаў. А яна адварнулася і гаварыла далей нейкім вінаватым прыдушаным голасам:

— А потым... Яшчэ ёсьць прычына... Але гэтага я не скажу, не магу... Ты даруй мне... Я не хачу, каб ты знаў... Я хацела-б і сама ня знаць гэтага, бо гэта маё слабае месца, ахілесавы пяты...

Блонскі няўцямна зірнуў на яе. Пастанова Шумавай ня здзівіла яго. Чамусьці здавалася гэта простым, звычайным. Але што-ж гэта яшчэ за прычына? Што за загадка?..

Хацеў спытацца, дабіцца адказу. Але стрымаўся. Сказаў проста, спакойна:

— Ну, што-ж, едзь сабе...

Назаўтрага Шумава паехала.

3

Усміхнулася вясна гульліва, сонечна. Так усміхнулася, што сівавалася бабулька-зямля зусім растала, захлібнулася з радасьці. Недалужна засьлязіла-

---

ся цурочкамі спрытнымі, кроплямі звонкімі сьлюнява хліпнула. Зашамкала вуснамі старчымі, голасам шопатным, ціхім.

А потым зарумзала. Ды так зарумзала, так загаласіла, што ўвесь горад шумам напоўніла, патокай сьлѣз заліла. А як наплакалася даволі, салодка ўсьміхнулася мокрымі, бляскам аблітымі вуліцамі, пачала выцірацца шаўковымі коскамі сонейка.

І пачулася тады, што зямля не такая ўжо бабулька старая. Толькі гэткай прыкінулася, а сапраўды—вунь яна: сьмяецца задорна, молада, зьвініць птушкамі шустрымі, прыэстай гаварлівай грамадай людзей разьліваецца. Зусім маладуха!

У гэту пару Блонскі адчуваў бурлівае трапятаньне ў грудзѣх. Вясна бунтоўна распаліла кроў непакойнымі жаданьнямі. Чакалася нешта—турботна, настойліва: нечага хацелася—яскравага, моцнага. Душа рвалася некуды, разгарнуцца хацела.

У гэту пару Блонскі Шумава ўспомніў. Ды так ярка, выразна, быццам—во яна, перад вачмі. Варухнулася ў сэрцы знаёмае, салодкае, агарнула душным жаданьнем. Засумаваў Блонскі. Ня то што засумаваў, а адчуваў заўсёды назольліва-абураючую патрэбу, ня мог пазбыцца яе. Тыдні два змагаўся з сабой, а потым ня вытрымаў—пабачыцца ўздумаў. Знаў, што Шумава ў Н. Скарыстаўшы вольны час, паехаў туды.

Вясна ўжо зусім разгарнулася. Пукалі почкі на дрэвах, у сьвежым арамаце нараджалася першая зеляніна.

Дарогай, у цягніку, Блонскі не адрываўся ад акна. Смагла глядзеў, як парыцца ў сонцы тлустэе поле, як лес кучаравіцца кволым, празрыстым лісьцем.

А ў Н прыехаў—акунуўся ў сумятлівы рух, у ліхаманку напружнага жыцьця. Ішоў сярод гурмы шум-

лівай і адчуваў, як у грудзёх расьце непакой нейкі, турбота. Паўставала пытаньне:

— Нашто?

Хацелася вярнуцца, паехаць назад. Але ішоў, бо нязмога была пакіраваць сабой.

Шумава спаткала радасна. Моцна, папрыяцельску руку паціснула.

— На доўгі час прыехаў?

— Дні на два.

— Толькі?.. Ну, як жывеш, як там у вас? Што нашы робяць?

Блонскі бязуважна адказваў. Упарта разглядаў яе, шукаў у ёй зьмены. Але яна была такая, як і тады. Толькі загарэць ужо ўправілася. Стала ад гэтага прасьцей і прыгажэй. Ён зазначыў з усмешкай:

— Ты на цыганку стала падобна.

— О, куды там!.. Я цяпер—маладзец... Моцная такая, здаровая...

— Працуеш, як і раней?

— Больш. Я-ж люблю працаваць. А часам трэба яшчэ, каб забыцца, забавіцца. Вось тады... як ад вас паехала... тады цяжка было, многа нутраной барацьбы...

— А цяпер?

— Цяпер добра. Вымелася ўсё. Час памагае... Вось толькі цябе я зусім не чакала. Мо' гэта дрэнна, што ты прыехаў?..

Яны вышлі на вуліцу, пашлі па тлуста-бліскачай ад сонца панэлі. Паветра абдавала тамлівай сьпякотай, было душна, млява. Твар у Шумавай разгарэўся, зардзеўся чырванью жаркай.

Блонскі глядзеў на яе, адчуваў яе сьвежасьць, здароўе і захапляўся. Чамусьці не падабаліся, цяжарнымі былі яе бадзёрыя, простыя словы. Хацелася чагось іншага, хацелася інтымнасьці.

А яна з запалам апавядала аб жыцьці сваім, рабоце, аб новых плянах, задачах. Упарта вынікала таго, што магло напамянуць аб мінулым.

Яны прашлі колькі шумных кварталаў і потым неўзаветку для самых сябе збочылі ў бязьлюдную ціхую вуліцу. Там яны стрэлі купку дзяцей, якія весела гулялі на панэлі. Як падышлі да іх, Блонскі заўважыў, як раптам па твары Шумавай прасьлізнула нэрвовае бледасьць. Вочы сумятліва забегалі па бакох, працятыя непакоем. Яна загаварыла шыбка-шыбка ў відавочным замяшаньні:

— Гэта дзіцячы дом наш, самым лепшым лічыцца. Гуляюць зараз... на сонейку.

Блонскі зірнуў на дзяцей. Сьвежыя, чысьценькія. Жвава пераклікаюцца вясёлымі галасамі-званочкамі.

А з Шумавай тварылася нешта незразумелае. Яна пасьпешна прыбавіла ходу, быццам хацела хутчэй уцячы ад дзяцей. Потым раптам спынілася, вярнулася назад і парывата схавала аднаго з хлопчыкаў — беленькага, з блакітнымі вочкамі-зорачкамі. Дзяцёнак трапятаяся, нецярпліва адмахваўся, як ад дакучнае мухі, з усіх сіл вырываўся. Злаваў, што яго адарвалі ад цікавай гульні. А яна горача песьціла яго, цалавала.

Блонскі глядзеў, нічога не разумеючы. Потым кінуўся ў вочы твар Шумавай: на ім адбітак глыбокай, агнёвай мукі, журбы. Маланкай бліснула думка.

„Дык вось дзе разгадка! Вось тое „слабае месца!“

Як пашлі далей, Шумава маўчала. Блонскі асьцярожна спытаўся:

— Што гэта значыць?

Яна паглядзела дапытліва на яго.

— Ты дагадаўся. Ты знаеш ужо...

— Гэта твой дзяцёнак?

— Так. Толькі не кажы нічога, ня трэба. Так павінна быць, я знаю.

Яна зноў замоўкла. У Блонскага гарэла, прасілася на язык пытаньне. Ён ня стрымаў.

— А ён ведае сваю матку?

— Не, ня ведае. Забыўся ўжо, адвык. Ён не павінен знаць, яму ня трэба гэта. Нашто? Ён павінен

вырасці чалавекам вольным. Нашто звязваць яго лішнімі прывязанасцямі? Не патрэбна гэта, шкодна.

— Але-ж табе як? Цяжка гэта, ты-ж ламаеш сябе. Яна нібы разлавалася.

— Не, няпраўда, ня цяжка мне. Часамі толькі. Гэта мінуты слабасці. Але кінем аб гэтым, ня будзем гаварыць... я прашу цябе. Гэта расстрайвае толькі, раскалупвае рану. І потым... ведаеш, Блонскі, едзь ты лепей. Мне цяжка з табой. Ты расслабляеш мяне. У мяне родзяцца нядобрыя пачуцці. Я не хачу быць жанчынай, толькі жанчынай. Я хачу быць чалавекам.

На другі дзень Блонскі вяртаўся ў двор. Пад аднамернае калыханьне вагону ў галаве бесканцовай патокай перавальваліся думкі. То цяклі плаўка, спакойна, то раптам спляталіся ў грамоздны клубок, сьціскалі мазгі цяжкім непаразуменьнем.

Ён думаў:

„Што-ж гэта, нарэшце? Фанатызм, вар'яцтва? А мо' сапраўды так лепей? Мо' гэта натуральна, мо' так і павінна быць? Мо' гэта ядыны правільны шлях?“

Яму ўспомніўся беленькі, сьвежы тварык дзяцёнкі, які з нецярплівасьцю вырываўся з матчыных абнімкаў—незнаёмых, непатрэбных. І поплеч—другі твар, поўны вострай мукі, матчынай тугі.

Успомнілася і тое, што было даўней, у першы вечар іхнага збліжэньня. Успомніўся той дзівосны настрой яе, твая незразумелыя сьлёзы.

„Дзіўная яна... Усё такі дзіўная“.

СЬМЕРЦЬ

1

За акном палахліва ўцякаюць назад ускудлычаным роем валокны бруднага дыму. Скрозь іх далёкім прыветам яшчэ раз мігнулі высокія вежы Масквы, нібы наўздагон яшчэ адну ўсьмешку паслалі апошняю. І потым ужо—зялёнаю роўнядзьдзю пожны бязьмежныя, ручнікі жоўта-бурыя збожжа. Дзе-ні-дзе воўнай сукрыстай хмызьняк, дарожкі гарэзна-крутлявыя. Усё назад уцякае—з падскокам неяк, жартуючы. Усё на-ляту нібы зазірае з цікаўствам у вокны вагона.

Раговіч стаіць ля акна. Узьлёгся на стол, абарперся сівой галавой на далоні і ўпяў нярухомы пагляд у той бок, дзе толькі што знікла Масква. Яшчэ ў старых грудзёх бурліць захапленне, яшчэ сьлёзы цякуць раўчакамі па зрытым, зморшчаным твары.

Добрыя сьлёзы такія. Яны салодаччу цёплай палошчуць нутро і быццам змываюць з твару старога сьляды ліхалецця мінулага, сьляды перажытай гароты. Добрыя, цёплыя сьлёзы...

Раговіч—стары барацьбіт. Ён злучыў быў жыццё сваё з рэвалюцыяй, жыў толькі ёй і аддаў ёй усё, што мог і што меў. Толькі жыццё адно нейкім дзіўным выпадкам асталася. Колькі раз—ня зьлічыць цяпер—думаў ужо, што й гэта аддасць. І хацеў аддаць, не баяўся. Але выходзіла так, што сьмяротныя хвалі міналі яго—і жыццё аставалася.

А цяпер жыццё гэта—толькі прыліка адна. Ня жыццё, а цьменьне маруднае. Нібы забытае вогнішча, што кінулі ў лесе начлежнікі.

Ужо два гады, як тое, чым жыў калісь, бушуе, бурліць недзе воддаль, не чапае яго. Ён аддыхае ў самоце, ён дагарае ціхім, марудным агнём.

Цяпер ён ня вытрымаў быў. Бо падышло да горла, грудзі сьціснула, загарэлася полымем жаркім. Пацягнула ў тое агульнае жыцьцё—маладое й магутнае. Хоць паглядзець, хоць падзівіцца. А тады й памерці ўжо, навошта марудзіць яшчэ.

Сабраў усе сілы, паехаў у Маскву. Глядзеў, дзіваваўся, поўніўся радасьцю, адчуваў глыбокае шчасьце. І цяпер во, тут, на вакзале... прышлі выпраўляць. Віталі, прасілі яшчэ прыяжджаць, жадалі, каб жыў доўга-доўга. Усё—свае, старыя сябры, таварышы па жыцьці, па змаганьні. Яны яшчэ моцныя, яшчэ працуюць, змагаюцца. Жыцьцё будуець, тое, аб якім марыў ён з малых дзён.

Кажуць — жыць доўга. Не, навошта, ня трэба. Цяпер ён можа памерці. Ціха, спакойна, так, як памірае той, хто бачыць, што мэта жыцьця яго здзейсьнена...

З аднамернай бурклівай гаворкай перабягаюць па рэйках скрытных каткі вагона. Зюкаюць аб нечым лагодна. Мо' напамінаюць мінуўшчыну слаўную?

Гэта мінуўшчына ў Раговіча ўжо зацягнулася зыбкай пялёнкай туману і ледзь-ледзь сьвіціцца скрозь гэту пялёнку. Толькі часамі, калі ўскалынецца нутро, калі і сэрца заб'ецца на момант так моцна, так сьвежа, як калісьці даўней, тады ў галаве быццам маланка бліскае і разрывае пялёнку забыцьця. Тады кавалкамі вырываюцца з туману ўспамінкі і цешаць старое сэрца.

Вось і цяпер, як у Маскве быў. Там жыў мінулым, быццам перажываў нанова тое, на што ўжо забыўся быў, што ў нябыт адышло. І як выяжджаў—тож успамінкі роем жывым мітусіліся, у прыгожую стужку зьвіваліся і поўнілі сэрца радасьцю цёплай.

Але поезд далей і далей усё нёс ад Масквы, і ападалі гарачыя хвалі ўздыму. Нутро зноў прастывала, зноў халадзела, і пялёнка—такая шчыльная, непраглядная—зацягвала, хавала ўсё-чыста. Аставаўся спакой—пусты, халодны спакой, бязуважнасьць глыбокая.

Старасьць. Сіл няма. Нязмога нават думаць, ва-
рушыць успамінкі. Хай яны там, за пялёнкай. На-
што яны старому, слабому, каму мо' тыдзень ці два
засталоса пражыць? Лепш хай будзе гэты спакой, хай
гэта пустач, хай ня будзе нічога, схваецца ўсё за
пялёнку.

Раговіч адышоўся ад акна і сеў на канапу. Мяк-
кая канапа—спальны вагон. Для старых касьцей гэта
добра. Прыемна так апусьціцца з вальготай, сагнуцца,
згарбаціцца і сядзець ціхенька, нярухліва. Ні аб чым
ня думаць, нічога не шкадаваць, нічога ня ждаць.
Так-бы й да сьмерці да самай, каб ніхто не крануў,
не патурбаваў. Спакой бязьмежны, глыбокі.

У купэ нікога няма. Гэта добра, бо пустата спры-
яе спакою: не зачэпіць ніхтолі шнім словам, не па-
рушыць цішу лішнім гукам. Толькі каткі мякка па-
грукваюць, перабіраюцьс таранна ўпругія рэйкі. Ла-
годна зюкаюць нешта.

У купэ ўжо змрок павісае, плаўна калышыцца
разам з вагонам, ходзіць у ваччу, замятаецца доўгімі
пасмамі. Ужо вочы старыя ня бачаць нічога, апрача
гэтага нуднага, аднастайнага віханьня змроку.

— Можа легчы заснуць?..

Падумаў пра гэта дый адразу забыўся—памяць
ня служыць ужо. Так і застаўся сядзець—сагнуўшыся
ў крук, да калень бараду сіваю зьвесіўшы, вочы шы-
рока расплюшчаныя ўпяўшы ў валакно рухавага
змроку. Твар скамянелы застыў у глухой нярухо-
масьці і толькі паволі раз-по-разу гоўтаўся ад мер-
ных уздрыгаў вагона.

2

Расчыніліся дзьверы. Увашоў праваднік. Спак-
валя, не сьпяшаючыся, запаліў на столі ліхтар, зацяг-
нуў на акне занавеску.

Раговіч яго не заўважыў. Усё сядзеў у ваднэй за-
стыглай постаці, усё недалужна, млява ківаў сівой
галавой.

Праваднік пастаяў з мінуту, паўзіраўся ў яго.
Потым ціха, з нейкай апаскай спытаўся:

— Вы можа хворы?

Раговіч здрыгануўся. Невядома чаму, словы правадніка яго спалохалі, працялі вострым жахам. Здалося яму, што праваднік баіцца, каб ён не памёр—зараз, во тут, у даручаным яго прыгляду вагоне. І пачуў яшчэ ў тоне правадніка нешта чужое, халоднае, не сагрэтае ані кропляй спагады, — такое сухое, казённае. Быццам правадніка зусім ня цікавіць, як яму—ці дрэнна ці добра, ці баліць што ці не. Абы не памёр тут, у яго вагоне, абы давезьці да месца, высадзіць вон. А там—якое дзела яму? Хай сабе памірае, бо ўсё роўна нядоўга засталася жыць.

Крыўда агарнула. І злосьць на гэтага здоровага з лупатым драўляным тварам чалавека. Чаго яму трэба? Хай жыве, калі здаровы такі, дужы, як вол. Чаго кратае старога, хворага?

Шкода стала сябе. Так, што сьлёзы набеглі. Загаварыў шапялявым, абрыўчатым і нейкім сьлязьліва-ўзьнятым голасам:

— Мне нічога ня трэба... Калі ласка, пакіньце мяне... Можце йсьці...

Праваднік няўцямна паціснуў плячмі і вышаў.

Зноў ціха й пуста. Раговіч з патугай, крэкчучы ўзьняўся і зашчапіў дзьверы. Зноў сеў на старое месца. Апусьціўся, сагнуўся і заспакоіўся. Але недзе глыбока-глыбока нешта шчымела, нейкі прыкры балючы асадак астаўся.

З галавы праваднік ня выходзіў. Усё крыўда была на яго і ўсё луналі ў ваччу яго дужыя плечы, яго чырвоны, наліты сакавітаю сьвежасьцю твар, лупатыя, поўныя нейкай самадавольнасьці вочы. Хацелася забыцца на яго, выкінуць вон з галавы, ды ня змога была. Дзе там! Яшчэ нават цягнула, каб зноў убачыць яго, каб глядзець, упівацца вачмі ў яго дужую постаць і адчуваць гэту вострую, шчымлівую злосьць на яго, на яго сілу, здароўе.

Гэты праваднік, здавалася, прышоў з нейкага чужога для Раговіча сьвету, які ад яго аддзяліўся, да якога ўжо ён нічога ня мае. Прышоў, каб напамінуць аб тым, што чакае яго, што навісла над ім нямінучай пагрозай. І прыход яго быццам пакінуў нешта тут, у купэ,—цяжкое, халоднае, прыкрае. Быццам падышло цяпер, блізкім, фізычна-адчувальным зрабілася тое, што мінуту назад было яшчэ гэткім далёкім, нязначным. Быццам нешта прывёў з сабой праваднік і запытаў у яго, у Раговіча:

— Вы, грамадзянін, гатовы ўжо? Вам трэба гэта?

Праваднік вышаў, а гэта тут, з ім, асталася ценьню халоднай.

І гэта—сьмерць.

Раговіч дасюль ні разу яшчэ ня думаў стала аб сьмерці. Гаварыў ён, праўда, часамі:

— Стар я, паміраць буду зараз.

Але гэтае „паміраць“ ня мела для яго пэўнага сэнсу і пэўнае формы. Гэта было слова, якое ён чуў ад кожнага старога, якое сам пачаў гаварыць з таго часу, як завілася ў барадзе першая белая пасма. Гэта слова ўвашло ў звычай, у абыкласьць, ён ужываў яго так, як, напрыклад: „спаць пайду“, „будзем палуднаваць“, „хочацца піць“ і г. д. Думаць аб тым, як гэта прыдзецца паміраць, што гэта сьмерць, што яна прынясе з сабой і як яе трэба сустрэць,—аб гэтым думаць не выпадала.

І вось раптам яна падышла. Блізка зусім, так, што чуваць яе подых халодны. Падышла і быццам сказала злорадасна:

— Вось і я. Мо' пазнаёмімся?

І ў першы раз Раговічу страшнай здалася сьмерць. І ў першы раз думкі аб сьмерці, аб блізкай зусім, нямінучай, апанавалі наваляю жудаснай. Ён памыкаўся іх выгнаць, ня пускаць к сабе ў галаву, каб сьціхамірыцца, каб аддацца зноў пустому халоднаму спакою.

Так было-б лепей. Ня думаць, ня знаць—і памерці.

Але ўпіваюцца з бодем вострыя, колкія думкі. Так неяк... Пуста, няма нічагутка, здаецца, ужо й добра. Але раптам асьцярожна з боку заходзіць, заходзіць і становіцца перад вачмі перад самымі... Праваднік. Тоўсты, здаровы, чужы. І з ім—жудасны холад магільны, з ім—сьмерць, страх перад ёй. І думкі—напружныя, жорсткія.

Вочы самі сабой шырока расплюшчваюцца, поўныя жаху, нэрвова сморгаецца сівая галава і пагбаныя старасьцю рукі—сухія, драўляныя—пачынаюць трэсьціся, як у ліхаманцы. І гняце, давіць старыя мазгі непакойнае, упартае:

„Сьмерць... Што яна? Навошта яна? Як пагадзіцца з ёй, нямінучай?“

А ночка плыве так марудна, так ціха і аднамерна, нудна брукуюць няўтомныя гаварлівыя каткі.

Колькі разоў прыходзіў праваднік. Лясьне зашчэпкай, расчыніць дзьверы й зірне на яго з відочнай апаскай, з халоднай турботай. І, як правяралі білеты, таксама глядзелі ўсе на яго з падазронасьцю нейкай. Але не гаварылі нічога.

Як выходзілі людзі з купэ, Раговіч думаў:

„Хоць-бы даехаць, хоць-бы тут не памерці, у вагоне“...

І тады ўжо здавалася, што толькі гэтага й страшна, страшна, каб не памерці ў дарозе. А як прыедзе да месца, тады і страх гэты мінецца, тады спакойна сустрае сьмерць. Гэта супакойвала троху. Думкі аб сьмерці ня былі ўжо гэтакімі вострымі, колкімі, нібы адсуваліся некуды ў далеч. А на іхнае месца расьлі думкі аб дарозе, аб тым, каб даехаць хутчэй, каб наогул даехаць, ня скончыць жыцьця свайго тут.

Пад раньне напружная праца мазгоў змарыла зусім. Старое цела абвяла, галава недалужна на

грудзі схілілася—і заснуў-задрамаў няглыбокім абрыўчатым сном, якім звычайна сьпяць старыя людзі.

3

Шаўлюжкі-коні беглі трушком. Карахвашка падбрыквала то адным, то другім катком на карэньнях, і ў тахт гэтаму то ў адзін, то ў другі бок перавальвалася шырокая сьпіна фурмана.

Лес уціснуў вузенькую дарогу ў свой цёмны гушчар, поўны глухога зацішша. Старавечныя разложыстыя бярозы падпаўзлі да самай дарогі, прыселі ў мох і застылі ў сваіх пакарожаных постацях—магутна-маўклівыя, хмурыя. Нямой цішынёй працяты быў лес, урачыстым глыбокім спакоем.

Спакой агарнуў і Раговіча. Тое, што ноччу было, навальніца тая душэўная, знікла цяпер, і на месца яе—яснасьць, сьвятло празрыстае, чыстае.

Сьмерці ўжо не баяўся. Ня чуў яе блізка так, як уначы. Толькі адно ўсё думкі займала, стаяла ў мазгох пытаньнем назольлівым:

Што-ж гэта? Навошта ён жыў, нашто гараваў, змагаўся, калі вось цяпер—момант адзін—і ня будзе нічога, і нішто ня будзе цікавіць яго, нішто не крае. Ня будзе яго—і нічога ня будзе. Для яго, вядома, бо для іншых будзе, іншыя будуць жыць. Будуць так, як і ён калісь, завіхацца, кідацца, адно руйнаваць, будаваць другое, лепшае. А як пачуюць во так перад сабой гэта халоднае, страшнае, тады схпянуцца і скажуць так, як і ён цяпер:

— Навошта ўсё гэта, калі такі бязглузды канец? Нашто жыцьцё? Нашто сьмерць?

Раговіч спакойны цяпер. Зусім спакойны. Бо ён спадзяецца, што ўсё-ткі знойдзе адказ на сумненні свае. Ён будзе думаць, разважаць. Ён стала разбярэцца ўва ўсім. Абы яшчэ з тыдзень пражыць, не памерці.

Але чаму-ж не пражыць яму й некалькі тыдняў яшчэ? Хто сказаў яму, хто запэўніў, што ён канечна

во зараз памрэ? Ён прыедзе дамоў, там на адзіноце ўцішку абмяркуе ўсё-чыста. Мо' ў кнігах якіх знойдзе адказ, мо' сам, сваёй галавой даб'ецца яго. А цяпер ён памалу адхінае цяжкую пялёнку, што схавала за сабой мінуўшчыну, і ўважна разглядае гэту мінуўшчыну, правярае сябе. А калі ды там, у мінулым, знойдзецца нешта, што паможа адказ адшукаць на пытаньне гэта турботнае!

...Вось ён хлапец-падростак яшчэ. Даўно было гэта, і цяжка мазгом старым радзіць малюнкi пары тэй. Першы крок на шлях барацьбы, на шлях рэволюцыі. На цяжкі шлях, поўны вострых калючак, што ранілі цела, поўны пастак таёмных, што во-во гатовы былі праглынуць, пахаваць...

Што штурханула яго на гэты шлях?

Гэта ён добра помніць. Гэта было зусім проста і нават недарэчна троху. Была дзяўчына—прыгожая такая, разумная, добрая... Яна й цяпер яшчэ ёсьць недзе ў яго—мабыць на саменькім дне сэрца старога. Так, жыве яшчэ, бо часамі сьвецяцца вочы яе—глыбокія, чорныя, быццам усплываюць з бяздонных хваль забыцця. Ён кахаў яе моўчкі, уцішку. Ёй не казаў ані слова аб гэтым, чуў, што гэтым абразіць яе, адштурхне.

За ёй ён пашоў. А яна завяла яго на гэты цяжкі, але прыгожы шлях. А потым, як дзяўчыну павесілі, помста асталася. Яна штурхала на змаганьне. Дый зацікавіла самая праца, небяспека, рызыка. Гэта ўзбурала кроў маладую, прыемна было.

А пасья ўжо, як гады загасілі пыл захаплення юнацкага, зьявілася ўпартасьць, хацелася дасягнуць таго, на што аддаў столькі гадоў. Ды яшчэ бачыў на кожным кроку гаротных, няшчасных людзей, знаў, што можна палепшыць іхнюю горкую долю. Ды яшчэ й сам ня мог вытрымаць жыцця таго трухлага, хацеў дыхнуць вольным паветрам. І зноў змагаўся, зноў гатоў быў аддаць жыццё за справу, за рэволюцыю.

І так да астатніх дней, пакуль ужо ня прыціснула старасьць бязьлітасная, ня прыгнула долу, не закавала ўсяго ў ланцугі слабасьці друзлай.

Жыцьцё было багатае, поўнае. Добрае жыцьцё. Не наракае Раговіч на яго. Адно дрэнна, што ні разу не падумаў вось аб гэтым, не пашукаў адказу на запытаньне, якое цяпер так непакоіць старое нутро.

Мо' тады часу ня было думаць пра гэта? Не, ня ў тым. Проста—далёка гэта было і ня цікавіла. А калі часам і прыходзілася, як кажуць, ставіць на карту жыцьцё, дык тады сьмерць выдавала нечым прыгожым такім, цікавым, радасным нават. У адвазе, у захапленьні змаганьнем трацілася думка аб сьмерці, аб сапраўднай сьмерці, якая во цяпер надыходзіць. І што-ж... Жыў, турбаваўся, кідаўся ва ўсе бакі, шукаў лепшага для сябе й для другіх, а не падумаў аб тым, што вось прыдзе часіна, і ня трэба будзе гэтага. Нічога ня трэба, бо ня будзе цябе, ураз, у момант адзін згінеш і сам і ўсё тое, што насіў у сабе, за што клаў жыцьцё, за што змагаўся.

Успамінаецца Масква, цяперашняя паездка туды. Там яшчэ раз пераканаўся, што тое, за што аддаў жыцьцё, дасягнута. Тут, на вёсцы, сумненьні зьяўляліся. Рознае думалася. Часам нават неспакой браў, страх нейкі, каб не пашло ўсё на няправільны шлях. У Маскве пераканаўся, што добра ўсё, што моцна ўрасла, укаранілася тая работа, справа тая, якая пры ім яшчэ зроблена была начарняк. Цяпер толькі выправіць начыста, абгладзіць шурпатаьці, якія яшчэ засталіся.

Там, у Маскве, было радасна. Сьлёзы былі такія салодкія, цёплыя. Эх, каб так да сьмерці! Каб не радзілася гэтая думка, што ўсё цяпер непатрэбна, што ўсё ўжо—без яго, што ён ужо стаў перад невядомым і страшным, перад цёмнай глыбокай загадкай, якая гняце, спакой адбірае, поўніць балючым неўразуменьнем. Эх, каб ня было гэтых думак!

Выехалі з лесу. Фурман сьцебануў па шалюжках.
— Ннэээ, каб вас...

Тарганулася карахвашка, размашыста баўтанулася сьпіна фурмана. Паехалі шыбчэй. Там, далёка-далёка, на ўскраі прыэстай аўчынкі палёў бліснулі залатыя крыжы.

— Ці гэта ўжо Грудзіна?—запытаўся Раговіч.

Але ў мяккім ляскатаньні калёс загубіўся яго шапялявы старчаскі голас. Ён другі раз гукнуў:

— Гэта ўжо Грудзіна?

Фурман абярнуўся на поўзвароце.

— Га?

Раговіч сабраў усе сілы.

— Ці Грудзіна гэта?

— Вядома, што Грудзіна.

У голасе фурмана Раговіч пачуў тон пагардлівай паблажкі. Нібы гаварыў той з дзяцёнкам малым неразумным. Зноў, як і тады, у вагоне, крыўдна стала. І шкода стала сьябе, так шкода, што сьлёзы набеглі.

4

Раговіч жыў у глухім невялічкім мястэчку, што прыгожа пераблыталася з пышнаю зелянінаю абапал празрыстае чыстае рэчкі. Жыў у сям'і старога прыцеля, дзе меў асобны маленькі пакойчык. Яму прапанавалі, прасілі астацца ў Маскве. І раней, і цяпер, як езьдзіў туды. Але ён не згадзіўся. Тут вальней яму неяк, лягчэй. Гэтае мястэчка для яго апавіта дарагімі, далёкімі ўспамінкамі, тут ён правёў нямала пекных дней свайго жыцьця. Яго заўсёды вабіў гэты прытульны ціхі куточак. Тут ён рашыў і дажыць свае астатнія дні.

Прыехаўшы ўдвору, Раговіч запёрся ў пакой свой, аблажыўся паперамі, кніжкамі і пачаў працаваць.

Цяжка было. Дрэнна служылі ўжо вочы старыя, ад чытаньня зараз туман набягаў у іх, і цёмна, зусім цёмна рабілася. Кідаў тады, думаў, напружваў старыя мазгі няслухмяныя. Пакуль і ў галаве таксама туман

нам усё не зацягвалася, ня гасла апошняя іскра сьвядомасьці. Тады сядзеў нейкі час нярухома, бяз воднае думкі, чакаў, пакуль адлягне троху. І потым—зноў за работу. Турботная думка аб сьмерці гняла-непакоіла, прымушала сьпяшацца, працаваць не па сілах.

Каб толькі як-небудзь знайсці яму тое, што разьвяза гэта цяжкае пытаньне аб сьмерці! Каб адкрыць, адшукаць тое нешта, што-б ураз асьвятліла ўсё ясным сэнсам, што-б пагадзіла сьмерць і жыцьцё, што-б заспакоіла нутро ўстурбаванае, дало магчымасьць спакойна памерці.

Яно ёсьць—гэта нешта, яно павінна быць. Іначай—нашто ўсё гэта? Нашто жыцьцё? Нашто сьмерць?

Часамі здавалася яму, што ён во-во ўжо знойдзе тое, чаго так упарта шукае. Тады ад радаснага захапленьня сьцінала дыханьне, тады сэрца старое білася боем няроўным, трывожным, і рукі старыя трасьліся ў нэрвовай дрыгоце.

Але мазгі ня вытрымлівалі, рвалася слабая нітка развагі, ізноў—цёмна ўсё, дзіка, зноў непаразумьнем балючым гняце галаву:

— На што жыцьцё? На што сьмерць?..

На другі дзень Раговіч ужо ня мог працаваць—сіл ня было. Старасьць брала сваё. Быццам спавіла ў пялёнкі ліпучыя. Шчыльна, туга спавіла, так, што не крануцца. З раньня думаў Раговіч яшчэ, што гэта часова, што адпачне троху і зноў за працу возьмецца. А к вечару ясна стала, што—усё. Ня ўправіцца ўжо адшукаць тае патаёмнае ніткі, якая можа злучыць, пагадзіць жыцьцё й сьмерць. Сьмерць—лютая, злосная—не дала сябе разгадаць. Падышла і паклала сваю ледзяную руку на старыя сілы яго, каб не памыкаўся больш распознаць яе таёмнасьць халодную, каб не падужаў у сабе страх перад ёй, каб не аддаўся ёй бяз болю, бяз енку. Вось ляжы і чакай свайго часу, пары свае.

Страшна зноў стала Раговічу. Зноў ахапіў востры спалох, адчай непамерны. Зноў пачуў сябе

далёка ад усяго, што дзеецца там, за сьцяной, дзе жыцьцё. Ён ад яго адарваўся ўжо, ён к сьмерці бліжэй. Яна во ўжо тут, у пакоі. Ужо падыхае магільным холадам, ледзяніць слабае сэрца прыткненьнем рукі свае жудасна-жорсткай.

А ён адзін тут, адлучаны ад усяго сьвету, адлучаны ад таго, за што жыў, на што траціў сілы свае. Нашто ён каму,—ён непатрэбны цяпер. Таксама, як і яму непатрэбна нічога. Яшчэ момант—і заміж яго будзе нешта няжывое, агіднае. Труп будзе, сьмецьце трухлявае. А закапаюць—ня будзе й таго. Нічога ня будзе...

Вось гэта страшна, гэта дух халодзіць, кідае цела ў халодны пот. Нічога ня будзе... Усё было: жыў, адчуваў. думаў. Было „я“—сьвядомае, разузнае. І раптам—нічога. Страшнае, халоднае нічога. На тым месцы, дзе было гэта сьвядомае „я“, дзе адчуваў, пазнаваў сьвет, што акружае цябе, ураз—пустата на тым месцы. Машына жыцьця, як і раней, круціцца, рухае сваімі магутнымі коламі. І ніхто ня ўгледзіць, ніхто не заўважыць, што няма ў гэтай машыне аднаго малаго нязначнага шрубчыка.

А ня хочацца, ой як ня хочацца з жыцьцём разлучацца, абарачвацца ў бяздушны, мёртвы кавалак матэрыі.

Сьмерць... было калісь слова адно—звычайнае, простае. Не баяўся тады. А цяпер ад гэтага слова, як мігне яно ў думках, халадзе ўсё-чыста і сэрца заходзіцца ў жудаснай млосьці, быццам во-во гатова спыніцца, застыгнуць.

Але-ж усе паміраюць? І паміраюць спакойна, ціха, не карожацца ў гэтых страшэнных перадсьмяротных муках. Пэўна-ж маюць нешта, што робіць нястрашнай ім сьмерць, што кідае сьвет нейкі на гэты таёмны пераход у нябыт. Бог можа? Не, гэта калісь было. Цяпер ужо гэта няглыбокае, другараднае. Нават тым, хто яшчэ нібы верыць у яго, бог не зьяўляецца ўжо тэй усеабдымнай крыніцай, з якой

можна чэрпаць духоўную моц, у якой можна знайсці апраўданьне ўсяго-ўсяго, што ёсьць толькі ў сьвеце, нават сьмерці. Не, ёсьць нешта іншае, што ўкладзена ў самую ўроду, у інстынкт чалавека і што дае яму моц прыняць сьмерць бяз страху, бяз болю.

Але дзе гэта нешта? Як знайсці яго? Як пазнаць яго розумам чалавецкім?..

Ноччу была навальніца. Сьцёбала ў вокны маланка востра-бліскачая, сярдзіта бурчэлі грымоты, злосна будынак трасьлі. У вокнах палахліва шыбы дрынчэлі, і тады здавалася, што нехта ўпарта, настойна дабіваецца ў хату. А дождж ахінуў, пакрыў усё-чыста сваім густым, напружаным шумам.

Раговіч за ўсю ноч і вокам ня зьвёў. Ляжаў з шырока расплюшчанымі вачмі — нярухомы, бледны, быццам працяты ўжо подыхам сьмерці. Але жыцьцё яшчэ цьмела ў старым, раслабленым целе. Яшчэ гарэла яго маленькая кволая іскрачка. І гэта жыцьцё ўсёй сілай сваёй змагалася з сьмерцю. Яно не згаджалася з тым, што трэба ўступіць месца сьмерці, яно протэставала супроць гэтага.

І цьмянае, зыбкае сьвятло начніка, гарэзьліва перабягаючы па сівому застыгламу твару, выяўляла на ім маўклівую, але цяжкую, страшэнную муку.

5

Сягодня лягчэй троху Раговічу. Пасьля навальніцы такое добрае надвор'е. Усё навакол чыстае, радаснае, як вымыты сьвежы тварык дзіцяці. Усё зьзяе ў гарачых праменьнях, усё блішчыць урачыста жыцьцём маладым.

Сённяя больш сілы ў Раговіча. Няма тае млосьці цяжарнае ў целе, тае цягучае слабасьці, што да ложка прыкоўвае, што родзіць страшную думку аб набліжэньні сьмерці.

Раговіча радуе гэта. У яго зноў надзея нясьмелая бліскае. А мо' яшчэ вернуцца сілы? А мо' яшчэ

хопіць іх, каб адшукаць той цудоўны бальзам, які дасьць збавеньне ад сьмяротнае мукі?

Ён сабраў сілы, вышаў на вуліцу. Сеў на ганках, акнуўся з прыемнасьцю ў цёплае сонца. Яно так пяшчотна лашчыць стары зморшчаны твар, такой салодкаю цёплю поўніць недалужнае цела. Агортвае ціхі спакой, вочы самі сабой закрываюцца, галава хіліцца на грудзі. Раговіч пачаў драмаць.

Раптам ён пачуў над сабой слабы голас:

— Дайце, што ваша ласка, старому, хвораму...

Раговіч вочы расплюшчыў. Ubачыў проста перад сабой старца сівога. Стаяў ён, сагнуўшыся пад цяжарам сваіх старэцкіх торб, і ўпарта глядзеў на Раговіча, лыпаючы бялясымі, быццам абцягнутымі сізаю плеўкай вачмі. Яго сівая барада спаўзала да самага пояса і надавала яму выгляд патрыярха.

Старац ізноў праказаў:

— Дайце што, калі ласка!

У голасе старца дый ува ўсім абліччы яго відаць быў глыбокі спакой. Гэта кінулася ў вочы Раговічу. Спакой гэты здаўся яму тым, чаго ў яго не ставала, чаго ён гэтак упарта і з гэткай мукай шукаў. Захацелася пагаварыць з старцам, пранікнуць у нутро яго.

— Сядай, дзядулька, адпачні троху.

Старац сеў поплич, зьдзеў свае торбы і вольна ўздыхнуў, выпрастаўшы сярэдзіну і выставіўшы к сонцу свае сьлязьлівыя вочы. Ён хутка разгаварыўся, стаў расказваць пра сваё жыцьцё.

Раговіч слухаў і чым далей, тым больш і больш абураўся, з нецярплівасьцю чакаў, што далей. Ён знаходзіў у жыцьці старца так многа блізкага, падобнага на тое, што сам перажыў. Здавалася, што вось раскажа ўсё старац, і зразумелым, ясным стане ўсё тое, што гняло дасюль, што пужала таёмнасьцю.

А старац цягнуў сваім аднамерным, рыпучым, як старое расшчэпленое дрэва, голасам:

— Цяжка было. Зямля неўрадлівая, ды і мала яе. Але працаваў, колькі сіл было, стараўся, каб пракарміць дзетак, каб выгадаваць, вывесці ў людзі, даць ім долю. Бывала, ужо сам не даясі, не дап'еш, а дзетак накорміш. Ну, і, дзякуй богу, не прапалі. Сяк-так прабіліся. Дзеткі павырасьлі, прыстроіў усіх. На зямлю троху ўзвбіліся, хадзяйства паставілі...

„Вось і я так,—думаў Раговіч,—працаваў увесь век. Не для сябе, для дзетак. Так, для дзетак, бо ўсе, за каго змагаўся, гэта-ж адна сям'я, адзін род. Жыў для дзетак, каб вывесці ў людзі іх, каб даць ім долю. І што-ж, вывелі ў людзі, далі долю. А цяпер што? Цяпер сьмерць прышла, і ўсё гіне. Нашто яно ўсё, калі мяне ня будзе, калі заміж мяне месца пустое астанецца“.

Старац тымчасам змоўк і сядзеў нярухома, упяўшы погляд некуды ў пусты прасьцяг. Мо' думаў што, успамінаў, мо' проста грэўся на сонцы. І твар яго—цям'яны, зямлісты—выяўляў глыбокі, ціхі спакой. Раговіч глядзеў на яго й думаў:

„Чаго ён спакойны такі? Няўжо ён ня ведае, што яго ўжо пільнуе страшная сьмерць, што ён асуджан ужо? Няўжо сьмерць яго ня пужае?“

Хацеў спытацца ў стараца самога—і неяк ня важыўся. Гарэла надзея, што пачуе нешта вялікае, важнае, што асьвятліць яму ўсё, і разам з тым баўся, каб не адказаў старац чаго-небудзь дробнага, непатрэбнага. Мо' пра бога што скажа? Гэта так неразумна, так дзіка. Гэта яго не здаволіць ні-ні.

Урэшце спытаўся ён:

— Дзед, а ці думаў ты аб сьмерці? Ці чакаеш яе?

Старац і не зварухнуўся.

— Сьмерць? Нешта ня йдзе, не прыбірае косьці старыя... Чакаю, няўжо-ж не... Пара ўжо. Чаго-ж капціць сьвет? Дзетак прыстроіў, даў ім парадак і хадзяйства наладзіў... А што-ж яшчэ больш? Цяпер і па-

мерці можна спакойна. Эх, толькі нешта ўсё ня прыходзіць, марудзіць сьмерць гэта...

— А чаму ты, дзед, з дзяцьмі ня жывеш?

— Ат, не захацеў. Сам не захацеў. Нашто замінаць ім, глуміць лішняю хлеба скарынку. Знаю, што жывуць добра, што праца мая не прапала—і спакоен, ня трэба мне больш нічагутка. Абы сьмерці прыздацца... Ну, трэба пасунуцца.

Раговіч махінальна выняў монэту і даў старцу. Ня бачыў, як ён сабраўся, пашоў, ня бачыў цяпер нічога, што дзеецца вокал. Ліхаманкава запрацавалі старыя мазгі, завіхрыліся думкі калаўротам пярэстым.

...Дык вось яно ў чым!.. Вось што дае яму гэты спакой! Вось што з сьмерцю яго пагадзіла! „Дзетак прыстроіў, хадзяйства наладзіў... што-ж яшчэ больш?“ Ён ня жыве ўжо... тут ня жыве, у сваім старым, бяссьільным целе. Ён жыве там, дзе „дзетак прыстроіў, хадзяйства наладзіў“, дзе яго праца, дзе скутак жыцьця яго, дзе працяг гэтага жыцьця. І гэты працяг жыцьця—ён не памрэ, ён астанецца. У ім будзе жыць гэты просты спакойны старац нават і пасья таго, як закапаюць яго старое, недалужнае цела...

— Дык во яно што! Во што дае гэты спакой!

І пачуў Раговіч тады, што знашоў тое, чаго шукаў, што яшчэ момант—і будзе ў яго ў самога той вялікі спакой, тая згода са сьмерцю, прыняцьце яе бяз страху, бяз болю.

...Так, гэта правільна. Справа ўся ў тым, каб не замыкацца ў сваё вузкае „я“, каб трымаць сувязь з „дзеткамі“, з „хадзяйствам“, каб жыць ня тут, дзе гніе старое, слабае цела, а там, дзе ўкладзена праца, дзе скутак жыцьця ўсяго. Зьліцца трэба, злучыцца істотай усёй з „дзеткамі“, з „хадзяйствам“, з тым, ува што ўклаў усяго сябе, свае сілы, розум, імкненьні. Там трэба жыць—і жыцьцё тое вечнае.

— У мяне-ж таксама дзеткі. Многа іх ёсьць. Ня ўсе яшчэ прыстроены, алё я зрабіў усё, што толькі

мог, каб „прыстроіць“ іх, даць ім долю. І „хадзяйства“ наладзілі... А цяпер—хай сабе сьмерць прыбірае цела старое. Яно непатрэбна, яно толькі замінае.

Лёгка стала Раговічу. На зморшчаным твары засьвяцілася шчасная ўсьмешка.

Аднаго-б толькі хацеў ён цяпер. Яшчэ раз зірнуць перад сьмерцю на дзетак сваіх, на „хадзяйства“. Зірнуць, каб і цела старому лягчэй было, каб уцеха была на астатнія дні.

Ён раптам устаў. Пастаяў з момант, быццам разважаючы нешта, і потым паціху, ледзь пераступаючы нагамі слабымі, пакавыляў па вуліцы.

6

Ён узняўся, успоўз на высокія ганкі зялёнага чыстага доміка, у якім змяшчаўся дзіцячы дом. Ён быў тут раней, ён знаў гэты дом. І яго таксама тут зналі.

Першая стрэла яго адна кіраўніца—маладая, сьвежая дзяўчына. Яна зірнула на яго няўцямным поглядам.

— Дзядзька Раговіч!..

Відаць, здзівіў яе нечаканы прыход яго і таксама той нязвычайны выраз, тое здавольне, шчасьце, якое вясёлкай грала па яго твары. Раговіч заўважыў яе задзіўленьне.

— Старому захацелася дзетак убачыць, пагутарыць з імі... хе-хе... А даўно ўжо ня быў тут у вас. Як-жа вы маецеся?

— Нічога, дзядзька Раговіч, дзякую... Дык пойдзем у сад, там усе дзеці. Дайце, я памагу вам...

— Нічога, нічога... кіньце. Яшчэ троху трымаюць старыя косці...

Вышлі ў сад. Там, сярод зеляніны, жывымі кветкамі мітусіліся дзеці. Як убачылі Раговіча, прысыпалі зараз. Сьмелыя такія, гаворкія. Падбеглі, апанавалі з усіх бакоў сваёй балбатнёй—званочкамі срэбнымі.

Раговіч сеў на лаўку, пасадзіў на калені двух маленькіх карузлікаў. Рэшта абчапілі, абкружылі ўсяго жывым пекным вянком.

Раговіч глядзеў на дзетак, слухаў іх говар вясель і адчуваў, як у сэрцы старым, ачарсьцьвельым родзіцца новае гарачае пачуцьцё, якога ня знаў ён да гэтай пары. Гэтыя маленькія людзі з яснымі вочкамі, у якіх так чыста адбіваецца блакіт далёкага неба, якія так шчодро пырскаюць маладым сакавітым жыцьцём, — гэтыя маленькія людзі былі такімі дарагімі, такімі роднымі, блізкімі. Здавалася, яны ўсе — частка самога яго; здавалася, кожны з іх носіць у сабе кавалак яго ўласнага жыцьця, яго асабовага „я“. У парыўчатым захапленьні ён цалаваў альняныя сукрыстыя галоўкі дзяцей і шапялявіў усё няслухмянымі вуснамі.

— Дзеткі, дзетачкі... дзеткі мае... дарагія, родныя...

Яго нутро было поўна глыбокага магутнага шчасьця, такога шчасьця, якое ахапляе ўсю істоту, якое вышэй за жыцьцё, якое мацней за сьмерць. У гэты момант яму хацелася сабраць усіх дзяцей са ўсяго сьвету, усіх абняць, цалаваць і сказаць ім:

— Жывеце, будуйце жыцьце, будуйце „хадзяйства“. Я тож буду жыць, буду жыць з вамі, у вас. Я не памру, бо я знашоў тое, перад чым сьмерць — слабая, бясьільная цацка...

Потым ён гаварыў з дзяцьмі. Ён спытаўся ў іх:

— Дзеткі, ці помніце вы Ёльліча?

— Дзядульку Ёльліча? О, помнім, вядома, што помнім!..

І блакітныя вочкі запетрыліся задуменнай сур'ёзнасьцю.

— А ці будзеце вы слухаць свайго дзядульку Ёльліча? Ці будзеце рабіць так, як ён нас вучыў?

І ціхім подыхам ветрыку праяцела па вуснах дзіцячых:

— Будзем!

А карузьлік малы, што сядзеў на каленях у Раговіча і махаў невялічкімі граблямі, ні з таго ні з сяго пракулдаячыў, вусны надуўшы:

— Я булзуя, во, глаблямі ў пуза...

Паветра зазвінела частым празрыстым сьмехам.

Храбры карузьлік засароміўся, вочкі ўтупіў. А Раговіч раптам заплакаў. Заплакаў, захліпаў, як дзіцяне. Сьлёзы павадкамі пацяклі па глыбокіх маршчынах, на жоўты пясок закапалі чыстымі, буйнымі кроплямі. І ўсё шаптаў скрозь нэрвовае хліпаньне:

— Дзетачкі... дзеці...

А дзеткі ўзіраліся на яго шырока расплюшчанымі вачмі, поўнымі задзіўленьня. Дзіўна было ім, чаго заплакаў раптам гэты вялікі сівы чалавек. А той карузьлік, што сядзеў з граблямі, устаў у яго на каленях і нясьмела, нязграбна пагладзіў змочаны сьлязьмі твар.

— Ціху, дзядулька, ня плац!.. А то цёця цукелкі ня дасьць...

У гэты час выбліснула сонца. Яго схавалі былі сукрыстыя, мяккія хмаркі, мабыць хацелі, вяртухі, папудрыць свае берагі залатою дармоваю пудрай, падчапурыцца. Але сонца іх растурхала, прабілася косамі спрытнымі, падгледзела, вока прыжмурыўшы, сад і кінулася туды гарачай патокай. Падзівавацца хацела на зьявішча дзіўнае.

Плакаў стары сівы дзед. Сьмешна так, голасна. Румзаў, як дзяцёнак малы. А дзеці яго суніталі. Дзеці пяшчотна, ласкава гладзілі яго валасы-кудзелю, закураную дымам гадоў. Былі ў іх вочы вялікія, ціхія і калі сонца ў іх зазірнула, дык вільготнымі іскрамі бліснула, бо ў дзіцячых вачох, поўных няўцямнасьці, тож былі сьлёзы.

Сонца ярчэй вочы вытарашчыла. Прыпала да зямлі, дзівалася. Потым прачула, відаць, што ня-

---

прыстойны тут яго гарэзьлівы спрыт. Засаромілася, схавалася моўчкі за хмарку. А як зноў спадкраня адным вокам зірнула, то ўбачыла:

Раговіч сядзеў ужо на траве, абкружаны жывым, пекным вянком. З гарачым натхненнем глядзеў некуды ўперад, у далеч бязьмежную, сінюю. І гаварыў. Гаварыў без канца, рыпеў аднастайным старчаскім голасам.

Ён успамінаў. Разгортваў доўгую-доўгую стужку пражытага. Ён хацеў выкласьці ўсё сваім дзеткам. Усё, усё-чысьценька. Каб не асталося нічога, каб ня зьнесьці з сабой у магілу чаго. Хацеў сваё „я“, істоту сваю пераліць у гэта жыцьцё, якое ня мае пачатку, канца, якое сьмерці ня мае, не баіцца сьмерці.

Ён павінен астацца ў жыцьці. Ён астанецца ў ім не памрэ. Сьмерць—гэта-ж слабая, бясьсільная цацка.

Ішоў да хаты ўжо надвячоркам. Праводзілі дзеці шумліваю гурмай. Сьмяяліся весела. І сам ён сьмяяўся, жартаваў.

Заходзіла сонца. З густа аблітага чырванью неба спаўзала, хавалася за кругавідам.

Мо' памірала?

Ды не. Дзе-ж памірала, калі аставалася тут, на зямлі, сваёй цеплю жывой, сваім духам, што сілу жыцьцёвую творыць, што творыць жыцьцё. Дзе-ж яно памірала?..

Вось так і чалавек...

РАДАСЬЦЬ

Чалавек—гэта вір. Глыбокі і цёмны, дна якога ня ўбачыць. Ня ўбачыць і наогул таго, што дзеецца там, чым жыве таёмная глыб гэтага віру.

Мы бачым паверхню яго, пералівы дзівосныя хваль—то буйных, віхурна-ўзьнятых, то дробных і кволых, як пераборы празрыстага ветрыку па струнах ціхае арфы.

Мы бачым толькі паверхню, а ў глыб зазірнуць, пранікнуць туды, дзе таёмным бяздоньнем зьвінулася цемра... О, каб пранікнуць туды! Каб разгарнуць гэты вір і ўбачыць усё, усё-чыста, да самага дна...

Або сетку закінуць, каб выняць на сьвет хаця частку таго, што жыве ў таёмным бяздоньні...

Мо'-б бліснулі сьветам нябачаным ясныя пэрлы?

А мо' там—глей адзін, ціна, пясок?..

Часам у пералівах хваль, што скібамі рэжуць паверхню цёмнага віру, мы бачым адбітак насупленых хмар, душным цяжарам навіслых над намі. Тады мы кажам:

— Гэта—Сум.

А часам выблісьне сонца і хвалі заграюць вясёлкай, разарвуць, рассыпяць сонечны бляск у мільёны агнёў-самацвітаў, расьсеюць наўкола шчодрою жменяй іскры гарачыя. Тады мы кажам:

— Гэта—Радасьць...

Сонца бывае рознае. То яно—палкае, шчырае—прынікае да самай зямлі, сьціскае яе ў сваіх моцных абнімках, цалуе смагла агнёвымі вуснамі. То атуляе нас, песьціць ціхай ласкавай цеплю, сагравае нутро,

навявае спакой. А то дык зусім неяк дзіка, не да рэчы
выгляне з боку, з-за хмар—касавокае—і падражніць,
пакпіць над дурным чалавекам.

Рознае сонца бывае.

І Радасьць бывае розная...

1

Ён зрабіў цяжкае злачынства: ён забіў чала-
века.

Нашто ён зрабіў гэта? Мо' хацеў гэтым чаго
дасягнуць? Мо' знайсці хацеў радасьць?

Хто яго ведае. Тады ён ня думаў аб гэтым. На-
огул ня думаў. Ні аб чым. Ня мог думаць.

У той вечар, як гэта было, горад заплаканы
быў. Камяніцы слязьмі абмываліся—такія панурья,
чорныя. Яны быццам сабралі з цэлага сьвету шэрую
муць і лілі яе ў мокры прагал зарумзанай вуліцы.

Наогул, было ўсё сьлюнявае, нуднае. У такія
часіны звычайныя людзі сядзяць у прытульных ква-
тэрах і цешацца ціхім спакоем. Дзе-ж такі знойдзецца
дурань, каб шлындаць, як ён, па макроцьці і ўбі-
раць у сябе журботныя сьлёзы дажджанага вечару!

Таму й вуліцы сёньня надзіва пустыя. Калі-ні-
калі прабяжыць простытутка ды праплыве часам
нехта пад парасонам, прахлюпае важна галёшамі. А
то яшчэ дзьверы піўнушкі расчыняцца, і півам насы-
чаны гоман выпхне на вуліцу фігуру. Хістаюцца, па-
лошчаць у дажджы сіплыя галасы.

Калі стрэнуцца гулякі вясёлыя, у яго думках
мігне:

„Чаму я сёньня ня п'яны?“

Дзіўна зробіцца й шкода.

А калі—з парасонам, тады чамусьці ўспомняцца
дзіркі ў штанах, у ботах пачуюцца мокрыя ногі і
золь мацней цела рудое пратне.

Самае-ж горшае, калі—простытутка... Наогул—
жанчына. Тады-ж сэрца—дык ня стрываць. Яно неяк
збярэцца ўсё, сьцісьнецца, быццам выскачыць хоча,

уцячы. І сам увесь стуліцца, скорчыцца. Здаецца-б— зьнікнуць зусім, праваліцца куды, або змыцца гэтым дажджом, што ўжо да касьцей дабіраецца. Або...

Эх, каб яна... Узяць так, сьціснуць, каб хруснулі косьці... Каб і ў яе, і ў самога дух зацяло, каб упіцца...

І мімаволі кручацца рукі, шукаюць абнімкаў. І мімаволі крывіцца твар у злосна-прагавітую ўсьмешку.

Дождж. Золь. Сьцюдзёна.

— У-у-у, сьцэрва!.. Дразніцца... Корчыць невядома каго... курва!..

Стаў на ганку нейкага дому. Знашоў вачмі халодны ліхтар і распусьціў змораны погляд у яго кволым міганьні. Не заўважыў адразу, як падышла з боку фігура. Як сказала—хадзем!—тады схаянуўся, зірнуў пад хусьцінку старую.

Распухлы твар, размытая хварба. Брыдота...

Штурхнуў з усёй сілы.

— Пшла!

Тая зірнула—і злосна, і жаласна.

— Чаго штурхаешся!

І па звычай матам прыбавіла. Зашмурыжыла па мокрай панэлі. Зьнікла.

Дождж. Золь. Макроцьце. Па ўсім цэле прыкрыя дрыжыкі. А крануцца ня хочацца. Усё роўна няма куды йсьці.

Мо' да хаты?

Так, хата ёсьць. Ня хата—куток. Нават цёплы. Але людзі там, многа людзей,—такіх, што гнятуць сваёй прысутнасьцю, што напінаюць у паветры нявідную сетку варожасьці пільнай, якая коліць нэрвы.

Так ужо заўсёды выходзіць. А хто вінават? Можай сам ён? А можа людзі... Усе людзі, увесь сьвет... і яна...

— Сволач, зьмяя падкалодная!..

— Любая, харошая, родная...

Каб яе ўбачыць. На рукі ўзяць, цалаваць, мілаваць... Яе вочы... Вунь яны там, дзе ліхтар. Якія яс-

няя, сьмелыя. І злыя... Ён найчасьцей бачыць злыя...

Каб цалаваць гэтыя вочы...

— Не, не... Сьцэрва, гадзюка!... І думаць ня варта...

Узбурэньне штурханула з месца. Ізноў пачаў шлёпаць па лужынах.

Дождж троху сьціх. Цяпер толькі трубы ўцішку палівалі панэль ды дзе-ні-дзе з шумам зрываўся струмень—невядома адкуль—і разьбіваўся аб камень, будзячы ціш звонкім пляскам. Ён папаў пад адзін гэtkі струмень. Здрыгануўся, паслаў некуды моцную лаянку. Пашоў шывчэй.

Ён чуў, што злосьць усё больш і больш забірае нутро. Знаў, што цяпер ужо не гаспадар сам сабе, што цяпер злосьць гэта ім заўладае. І павядзе туды, куды ня трэба ісьці, прымусіць рабіць дурное, недарэчнае.

А там ужо злосьці ня будзе. Там горшае будзе. Будзе так, што зробіцца мяккім, агідным, расплывецца, распусьціцца. Будуць сабачыя вочы... Ён заўсёды адчувае, выразна адчувае, калі ў яго вочы пачынаюць агідна масьліцца, плюскаць недалужна і салавець. Якраз, як у сабакі.

Гэта заўсёды бывае. Ён знае гэта і не парадзіць нічога. Бо зазвычай там забярэ яго нешта, заўладае нутром усім, волю скасуе. Заўсёды так...

Ён сышоў з галоўнае вуліцы і пакружыў па завулках. Ішоў шпарка. Не глядзеў пад ногі, наўмысьля ступаў проста, шырока, быццам падкрэсьліць хацеў, што цяпер ён сабой не ўладае, што цяпер—усё роўна...

А як асталося ўжо блізка, ціха пашоў. Не таму, што заспакоіўся—не... Сэрца нешта дурэць пачало: то спыніцца, быццам замлее, то раптам сарвецца, за скача, затропае. Калісь нехта казаў—нэўроз.

— Нэўроз... нэрвы... нэўрасьценія... нэўрал... трасца ўсякая...

Падышоў да бакоўкі. Адразу, як пачуў, што завалена, замахнуў кулаком, каб паляпаць са злосьцю,

у смак. Але стрымаўся. Часінку падумаў. Потым схапіўся за плот і пераскочыў.

Пастаяў на месцы, пакуль не растаў у вушшу глухі мокры гук. Азірнуў уважліва двор.

Нікога няма, ніхто ня ўгледзеў.

Паціху падышоў да вакна, зазірнуў.

З момант стаяў, скамянелы. Ногці балюча ўцяліся ў далоні—так моцна кулакі сьціснуў. Нахіліўся ўперад, да самае шыбы тварам прынік. У горле даўка застраў прыдушаны крык. Ледзь-ледзь стрымаў яго. Прамычэў толькі, як зьвер.

Потым ад вакна адарваўся, сеў на мокрую лаўку,

— Буду чакаць. Няпраўда, дачакаюся... іш ты...
Добра, пастой...

І ўвесь час паўтараў у думках пагрозы. Так лягчэй было, гэта затупляла боль. Але часамі малюнкам балюча-яскравым прарывалася тое, што бачыў там, за вакном. Тады па цэле едкаю хваляй прабягала турбота. Трудна ўседзець было. Варушыўся, як на вугальлі.

Прашло многа часу. Можа сапраўды й ня многа, але-ж яму цяпер мінулы за гадзіны здаваліся. Ды за даўгія-даўгія гадзіны.

Урэшце, пачуліся крокі ў сенцах. Ён схапіўся прытаіўся. Падаўся наперад, застыгнуў, замлеў. Толькі пальцы нэрвова перабіраліся, як кіпці ў дзікага зьвера; гатовага кінуцца на ахвяру.

Расчыніліся дзьверы, матнуўся пасмай шырокай сноп сьвету, расплыўся ў макроцьці.

Галасы. Гутарка. Разьвітаньне, мусіць. Потым—высокая фігура на ганках. Да болю знаёмая і нялюбая. Падпявае пад нос:

— Трам-тара-рам-там... ці-та-там...

Кінуцца на яго, упіцца зубамі ў здаволены твар, разарваць гэта горла, каб не дражніла самаўпэўненай песенькай!..

А той і стаў яшчэ, як наўмысьля. Прыслухоў-
ваецца. Мо' пачуў ворага?

Пашоў. Не п'яе ўжо, а сьвішча.

— Фю-цю-цю... фю-цю-цю...

Брыдота... Сьвішча яшчэ, быццам падсьміхваецца.
Лягнула бакоўка. Крокі на вуліцы ўжо, зусім
заміраюць.

— Гэта-ж я... прапусьціў... пусьціў...

Ї сам задзівіўся, чаму так вышла. Абмяк. Але
зараз успомніў яе і зноў загарэўся. Падышоў да
дзьвярэй, ірвануў за клямку. Пашоў.

Яна ўжо клалася спаць, разьдзявалася. Дурная,
чаму-ж дзьверы не заваліла за палюбоўнікам!

Яна адразу спалохалася. Ён заўважыў гэта, ён
умее сачыць за тварам яе. Але-ж яна не такая, каб
паказаць сваё замяшаньне. Яна стрымала сябе і зу-
сім бязуважнай зрабілася. Быццам яе ані-ні ня тур-
буе, што ён к ёй прышоў.

О, яна хітрая, яна—зьмяя! Нават не захінула-
ся. Так і сядзела на ложку бяз кофтакі, з голымі ру-
камі. О, гадзюка! Думала—разьмякне ён, распусь-
ціцца так, як заўсёды... Э, не! Сёньня ён не такі.
Пачакай, галубка, пабачыш!..

Сеў на крэсла к сталу, затарабаніў пальцамі.
Хацеў яшчэ й засьвістаць, ды ўспомніў таго, брыдкім
здалося.

— Ну, чаго ты прышоў?

Пытаецца. Быццам ня ведае...

— Начаваць прышоў да цябе, во чаго...

— Што, начаваць? Ха-ха!.. У мяне не гасьцініца...

— Хіба ня ўсім можна?

— Мабыць і можна каму, але не такому, як ты...

Ну, марш, спаць хочацца...

Ї пачала далей разьдзявацца.

О, нашто яна гэта рабіла! Нашто спадзявалася
так на сябе!

Ён больш ня стрываў. Ён кінуўся на яе, няпрытомны. Шалёная страсьць зьлілася з шалёнаю злосьцю і затапіла ўсё чалавечае. Астаўся—зьвер.

Ён прыпаў дрыжачымі вуснамі к вуснам яе і адначасна акасьцяненымі пальцамі, як абцугамі, сьціснуў адкрытую шыю.

Яна трапяталася, хацела вырвацца. Дзе там! Выпусьціў тады, як апошні раз здрыганулася і абвяла ў яго на руках.

Адышоўся, сеў ля стала.

Змора, змора... Адна змора... Ні страху, ні жаласьці. Бязуважнасьць глыбокая.

Так сядзеў з поўгадзіны. Потым узняў погляд і азірнуў няўцямна пакой. Зірнуў няўмысля ў люстэрка і аслупянеў.

Кроў... На вуснах кроў... у яго. Адкуль яна?

— А-а-а...

Быццам успомніў, задрыжэў увесь-чыста. Пачаў азірацца спалохана, як загнаны зьвер. Адна думка цяпер заняла ўсю істоту:

— Ці бачыў хто? Ці зловяць?..

У галаве памуцілася—цяпер ужо ад страху. Ад вострага, агнёвага страху. Крадучыся, азіраючыся, вышаў з пакою, з двара і нырнуў у мокрую цемру...

А радасьць? Дзе-ж радасьць? І ці можа радасьць тут быць? Ці месца ёй тут, дзе чалавек згубіў усё чалавечае, абярнуўся ў дзікага зьвера?..

Радасьць была. Пасья была. Яна ўжо тады зарадзілася, як ён, працяты шалёным страхам, забіўся ў сьлізкае рыштаваньне, што прыхінулася да вялізнай старой камяніцы. Тады ўжо радасьць загарэлася ў ім ледзь прыметнай маленечкай іскрачкай.

Яна дзіўна, нязграбна ўткнулася клінам у бурнае мора спалоху, што захлынуў быў нутро. Яна спачатку ледзь кранула ціхім прыткненьнем яго сэрца. На твар

выдавіла ўсьмешку. Ня ўсьмешку, а сьлед яе—хваравіты, убогі.

— Хе-хе... А мо' і не дазнаюцца?

І потым клін гэтай радасьці ўсё глыбей і шырэй забіраўся ў нутро, выціскаў памалу спалох.

Больш пачуцьцяў ня было: толькі спалох зьбітай навалай ды ў яго сьветлы клін радасьці.

Але-ж самая радасьць была, як хавалі.

Ён пашоў на пахаваньне. Ён забытаўся ў гурме народу і праводзіў на могілкі цела свае ахвяры. Ён глядзеў на людзей, і людзі на яго глядзелі. Гаварылі аб забойстве, здагадкі рабілі. З ім нават загаварвалі аб гэтым. Ён слухаў, усьмяхаўся ўнутры і думаў сабе:

— Хе-хе... Вось і ня ўзналі... вось і ня ўзнаеце... А забойца тут, з вамі гаворыць, хе-хе...

Ён усё больш і больш ажыўляўся, ахвотна гаварыў, сам першы заводзіў гаворку. Сэрца ірвалася ад затоенай радасьці і хацелася гаварыць. Многа-многа, са ўсімі.

Жалобна ліліся гукі оркестры, узмывалі наўкола цягучыя хвалі журбы. Здавалася, само паветра васеньняе раставала ад гэтых гукаў жалобных і асядала на дол ціхім плачам. Жалкавала аб бязьвінна загубленым жыцьці маладым.

А ён ня чуў гэтага. Яму гукі оркестры былі цудоўнай уторай радасьці. Яны злучаліся з радасьцю, абмываліся ў ёй і пераліваліся ў гульліва-пабедную музыку.

Ён аж корчыўся ўвесь, стуляўся, сьціскаўся, каб ня выказаць свайго пачуцьця. Хацелася голас падаць. Не закрычаць, а піснуць хацелася—тонка-тонка і дзіка... А потым—кульнуцца катком, пакаціцца па мокрым бруку.

А ў паветры жалобна ліліся гукі оркестры..

Сонца бывае рознае. Часамі яно неяк дзіка, недарэчы выгляне збоку з-за хмар—касавокае—і падражніць, пакпіць над дурным чалавекам.

Рознае сонца бывае...

І радасьць бывае розная...

2

Я сам сваімі вачмі бачыў той стол. Ён стаяў, неўзаметку прыткнуўшыся да вялізнае паліраванае шафы, у самым брудным кутку гарадзкога рынку. Шафа стаяла паважна й солідна—такая шырокая, тоўстая, як гандлярка з суседняга рундука. Здавалася—во-во падшмаргне падольле, схопіць пад пахі акольныя рэчы і паплыве па кірмашовай гразі.

А стол гэты ціхенька, моўчакам прытуліўся пад бокам у шафы і палахліва пазіраў на купцоў, не чакаючы ад іх нічога добрага. І праўда, калі хто й заўважыць яго, дык толькі штурхне пагардліва—і пашоў. Ён затрасецца на слабенькіх ножках, паенчыць і зноў прыхінецца да шафы.

Стол быў складаны: дошка на дзьве палавіны. Цяпер адна з палавін незалужна зьвісла далоў. Быццам сароміўся стол сваіх ног і схаваў іх ад людзкіх поглядаў.

Я колькі раз прашоў каля гэтага стала і ня прымеціў, каб хто ўсур'ез ім зацікавіўся. Я думаў ужо: — Навошта лам'е гэта вынеслі? Хто яго купіць?

Але я памыліўся. Знашліся купцы.

Я не гандляр і ня маю гандлярскага спрыту. Але я адразу згадаў, што яны хочуць, усур'ез хочуць купіць гэты стол. Яны ня спыніліся нават, прашлі міма—нібы-то што... Але-ж гэты позірк і потым гэты стрымлены крок, разважаньне, нясьмелыя рухі рукамі ў той бок, дзе стол... О, нас з гандляром не паддурьш!

Яны былі ўдвух: паджылая жанчына і хлапец гадоў дзесяць.

Уся худая фігура жанчыны, твар яе, рухі,—усё працята было тэй застыглай смутнай сур'ёзнасьцю, якую можа выснаваць толькі цяглае шматгодавае гора. Дый вопратка—досыць зірнуць толькі: рыжая падзьдзёўка—абшарпаная, з плямамі, спадніца, убога абвіслая; чаравікі... не чаравікі, а так нейкі дзіўны, недарэчны абутак,—мабыць апоркі, ці што... З усяго выглядае гарота.

А хлапец? Што-ж хлапец... У яго—цікавасьць. У яго й вочы—дык як ня вырвуцца толькі: бегаюць, гараць.

Яны прашлі разы са два яшчэ воддаль, потым пастаялі, адварнуўшыся ў бок, і тады падышлі ўжо к сталу.

Жанчына павярнула яго, паківала, а хлапец дошку падняў, зазірнуў. Потым яны пачалі таргавацца.

О, як таргавалася гэта жанчына! Яна надбаўляла толькі па дзесяць капеек і гандляра прымушала на столькі-ж збаўляць. Як яна ганіла стол! Колькі знаходзіла ў ім недахватаў! Як спрачалася з гаспадаром, калі той яго бараніў!

А хлапец усё нікаў каля стала і тож заганы шукаў. Калі знаходзіў, ён з пачуцьцём вялікай пабеды паказваў на іх. І вочы яго гарэлі шчырым здавольнем.

Урэшце яны старгаваліся і ўрачыста панясьлі свой здабытак праз рынак. Чуваць было, як яны ідучы, суцяшалі самі сябе, даводзілі адзін аднаму, што стол добры, што ён ня вельмі ківаецца, што „тую ножку можна прыбіць“, што наогул заган асаблівых няма—ня горш за іншага новага.

Я прагледзеў усю гэту сцэну. Мне неяк не па сабе стала, я расчуліўся. І маё сэрца радзіла мне казку. Я раскажу яе зараз.

Але ці казка гэта? Мо' гэта так і было? Мо' гэта ня казка, а праўда жыцця?..

Гэта была сям'я рабочага. Сям'я такая... Гаспадар—чорнарабочы, чалавек з вечна змораным тварам, на якім жыццё пасеяла столькі маршчынак, колькі перацягнуў ён тачак цяжкіх, набітых пяском. У яго жонка—жанчына, працятая тэй застыглай, смутнай сур'ёзнасцю, якую родзіць шматгадовае гора. І дзеці: дзяўчынка—трынаццаць гадоў, хлапец—гадоў дзесяць і другі—гады тры.

Жыла сям'я гэта ў убогай кватэры на крайнім брудным завулку. Кватэра ў іх у два пакоі. У вадным удоўж і ўпоперак ложка—гэта спальня. А другі—заля, сталоўка і г. д. Тут і мэбля стаіць, гэта значыць: шафа, стол і чатыры крэслы.

Гэты другі пакой шмат гадоў быў галоўным цэнтрам сямейнага жыцця. І праз увесь гэты час у ім быў пусты адзін кут. Недарэчна, дзіка пусты. Пусты—бо не ставала мэблі, каб запоўніць яго.

Гэты кут сваёй пустатой халадзіў увесь пакой, быццам глытаў бяздонным зевам сваім прыветную цепль сямейнага шчасся. Ён не даваў зьвіцца ў сям'і радаснай, ціхай прытульнасці. Ён напамінаў, крычаў зларадасна аб бядоце, аб цяжкіх нягодах жыцця. Ён—страшэнна, жорстка пусты—уліваў пустату і ў жыццё гэтай сям'і.

Бывала так: зьбярэцца сям'я ўся, адпачывае. Ціхамірная згода гатова ахутаць усіх сваім лёгкім крылом. Во-во ўжо, здаецца, прыдзе і цёпла зайскрыцца ў пакоі радасць. Але зірне каторы ў пусты халодны куток і ўспомніць. І прыойдзе да ўсіх, і пратне ўсіх жорсткім паведам скразьнік няпрытульнасці, злосна выштурхне радасць з пакою.

Во як бывала...

І вось, урэшце, у сям'ю беднага рабочага прыйшла радасць. Яна ўвашла ў хату разам з сталом, што пры-

цягнулі з рынку матка і сын. Яна зусім відочна, прыметна ўвашла, як нейкая жывая істота.

Яе першая стрэла дзяўчынка-дачка.

Дзяўчынка ў трынаццаць гадоў... Як можна апісаць яе радасьць? Ці ёсьць словы такія—жывыя, агнёвыя,—якімі-б выказаць гэта? Ці мо' апісаць выжўленне надворнае гэтае радасьці? Мо' расказаць, як скакала яна, як пляскала ў ладкі? Мо' расказаць пра бляск яе вочак—чыстых, як у крыніцы вада?..

Не, лепей во што...

Яна пацалавала свайго мурзатага брата. Той па чаў быў яе сунімаць, усьцішаць. Бо ён-жа сур'ёзны зусім, ён з мамкай сам купляў гэты стол, у яго і шапка аблезлая на самыя вочы важна насунута. А яна тады абхапіла яго і пацалавала.

Сястра пацалавала брата. Сястра—брата... Ну, годзе, здаецца?..

Дык во як стрэла дзяўчынка радасьць.

Гэта было ўжо шэрай гадзінай. Неўзабаве прышоў гаспадар. Запалілі сьвятло, пілі чай. Пілі, вядома, за новым сталом, хоць і нязручна было. Гаманілі, сьмяяліся. Дзеці дурэлі. Словам, было так, як заўсёды бывае, калі ў госьці прыходзіць радасьць.

А потым прачнуўся малы. Заплакаў, заенчыў у спальні—так жаласна, квола. Ён хворы, ён заўсёды плача, як прачынаецца.

Дзяўчынка пабегла, прыцягнула яго.

— Ціху, дзетка... ціху, ну... Глянь, вунь стол... Паглядзі!..

У дзіцяці на твары застыгла плаксівая міна. Часінку моўчкі глядзеў, плюскаў ад сьвету вачмі. Потым ажывіўся, матнуў парывучата ручкамі.

— Стол, стол... Тата, гэта стол... Вунь ён...

І худзенькі тварык яго, яшчэ мокры ад сьлёз, сагрэўся любай чыстай усьмешкай.

— Хацу на стол... сесьці хацу...

І яго пасадзілі. Рассунулі шклянкі і сярод іх пасадзілі. Сёньня-ж можна, сёньня тут радасьць, а ра-

---

дасьць— апека дзяцей. Ён сядзеў на сталае—шчасьлівы, здаволены,—ваяваў паведна рукамі і гвалтаваў бесь-перастанку:

— Стол, стол... гэта—стол...

Як скончылі чай, ня ўсталі з-за стала. Сядзелі ўсё, гаманілі, сьмяяліся. Была радасьць, была пры-тульнасьць і ціхае шчасьце.

А пасья і зусім разышліся. Пачаў гаспадар. Ён выцер распараны твар, вальготна адкінуўся на сьпінку крэсла і зацягнуў грубым расшчэпленым голасам, рыпучым, як заржавелы блёк.

Дзеці ўраз падтрымалі яго. А тады і гаспадыня не ўцярпела: замылілася соладка і падвяла тоненькім-тоненькім галасочкам.

...У бары зязюля
Кукуе,
Ніхто зязюлі
Ня чуе...

І было так цёпла, так сьветла...

Бывае часамі, што сонца атуляе нас, песьціць ціхай ласкавай цеплю, сагравае нутро, навявае ціхі спакой.

Бывае сонца такое...
І такая Радасьць бывае...

3

Ён бег два дні. За гэты час ён раз толькі еў і спаў усяго тры гадзіны. Спаць лёг тады, як ногі зрабіліся драўлянымі і на павеках павіс непасільны цяжар. Ня лёг, а паваліўся.

Ён бег дзень і ноч. У дзень ён смагла ўпіваўся стомленым вокам у бесканцовую стужку гасьцінцу, быццам хацеў працяць сваім зіркам пустую маўкліва-спакойную даль.

А ноччу... Ноччу горш. Цёмная ноч—яна што пялёнкай якой абаўе. Чорнай, ліпучай. На самыя

вочы назольліва ліпне гэта пялёнка. Здаецца—скінуць яе, адхінуць-бы. Бо цяжка так, нудна блытацца ў цемры. Але—ня змога...

А змора якая! Баліць усё чыста. Баліць і няме, заходзіцца ў нейкай мутарнай млосьці. Легчы-б, рынуцца долу. Хоць тут, на брудны пясок. Рынуцца і заплакаць, голасна так зарыдаць, каб страсянуць гэта нямое, нячулае поле, каб працяць яго болям сваім нявымоўным.

Але так ня ўвесь час. Бывае, што зусім забываецца змора, забываецца крыўда і ўсё. Ён ідзе тады, як лунацік, нічога ня бачыць, нічога ня чуе. У ваччу—ласкавай зданню любыя твары.

Дзіўна гэта: як калісьці разам жылі, дык ня было, здаецца, гэткага пачуцьця. Ну—брат, ну—сястра, свае, як кажуць. А каб так жалець—дзе там! А цяпер—поўжыцьця аддаў-бы, каб толькі ўбачыць, каб знайсці іх там, у горадзе.

Разбушавалася гэта. Разгарэлася, расшугалася полымем—морам агнёвым, пашло злосна-кіпучымі хвалямі. І расштурхала ўва ўсе бакі, разьвяло гвалтам па сьвеце далёкім. Хто куды...

Цяжка было. Ані вестачкі. Чужыя людзі, чужы край. Кідаюць хвалі, як трэску, абдаюць сваёй пенай—шалёна-крывавай. І ня відаць знаёмага берагу, і ня чуваць голасу прыветнага.

Так было з год. Але-ж, год усякі бывае. Іншы, дык здаецца за цэлую вечнасьць. І потым—як гэта вышла неспадзявана так, раптам... А якой радасьцю агарнула гэта нечаканая вестка!

Брат і сястра... Жывыя, здаровыя... сто вёрст усяго...

Эх, паляцець-бы птушкай туды! Перапырхнуць-бы праз гэты парог, што крывавай мяжой падзяліў сьвет на дзьве палавіны!

Але яшчэ давілі паветра злосна-бурклівыя выбухі, яшчэ даляталі жорсткія водгукі сьмяротнае бойкі.

Гэта было непасільнай мукай. Часам нібы ашалелы, нібы зьвер, засаджаны ў клетку, бегаў, ірваўся, скрыгаў зубамі. А як, урэшце, пад напорам чырвонага шквалу адкаціўся далёка сьмяротны парог, адразу схапіўся і рынуўся, поўны шчымлівай трывогі, туды, за сто верст.

Ён бег два дні. Ён забываўся на змору, прынамсі, стараўся забыцца. Яшчэ стараўся так, каб ня думаць, каб ня было нічога ў мазгох, каб адзін гэты стары гасьцінец нутром заўладаў, расплыўся па ім сваёй бесканцоваю жоўцю. Бо калі думкі, дык яны пачыналіся прыгожай радаснай марай, але потым нямінуюча ўпіраліся ў калючую сьцяну трывогі.

І тады садніла сэрца прадчуваньнем нядобрым, і змора цягучая, млосная па целе цякла.

Тады хацелася рынуцца долу і заплакаць, зарыдаць на ўсё поле...

У горадзе раніца бывае сур'ёзная, ціхая. Там не пачуеш прэстага жвавага шчэбету птушак, там і галузы-скачкі не ашаломяць з квяцістае воўны-травы сваім сухім верашчаньнем, сваімі дуроньмі дзікімі сьпевамі.

У горадзе—важна, спакойна. Камяніцы—нібы вяльможы заспаня—такія сьрдзітыя, хмурныя. Ня любяць, калі адзінотны хаджалы не ў пару разаб'е іх спакой сваймі пасьпешнымі гулкімі крокамі.

І сонца ў горадзе зранку бывае нейкае нясуразнае. Нікае па гары, гладзіць галовы сівыя старым камяніцам. Лісьлівае, убогае нейкае...

Ой, гэты горад! Ён такі бязуважны, нячулы. Наўды яму, што нейкі там абшарпаны хлапец шмурыжыць бясконцу панэлі, шукае чагось усё раньне. Хай пашукае, хай пашмурыжыць. Мо' й дарма? Мо' й ня знойдзе нічога? Няхай!..

Што там, што сьлёзы ў яго набягаюць ад зморы й дасады! Эт, сьлёзы... Горад бачыў ня толькі сьлёзы.

Ён бачыў і кроў. Ён мыўся ў гэтай сьвежай чырвонай крыві — чалавечай крыві.

А хлапец упарты, відаць. Ён абышоў увесь горад, ён перапытаў сотні людзей, а ўсё-такі знашоў.

Маленькі, крывенькі домік. Уціснуўся ў цесны завулак, ціхамірна сагнуўся, прысеў. Шэры, падсьлепаваты дзядулька.

Хлапец пастаяў, паўзіраўся ў яго. Паляпаць ня важыўся. Неяк страшна, аж сэрца заходзіцца.

Няўжо тут во, поплич, свае, родныя? Няўжо зараз убачыць іх, няўжо зараз атуліць мяккім прыветам цёплая радасьць?

Год-жа. Цэлы год... больш году нават...

А калі ды няма? Калі ды зноў штурханула, адкінула бура?

Рукі трасьліся, як браўся за клямку. І калі ў адказ толькі заняла, сабраўшыся ў напружаны згустак, ціша, хацеў, каб даўжэй яна працягнулася, каб не пачуліся адразу крокі там, за дзвярмі.

Мо' сьпяць яшчэ... Пакуль прачнуцца, устануць...

Толькі праз колькі хвілін паляпаў ізноў. Ізноў слухаў густую напружаную ціш. Потым зноў ляпаў, зноў слухаў. Доўга так, пакуль не працяў нечаканасьцю грубы воклік адзаду:

— Чаго ляпаеш! Бачыш—нікога няма...

— Як... што...

— Жылі тут, а потым забраліся... Не забраліся, а забралі...

— Хто?

— Вядома хто, белья...

— Хто жыў тут?

— Людзі жылі.

— Якія?

— А хто табе трэба, га?

Як тут... слоў не знайсці, не падабраць...

— Брат тут з сястрой... ён высокі такі... гадоў трыццаць...

— А, кватаранты... Былі. Тож забралі...

Ну... што яшчэ?.. Усе?..

Нейкі туман пусты ў галаве. Усё наўкола шэрае, нуднае. І змора... Непамерная, едкая змора. Ногі падламваюцца...

Сеў тут-жа на парог. Абмяк, апусьціўся.

Доўга сядзеў. Ня помніў, колькі. Узняўся тады, як заўважыў, што людзі праходзяць, што ўсе пазіраюць на яго з задзіўленьем, з падазронасьцю. Устаў тады і падаўся да шумлівага цэнтру.

Цяпер горад—жывы муравейнік. Людзі, людзі... Мітусяцца, як пярэстыя рыбка-маляўкі ў крышталнай вадзе чыстае рэчкі. Сьпяшаюцца ўсе, усім часу няма.

А сонца паднялося ўжо, пасьмялела. Яно ўжо ня туляецца недзе па вільчыках, а абхапіла цалком камяніцы, паліць, падсмажвае. Аж млеюць вяльможы паважныя, задыхаюцца ў душнай сьпякоце.

Ён доўга хадзіў бяз усякае мэты па вуліцах. Потым прыхіліўся ў цяньку да будынку, углыбіўся ў сябе.

Зноў—туман, пустата. Зноў—едкая змора...

Раптам здалёку недзе пачулася музыка. Яна прылятала густымі квяцістымі абрыўкамі, і гэтыя абрыўкі адкладаліся ў сэрцы нечым чароўным такім і далёкім-далёкім, як сіняе неба. Яны настойна гаварылі аб нечым, яны напаміналі нешта балюча-салодкае, даўнае.

Ён смагла лавіў гэтыя абрыўкі ўрачыстае музыкі. Ён хацеў запоўніць імі пустату, што шчымела ў нутры.

А музыка ўсё расла, усё набліжалася. Яна ўжо зьлілася ў пабедны ўрачысты гімн і плыла шырокімі,

моцнымі хвалямі, адбівалася працяжлівым водгульлем у мураваных сьценах будынкаў.

І была ў гэтым гимне ўрачыстым вялікая радасьць. Такая радасьць, што расьцьвятае дзівосна-яскравым праменьнем, што захапляе, хвалюе глыбока душу агнёвым бурлівым уздымам, што распяляе тысячы сэрцаў боем адным—віхурна-напружаным, што родзіць буры, родзіць пабеды. Такая радасьць была.

А ён стаяў адзіночны, пакінуты і толькі ўбіраў у сябе, смагла ўбіраў гэтыя прыгожыя гукі. Яны растаплялі сэрца яго, так, як вясновае сонца камльгі шурпатага сьнегу. Яму хацелася ціха-ціха заплакаць...

Замятушыўся народ, засноўдаўся гурмай пасьпешнай. Потым усе ў адзін бок падаліся. У сонцы яркай крывёю зардзелі чырвоныя сьцягі. Многа сьцягаў—цэлае мора.

І перамяшалася ўсё: магутныя гукі оркестры, і песьні радасна-звонкія, і гоман народу—бурлівы, густы. Перамяшалася ўсё і зьлілося ў адно—у ўсеабдымную радасьць.

Раптам нехта крануў яго за руку.

— Таварыш! У маніфэстацыю!..

Ён здзіўлена азірнуўся.

Якая гэта дзяўчына з такімі гарачымі вачмі? І што яна да яго?

— Ну, пойдзем, таварыш, хутчэй!..

Чаго столькі ласкі, прывету ў яе бліскучых вачох? Чаго яна гэткай добрай, блізкай здаецца? І чаго гэта ў горле так перасела, што ня можна й слова сказаць? А сказаць... каб сказаць усё-чыста... Або проста заплакаць у яе на грудзёх...

— Таварыш, пойдзем... Я знаю, вам дрэнна... У мяне тож бацьку забілі..

Яна ўзяла яго за руку і пацягнула ў народ.

Чырвоныя, ярка-чырвоныя сьцягі... Музыка, песні, гоман бязьмежны... І сонца... Якое жаркае сонца!..

А тут, збоку, гэта дзяўчына. Яна тож п'яе. У яе голас такі ўзняты і вочы блішчаць захапленьнем... Чаго яна такая добрая? Як сястра, якую забралі, якой не засьпеў тут, у горадзе.

Яна зноў узяла яго за руку.

— А вы знаеце, якое сьвята сягоньня?

Яму сорамна прызнацца, праўду сказаць. Але ёй можна...

— Не, ня знаю.

— Мы сьвяткуем сёньня вызваленьне ад белых... ад тых, што майго бацьку забілі, што хацелі ў ланцугі нас усіх закаваць. Іх прагналі далёка-далёка, яны ня вернуцца больш...

Ага. Вось яно што... Бацьку забілі... Прагналі ўжо... Дык і ў яго-ж... Трэба сказаць, ёй сказаць, гэтай дзяўчыне...

— Слухайце! У мяне брата й сястру забралі... З сабой павялі, а мо' забілі...

Яна зірнула на яго з ласкавым спачуваньнем.

— Многа забілі. Кроў лілі, руйнавалі. Але мы перамаглі, і вольнымі засталіся. Таму мы сьвяткуем і радуемся. І вы павінны радавацца разам з усімі... Вы вось зірнеце наўкола, прыслухайцеся да ўсяго гэтага і вы забудзецеся на тое... і радасьць пачуеце...

Ён прыслухаўся да ўсяго, увабраў, быццам удыхнуў у сябе ўсю ўрачыстасьць, усё захапленьне народнае. І пачуў радасьць. Яна неяк ураз захлынула яго, узняла на сваіх бурапеністых хвалях, спаласнула нутро, вымела змрочныя цені журбы—і зайскрылася пералівамі частымі—сьветлая і гарачая, як паўдзённы блакіт глыбокага неба.

Яму хацелася пець, але ён ня знаў слоў гэтых песень. Ён да дзяўчыны зьвярнуўся:

— Слухай, ты мне кажы словы песьні, бо я іх
ня знаю. Я буду пець таксама...

І ён пеў. І голас у яго быў дзіўна-ўзьняты,
а вочы блішчэлі захапленьнем...

Гарачая чырвань. Пабедная музыка. Звонкія
песьні. Гоман народу—бурлівы, густы.

І над усім—агнёвае сонца.

І над усім—агнёвая радасьць...

Часамі сонца—палкае, шчырае—прынікае да са-
май зямлі, сьціскае яе ў сваіх моцных абнімках,
смагла цалуе агнёвымі вуснамі.

Бывае такое магутнае сонца...

І бывае Радасьць такая...

---

*Класіфікацыя
рабелі, града-
від рабелі*

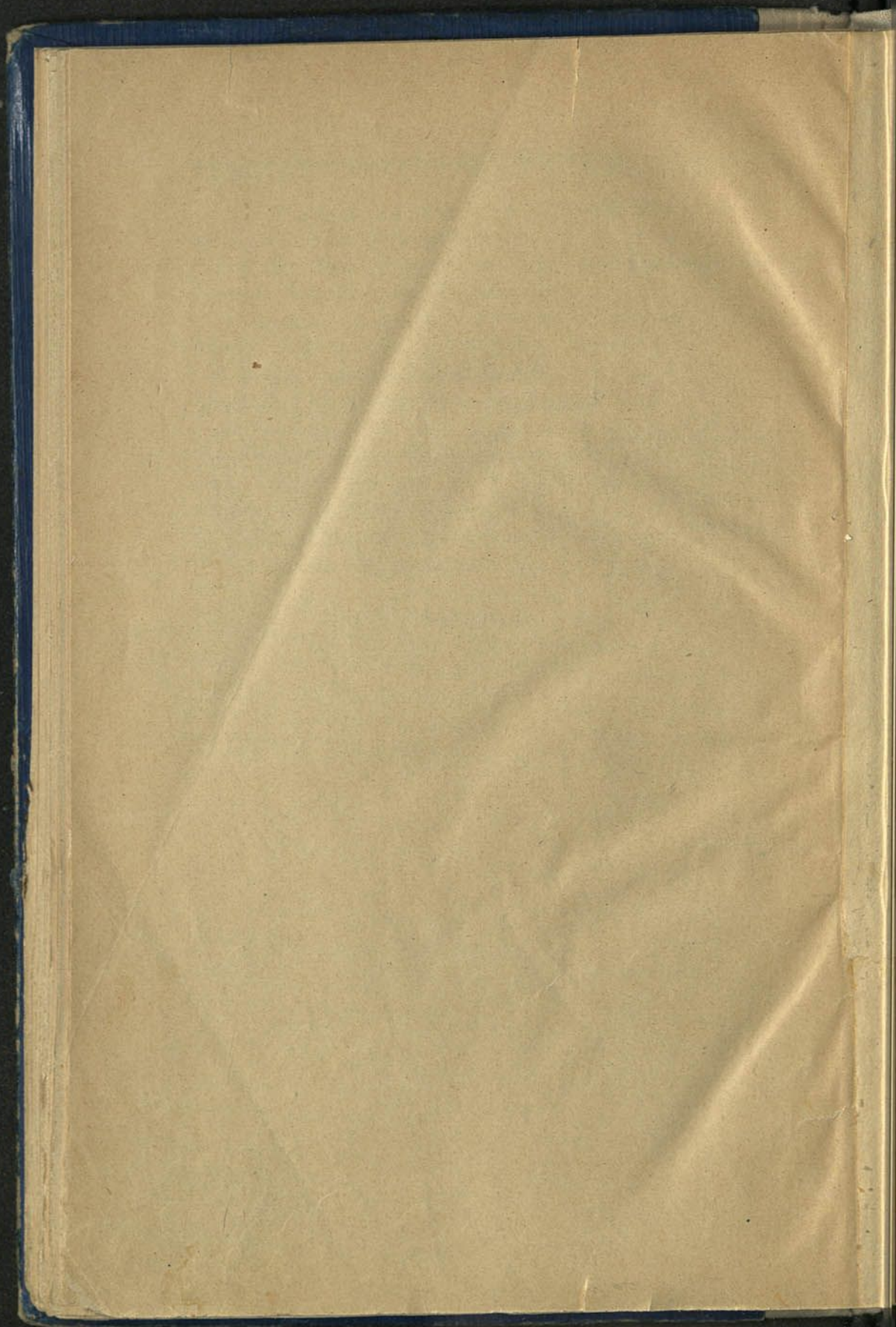

З ь м е с т

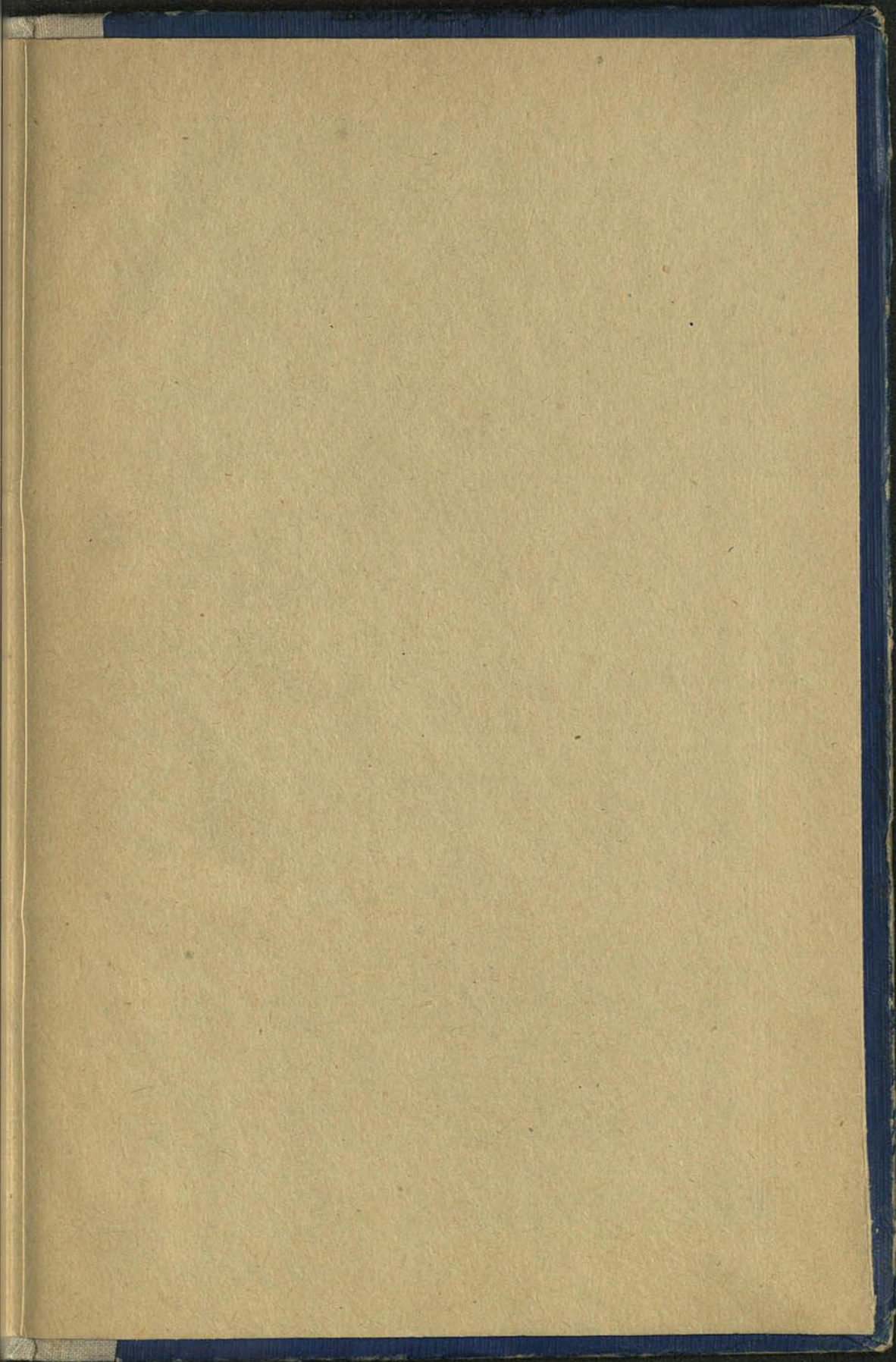
	Стар.
Кветка пажоўклая	3
Дзіўная	47
Сьмерць	61
Радасьць	81

Бел. дзея
1994 г.

1964 г.

+

B000000259 1406